Informe

recerca

Chams

Per la **protecció** i la **visibilitat** de les **menors i de les joves** víctimes de violències de gènere

Una iniciativa de :

Casal dels Infants

SURT

Amb el suport de l'Agència Catalana de cooperació al Desenvolupament de la Generalitat de Catalunya

Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament

Generalitat de Catalunya

Amb la col·laboració de :

Fundació Idea

AMNA

Fundació de l'Esperança

Fundació "la Caixa"

التعاون الوطني

Entraide National

Edició
Surt. Fundació de Dones. Fundació Privada

Direcció de la recerca-acció participativa Chams
Cova Álvarez

Coordinació de la recerca-acció participativa Chams
Carla Rodríguez

Desenvolupament tècnic de la recerca acció participativa
Dounya Moussaoui

Autores de l'informe de recerca-acció participativa Chams*
Dounya Moussaoui
Carla Rodríguez

Suport a l'elaboració dels continguts
Cova Álvarez
Rachel Alfonso

Conceptualització, disseny i maquetació
Fabiola Llanos

Revisió lingüística en català
Servei d'Assessorament Lingüístic del Consorci per a la Normalització Lingüística

***Nota relativa a la contribució de les autores**

Aquest informe és el resultat d'un treball col·laboratiu amb contribucions diferenciades.

El desenvolupament operatiu del projecte —incloent l'adaptació i reformulació del seu disseny en funció del desenvolupament de la recerca i de les característiques de les persones participants—, així com la construcció del marc teòric i metodològic, la definició de les activitats i dels guions, i la direcció conceptual i analítica del conjunt del treball, han estat assumits principalment per Dounya Moussaoui. Durant la implementació, ha exercit també una funció de lectura contínua de la situació: identificant els moments en què calia redirigir, ajustar el to o reorientar el focus per sostenir la qualitat del procés.

Carla Rodríguez ha assumit la coordinació operativa del treball de camp —incloent la gestió, la comunicació amb totes les parts implicades en el projecte i la logística necessària per a la realització de les activitats. Ha participat en el disseny del treball de camp, contribuint tant en la seva elaboració com en la conceptualització dels enfocaments metodològics que el sustenten, i ha dut a terme una part significativa de la transcripció dels materials empírics.

La implementació del treball de camp, així com l'anàlisi de les dades i la redacció de l'informe, han estat assumides de manera compartida i aproximadament equitativa.

Al llarg de tot el procés, les decisions s'han pres i discutit en diàleg mutu.

Una iniciativa de :

Casal dels Infants
SURT

*Amb el suport de l'**Agència Catalana de cooperació al Desenvolupament de la Generalitat de Catalunya***

Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament
Generalitat de Catalunya

Amb la col·laboració de :

Fundació Idea
AMNA
Fundació de l'Esperança
Fundació "la Caixa"
التعاون الوطني
ⵜⴰⴳⵍⴷⵉⵜ ⵏ ⵍⵎⴰⵖⵔⵉⴱ
Entraide National

Aquest document està sota la llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial 4.0 Internacional. La còpia, la distribució i la comunicació pública amb finalitats no comercials estan permeses, sempre que se n'acrediti la font.

BY NC ND

Agraïments

Els agraïments són potser un dels passatges més clàssics d'un treball de recerca —perdoneu el clixé—, però certs clàssics existeixen per una raó. I aquest no podia començar de cap altra manera.

Aquesta recerca no hauria estat possible sense la participació dels i les professionals que hi han contribuït amb una generositat que mereix ser reconeguda explícitament. Participar en un projecte com aquest implica trobar temps allà on ja n'hi ha poc, tornar sobre situacions complexes i de vegades doloroses, i obrir espais de reflexió enmig de jornades marcades per la urgència i el cansament.

Gràcies per haver llegit i rellegit els materials del projecte, per haver ajudat a reformular idees encara en construcció i per haver facilitat la participació de les joves amb la convicció que la seva veu mereixia tenir un lloc en aquest espai.

A les nenes i les joves, principals protagonistes d'aquesta recerca, gràcies per haver acceptat compartir una part dels vostres recorreguts, de les vostres preguntes i de les vostres maneres d'habitar el món. Les vostres paraules han travessat aquest treball de principi a fi i li han donat la seva direcció més essencial. Esperem haver-les sabut acollir amb l'atenció i el respecte que mereixen.

Aquest informe s'ha construït, en bona mesura, gràcies a aquests gestos: el temps cedit malgrat la manca de temps, la paciència mantinguda malgrat el desgast, la convicció sostinguda que l'acompanyament pot produir alguna cosa valuosa.

Esperem que aquest treball pugui, al seu torn, ser una contribució modesta al vostre quefer quotidià.

Contingut

Presentació **9**

1 Context **10**

1.1. Justificació: per què aquesta recerca és necessària 18

1.2. Factors condicionants del procés 20

1.3. Cercant el centre de gravetat: orientació en la inestabilitat 25

2. Disseny de la recerca **33**

2.1. Preguntes de la recerca, metodologia i formulacions de treball 32

2.2. Mostra 47

2.3. Tècniques emprades 52

2.4. Estratègia d'anàlisi 59

2.5. Consideracions ètiques 62

2.6 Presentació dels personatges 65

3. Coordenades i marc teòric **71**

Subjecte com a multiplicitat 72

Del visible al latent 76

De la interseccionalitat al gènere interseccional 78

Condicions materials d'existència 81

Família, el primer àmbit 84

Cos com a interfície 87

Poder constituent 96

4. Context de la recerca: Barcelona i Tànger **103**

4.1. Marc legal: el de iure i el de facto 104

4.1.1. Petita presentació del marc espanyol relatiu als drets i a la protecció de les dones i els infants *104*

4.1.2. Petita presentació del marc marroquí relatiu als drets i a la protecció de les dones i els infants *109*

4.2. Tipologies dels centres: característiques i funcions 112

5. La cara submergida de l'iceberg: l'anàlisi dels relats **121**

5.1 El territori de Barcelona 123

5.1.1. L'abans: tensions prèvies a l'entrada al centre *123*

5.1.2. A l'interior del centre: tensions viscudes durant l'estada *137*

5.2 El territori de Tànger 158

5.*2.1 L'abans: tensions prèvies a l'entrada al centre* *159*

5.2.2 A l'interior del centre: tensions viscudes durant l'estada *170*

5.2.3 L'acompanyament: tensions en els equips professionals *180*

6. De l'anàlisi a la pràctica: Recomanacions 189

6.1 Recomanacions generals 191

6.1.1 Nivell macro: marc estructural i institucional *191*

6.2.2 Nivell meso: pràctiques organitzatives i dinàmiques d'equip *194*

6.1.3 Nivell micro: postura d'acompanyament i treball sobre el rol professional *197*

6.2 Recomanacions pel context de Barcelona 198

6.2.1 Nivell macro: marc estructural i institucional *198*

6.2.2 Nivell meso: pràctiques organitzatives i dinàmiques d'equip *199*

6.2.3 Nivell micro: postura d'acompanyament i eines pràctiques *200*

6.3 Recomanacions pel context de Tànger 201

6.3.1 Nivell macro: marc estructural i institucional *201*

6.3.2 Nivell meso: pràctiques organitzatives i dinàmiques d'equip *202*

6.3.3 Nivell micro: postura d'acompanyament i treball sobre les relacions amb un mateix i amb la institució *203*

7. Bibliografia 205

8. Apèndix 212

Presentació

Context

El projecte **“CHAMS, per a la protecció i visibilitat de les noies menors i joves en situació de violència de gènere entre Tànger i Barcelona”** és una iniciativa duta a terme entre 2024 i 2026 pel Casal dels Infants amb l’associació feminista local Amna a Tànger, amb finançament de l’Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament. Les fundacions catalanes L’Esperança, Idea i Surt participen també activament en el projecte.

El projecte sorgeix per a donar resposta a les vulneracions de drets i necessitats específiques de les menors i joves en situació de violència i desprotecció, especialment en contextos de mobilitat entre el Marroc i Catalunya. Se centra en abordar les violències de gènere, i les barreres en l’accés a oportunitats, promovent una resposta col·lectiva i coordinada entre actors socials i institucionals.

CHAMS és el resultat d’un procés d’anàlisi i treball sobre la realitat transnacional entre el Marroc i Catalunya. S’inscriu en la continuïtat dels resultats del programa Rassif, desenvolupat pel Casal i els seus socis des del 2019, que ha permès aprofundir en la comprensió dels itineraris migratoris de menors, de les polítiques públiques de protecció de la infància i de les dinàmiques migratòries, tot consolidant aliances estratègiques en ambdós territoris. Gràcies a aquest treball transnacional, amb el suport acadèmic de la UPF, s’han identificat situacions de risc que requereixen una intervenció específica i focalitzada per a les menors. En contextos fronterers com el de Tànger, la diversitat sociocultural influeix en la comprensió dels models de gènere, generant dificultats afegides.

Les menors i les joves es veuen exposades a processos de violència i discriminació, no només per part de les institucions, sinó també dins de les seves pròpies comunitats, fet que vulnera els seus drets fonamentals i limita l’accés a oportunitats de futur.

En el context català, així mateix, els itineraris migratoris de les joves entren sovint en tensió amb elements clau de les relacions

comunitàries i familiars, així com amb les respostes institucionals, cosa que en dificulta encara més la garantia dels seus drets.

Davant d'aquests reptes, s'ha posat en marxa una Recerca-Acció Participativa (RAP) com a mecanisme per comprendre aquestes dinàmiques en profunditat, tot afavorint la co-construcció de solucions adaptades a aquestes realitats complexes, tant per part de les joves com dels professionals socioeducatius.

La Recerca-Acció Participativa (RAP)

En el marc de l'eix de reforç de capacitats del projecte, la RAP es constitueix com una eina central per a la producció de coneixement a partir de la realitat viscuda per les persones participants. Sota l'acompanyament metodològic de la Fundació SURT, encarregada de la implementació d'aquest procés, aquesta recerca té com a finalitat la transformació social mitjançant una metodologia participativa i dialògica.

Al Marroc, la recerca s'ha desenvolupat exclusivament en el centre d'acollida d'urgència per a noies gestionat per AMNA, integrat en el circuit de protecció de Tànger. Tant les menors com les professionals del centre han participat activament en el procés.

A Catalunya, la recerca s'ha dut a terme amb participants i professionals de tres entitats diferents::

- pisos d'autonomia per a joves majors d'edat (associació Casal dels Infants).
- centre d'acollida per a joves majors d'edat, Casa de Recés (Fundació La Esperanza).
- centre d'acollida per a menors (Fundació Idea) .

Els principals objectius d'aquesta RAP són:

- identificar les diverses formes de violència que pateixen les menors al Marroc i a Catalunya, així com els factors que les perpetuen;
- explorar les percepcions, experiències i necessitats

de les joves en relació amb la violència i els recursos de protecció disponibles;

•fomentar la participació activa de les joves i de les professionals socioeducatives, reconeixent-les com a participants actives en el canvi en el disseny d'estratègies de prevenció;

•elaborar recomanacions específiques per incidir en les polítiques públiques i en els programes destinats a protegir i empoderar les menors en situació de risc en ambdós territoris.

La recerca s'inscriu en una perspectiva antropològica de caràcter transformador i col·laboratiu, que atorga un paper central a les joves participants i a les participants de totes dues ribes, amb l'objectiu que esdevinguin protagonistes en la producció de coneixement.

El procés integra una perspectiva de gènere transversal, així com una anàlisi de les dinàmiques de poder i del context sociocultural, amb la finalitat de generar accions concretes que contribueixin a una societat més justa i inclusiva per a les joves més vulnerables.

Asociación Casal dels infants

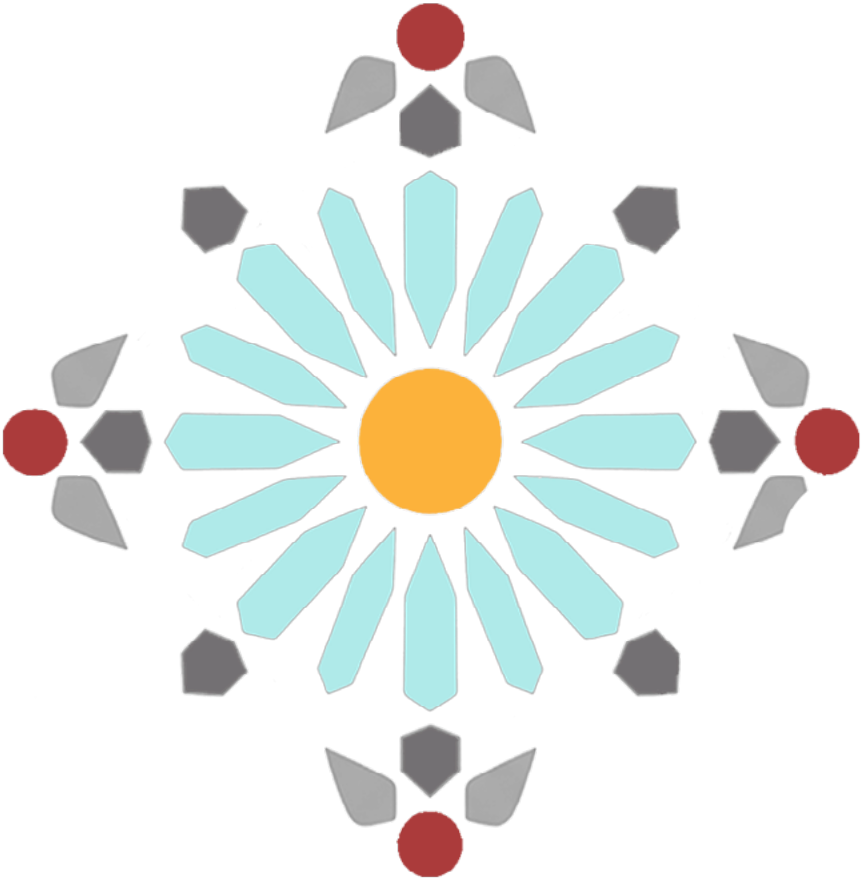

1. Punt de partida

1.1. Justificació: per què aquesta recerca és necessària

La implementació del projecte Rassif (2020 - 2021), l'objectiu principal del qual era garantir els drets dels menors migrants marroquins responent als desafiaments plantejats per la seva mobilitat transnacional i reforçant la seva protecció al llarg dels seus itineraris migratoris, ha permès posar en evidència nous reptes (Premat, Moral, 2023). Les organitzacions socials implicades en el projecte, treballant braç a braç amb el grup de recerca JOVIS de la Universitat Pompeu Fabra, van subratllar, en particular, la necessitat d'aprofundir en l'anàlisi de la protecció i de la visibilitat de les noies i joves migrants a Barcelona. Certament, el percentatge de noies i d'adolescents migrants continua sent minoritari en comparació amb el de nois (Premat, Moral, 2023), però aquesta migració presenta particularitats que convé tenir en compte per tal de millorar l'acompanyament que se'ls ofereix.

Aquesta constatació ha revelat no només una manca de recerques centrades específicament en les noies migrants a Barcelona, sinó també una absència més general d'estudis dedicats a les metodologies de treball amb les menors i les joves en els centres residencials. Així, tot mantenint l'abast transnacional del projecte Rassif, la present recerca —inscrita en el marc del projecte Chams, dedicat a la protecció i a la visibilitat de les menors i de les joves víctimes de violències de gènere[1]— estableix un diàleg

1 La nomenclatura per parlar i reflexionar sobre les diferents problemàtiques vinculades al gènere és àmplia —i cal especificar que aquesta recerca s'arrela en dos contextos, diferents llengües i múltiples registres—, fet que converteix l'elecció i la traducció terminològica en una qüestió problemàtica, especialment per la càrrega semàntica i política dels termes en cada context.

En francès —i cal precisar que es tracta d'un francès après en un país no francòfon, orientat cap a la manera de parlar-lo a França—, és habitual parlar de violence de genre o de violence basée sur le genre. Aquest segon terme és, a més, utilitzat per organitzacions internacionals: ONU Dones el defineix com «el conjunt d'actes nocius dirigits contra un individu o un grup d'individus a causa de la seva identitat de gènere», que tenen l'origen en «la desigualtat entre els sexes, les relacions de poder i les normes socials perjudicials» (ONU Dones, s.d.). A causa de la seva recurrència i del seu ús per part d'organitzacions internacionals, sembla pertinent retenir aquest terme, en la mesura que facilita la comprensió d'allò que es vol designar.

Un problema apareix. En català, per assenyalar el masclisme com a fonament

entre els territoris de Tànger i de Barcelona al voltant d'aquesta problemàtica comuna.

Al Marroc, segons Premat i Moral (2023), les violències envers les dones i les noies estan profundament arrelades en les institucions. Textos jurídics com la ***Moudawana*** (Codi de Família) del Marroc no garanteixen plenament els drets de les dones i de les noies, cosa que condueix a reproduir aquestes desigualtats en el si mateix dels centres. L'atenció prestada al seu acompanyament roman aleshores marcada per un model de gènere convencional, com subratllen els autors. Ara bé, aquest biaix no podria ser considerat com un tret exclusivament marroquí: remet a lògiques més globals de jerarquització de gènere presents, sota formes diferents, en altres contextos institucionals.

Espanya no escapa a aquests límits. En l'article Niñas y adolescentes que migran solas (Noies i adolescents que migren soles), un dels rars treballs que tracten sobre l'acollida institucional de les menors en context europeu, els autors subratllen que es tracta d'un perfil encara poc estudiat, tot i que que presenta itineraris i riscos distints dels dels nois (Gimeno-Monterde et al., 2024). Malgrat el reconeixement d'aquestes diferències, els dispositius d'acollida no han integrat encara de manera suficient aquestes especificitats, cosa que obstaculitza l'accés efectiu de les noies als seus drets, primer com a menors, i després com a joves adultes (Torrado i Cáceres, 2021, citat a Gimeno-Monterde et al., 2024).

---

estructural d'aquestes violències, el terme utilitzat és el de «violències masclistes» (cf. Llei 5/2008 del Parlament de Catalunya), que no correspon exactament a una traducció literal de violence basée sur le genre. Sembla, doncs, igualment pertinent mantenir aquest terme, especialment quan la recerca tracta el context de Barcelona.

Finalment, quan es fa referència a textos jurídics i administratius —ja siguin d'àmbit internacional, estatal (especialment al Marroc i a Espanya) o autonòmic (Catalunya)—, es conserva la terminologia pròpia de cada text sense harmonització. Aquesta opció metodològica té com a objectiu restituir els posicionaments conceptuals i polítics propis de cada ordre jurídic, i evitar qualsevol homogeneïtzació que en dilueixi les especificitats.
És ja evident que aquest text articula diversos termes sense privilegiar-ne cap en particular. Aquesta decisió es basa principalment en dues raons: facilitar la lectura i la comprensió, i respectar els diferents contextes lingüístics i polítics que entren en relació en el projecte i en la recerca.

En els dos textos esmentats, que ens han permès posar un peu en els centres residencials, és possible veure-hi dos punts en comú. D'una banda, una manca evident de sabers articulats —i més encara de saber fer (referit a la competència pràctica o savoir-faire)— dedicats a la comprensió de les experiències de les noies i les joves que es troben en centres residencials. D'altra banda, una implicació insuficient de les institucions, dins les quals, per raons diverses, no es donen ni els mitjans ni els recursos necessaris per abordar realment aquesta qüestió.

Potser caldria més recerca per obtenir recursos o, en el sentit invers, caldrien més recursos per desenvolupar aquestes recerques. La qüestió roman oberta —i no es tracta aquí de decidir entre l'ou i la gallina. El que importa, en el marc del projecte Chams, és apostar pel paper central que la recerca pot jugar en la millora de l'acompanyament, amb la idea que podria, al mateix temps, influir en les polítiques públiques i les pràctiques professionals.

Seguint el fil de les reflexions del text Niñas que migran solas (Gimeno-Monterde et al., 2024) —estudi que se centra en els perfils migratoris, però les aportacions del qual poden, segons les nostres consideracions, estendre's a altres trajectòries—, conèixer i fer visibles els recorreguts constitueix una veritable clau de volta per adaptar els mecanismes d'acollida institucional i construir metodologies de treball a mida de les seves necessitats. En aquest sentit, la present recerca pretén contribuir a la tasca d'omplir aquest buit a través de la recollida i la sistematització de les experiències de violències i de les vivències en el si dels centres, partint del treball dut a terme a Tànger —en el si del centre Amna— i a Barcelona amb tres organitzacions socials que disposen d'estructures d'allotjament: el Casal dels Infants, la Fundació de l'Esperança i la Fundació Idea.

La dimensió descriptiva, especialment de les trajectòries de violència de les noies i les joves, pren així un lloc central en aquesta recerca, no com una simple restitució de les vivències, sinó com un intent de desprendre'n esquemes, per tal d'alimentar la reflexió sobre les pràctiques professionals i, més àmpliament, sobre els marcs institucionals de l'acompanyament. En canvi, durant la primera trobada a Tànger amb els equips professionals

al novembre de 2024, vam veure ràpidament que la realitat dels centres, en tota la seva riquesa i complexitat, sobrepassa àmpliament el marc de les violències.

El repte no és només identificar situacions de perjudici o d'agressió, sinó entreveure, a través de les múltiples dificultats trobades, les dinàmiques subjacents que travessen les seves vivències. És precisament aquí on cal posar la mirada per descodificar les necessitats reals de les noies i les joves. En efecte, entenem que els conflictes manifests sovint no són més que símptomes de tensions internes i estructurals molt més profundes. La idea de «tensions» esdevé llavors un punt de pivot major en la recerca, fins a convertir-se en el cor del «model de les tensions» desenvolupat en el present treball.

L'aposta és, doncs, clara: construir un model capaç no només d'identificar i de fer visibles les violències viscudes per les noies i les joves acollides, sinó també d'oferir un marc d'anàlisi sòlid i ampli, apte per nodrir una reflexió crítica i, potencialment, per orientar la millora de les pràctiques i dels dispositius posats en marxa per les organitzacions socials.

Per fer-ho, hem estructurat la reflexió en set parts distintes però que dialoguen entre elles, començant per la present que, establint el punt de partida de la recerca, posa en evidència les raons per les quals és necessària, les limitacions del procés i els reptes de rigor donats pel nostre context. La segona part traça la concepció de la recerca, explicitant la pregunta inicial, les hipòtesis formulades i les eleccions metodològiques preses. Després, en un tercer moment, recollim els referents teòrics mobilitzats per construir l'anàlisi. Per situar més concretament la recerca, en la quarta part, presentem els marcs legals nacionals així com les estructures residencials implicades en aquesta investigació acció participativa (IAP). Sobre aquesta base, la cinquena proposa l'anàlisi dels resultats a través d'una cartografia de les tensions observades en els centres. Finalment, les dues darreres parts agrupen, d'una banda, les recomanacions destinades a la millora de les pràctiques professionals i, de l'altra, les reflexions finals que clouen el treball.

1.2. Factors condicionants del procés

Des de la nostra entrada en el projecte, ens ha semblat essencial presentar-nos —no només enunciant els nostres noms i cognoms, sinó explicitant què pensàvem que podíem aportar, així com les possibles deformacions, tant professionals com personals, que aquesta aportació podia implicar. En la línia de les reflexions de Serge Paugam (2012), considerem, en efecte, que els sabers produïts mai no són neutres ni absoluts, com ha estat àmpliament pretès per les ciències socials: des de la mateixa elecció d'un subjecte d'estudi, són raons sensibles i situades les que travessen, orienten i, en certa manera, configuren el conjunt de la recerca.

Aquest qüestionament s'inscriu al cor dels debats feministes, a la cruïlla de les reflexions teòriques i dels compromisos militants, allà on saber i experiència es responen i es nodreixen mútuament. Ara bé, negar la neutralitat tal com fou concebuda en les premisses de la neutralitat axiològica, no equival necessàriament a posar en dubte l'existència d'una realitat observable i descodificable. Donna Haraway (1988) considera que és possible parlar d'objectivitat a condició que aquesta sigui una objectivitat feminista: aquella que reconeix que tot saber és necessàriament situat, sempre parcial, i que només permet copsar un fragment de la realitat a partir del punt de vista en què un es troba. Només partint de la hipòtesi segons la qual únicament la pluralitat de punts de vista situats pot contribuir a dibuixar un quadre més ampli, esdevé possible tendir cap a una visió més completa del fet social (Haraway, 1988).

Estem doncs, limitades i enriquides per la nostra pròpia posició: els nostres ancoratges ens situen en la frontera que traça límits, però que també obre perspectives singulars sobre allò que roman invisible per a d'altres. És, així, responsabilitat i interès nostre adherir-nos a aquest enfocament i fer visible el lloc des d'on parlem, el qual està configurat alhora per les nostres trajectòries de vida —ben distintes les unes de les altres— i per la nostra inscripció actual en el si de la Fundació Surt. És a partir d'aquí que mirem d'escriure, representant l'organització i deixant ressonar les nostres veus pròpies, en diàleg constant.

S'escau explicitar, encara que sigui de manera minsa, d'on surten aquestes veus, què deforma la seva expressió i allò que manifesten. Comencem pel que qualsevol manual de coneixement situat demana: respectarem en aquest punt els protocols, una mica.

Una de les investigadores està marcada per haver nascut en el si d'una família el pare de la qual era analfabet i la mare s'ha dedicat sempre a netejar cases en negre. Filla de migrants marroquins, no ha encarnat mai allò que s'esperava d'ella. Ha viscut una experiència tensa en aquest sentit: sobretot durant la infància i l'adolescència. Pressions, expectatives, normes, silenci i distàncies de banda i banda. Sobretot per part de la comunitat d'origen. Va optar per l'exili interior, entrar cap a dins, autocentrar-se. A la vegada construïa amistats, colla, molt profundes i genuïnes que l'arrelaven. Amb el temps ha après i acceptat que no se la percep ni com a europea ni com a marroquina, i això la deixa en una mena de terra de ningú. Una terra de ningú que es replica. Aquesta condició també es dona en assolir estudis superiors venint de classe obrera: no pertànyer del tot a cap espai, estar sempre entre. Això l'ha portada a desenvolupar una tendència a processar i llegir diferents capes simultàniament, a buscar allò que no es veu a primera vista. A distingir entre el que la gent diu i el que realment passa. De vegades, fregant la por de buscar cinc peus al gat i acabar inventant-se la realitat.

El contacte —i la impossibilitat de comunicar-se de manera fluida— amb qui pertany als seus orígens també ha marcat el transcurs de la recerca. Reforçant a voltes aquesta sensació de ser i no ser. Finalment, la percepció que alguns dels paradigmes que encara segueixen en peu a la intervenció social o en l'anàlisi d'allò que hi ocorre presenten dificultats per abraçar la complexitat de la realitat actual, i el compromís de poder aportar alguna cosa, han marcat profundament com es desplega l'informe que ara apareix a les vostres pantalles.

L'altra va néixer a Santiago, i va créixer en una família monomarental, amb vincle estret amb la família extensa. Amb doble nacionalitat, xilena i francesa, va ser escolaritzada en un centre privat francès,

fet que li va donar accés molt aviat al francès com a segona llengua. Així, va evolucionar en espais associats a les classes benestants, alhora que percebia, ben aviat, les distàncies amb el seu propi entorn familiar, íntegrament local. El seu recorregut es va construir a partir de la seva sortida del país. Anar a estudiar a França —amb accés a la gratuïtat universitària i a beques— va constituir una oportunitat, alhora que va implicar ajustaments. És a partir d'aquest desplaçament, així com d'altres experiències al Brasil i a Catalunya, que va començar —i no ha acabat— de ser percebuda com a estrangera, una assignació amb la qual entra sovint en conflicte. Aquestes experiències no han produït un sentiment d'adscripció estabilitzat, sinó més aviat una familiaritat amb el desplaçament i la multiplicació de punts d'ancoratge, així com una atenció particular als contextos, les variacions i les distàncies.

Tornant a l'entitat. Dins de la Fundació Surt es troba l'àmbit de recerca que forma part dels fonaments de la identitat d'aquesta fundació feminista des de 1993. Avui dia, aquest espai és una mica més difús: ja no constitueix un àmbit en si mateix, sinó que s'ha desplegat en diverses línies d'acompanyament a dones en situació de vulnerabilitat. Nosaltres ens situem en l' Àrea de Serveis d'Acompanyament en la Recuperació i Reparació de Violències Masclistes i de Gènere. Treballem en diferents projectes que, com aquest, busquen innovar i millorar les metodologies d'acompanyament. Així, tota la nostra feina es construeix en el marc dels sabers tant teòrics com empírics del departament.

Vinculada al caràcter transnacional de la recerca, es planteja una segona limitació, potser encara més important perquè la seva magnitud continua sent difícil de mesurar (i si diem «potser» és precisament per ser honestes davant el desconeixement real de la seva magnitud). No és cap sorpresa per a ningú que la relació entre el Marroc i Espanya és, per dir-ho suaument, una relació complicada, marcada per un passat colonial molt recent. Ara bé, les lògiques heretades d'aquesta història —de dominació, de desconfiança i de dependència— semblen impregnar encara

els intercanvis entre les dues ribes (Hernández, 2023). Surt, així com les altres organitzacions socials que participen en el projecte, és una fundació catalana del territori espanyol i Amna, una organització marroquina. No podríem pensar que aquests conflictes territorials poden repercutir en les relacions entre les persones i en les dinàmiques del projecte?

La relació de poder entre els dos territoris salta a la vista, i no estaria completament fora de lloc pensar que el fet que una organització espanyola interpreti la realitat dels centres marroquins, i després busqui «corregir-la», formi part encara d'aquesta mateixa asimetria. D'altra banda, una crítica descolonial a la cooperació internacional —marc en què s'inscriu aquesta recerca— és justament la reproducció de la verticalitat a partir de l'exportació de marcs de pensament del nord al sud, que pot no respondre a les necessitats del país beneficiari sinó als valors culturals del país benefactor (Piñón Avilés et al., 2024). Aleshores, què hi fa una organització europea (i a sobre, espanyola!) dient a una organització civil marroquina com ha de treballar? Imposar un cop més una anàlisi esbiaixada i una moral occidental?

Aquestes preguntes estan lluny de ser una provocació. Al capdavall, l'eurocentrisme i els models de vida dictats per la modernitat occidental, travessats pel gènere, la raça i la classe, formen la base de les opressions contemporànies (Espinosa-Miñoso, 2014). El perill, en qualsevol iniciativa com la nostra, seria precisament repetir-ne els mecanismes. Abordar aquest tema ens sembla d'una importància crucial per no ignorar l'elefant a l'habitació: la relació entre una organització catalana i una organització marroquina pot girar al voltant d'una manca de confiança davant els interessos de la primera. En aquest context, com a investigadores, ens correspon interrogar-nos sobre la manera com els discursos podran emergir, així com sobre la nostra pròpia capacitat per crear les condicions necessàries per acollir idees i reflexions sinceres, capaces de guiar de la millor manera la construcció de reflexions comunes, de llegir bé el que succeeix i de significar correctament allò que expressen.

És en aquests interrogants que els nostres propis perfils i vivències com a investigadores s'esdevenen.

Els límits i les inquietuds que han acompanyat aquest treball, lluny d'estar completament apaivagats —i seria molt audaç creure que ho puguin estar—, han travessat cada etapa de la recerca. No obstant això, la lucidesa envers aquests és essencial en la perspectiva d'un saber situat: implica reconèixer que el nostre enfocament no aporta veritats absolutes ni solucions definitives, sinó només pistes cap a una millor comprensió dels fets i, idealment, una millora de l'acompanyament.

1.3. Cercant el centre de gravetat: orientació en la inestabilitat

Com s'ha deixat entreveure, en rebre un encàrrec, la lectura de la demanda i de les condicions en què s'ha d'executar activa sempre un doble exercici d'interpretació. D'una banda, els objectius, l'estructura i l'extensió del projecte es tradueixen a una dimensió operativa que permet valorar-ne la viabilitat. De l'altra, es fa una estimació del repte que implica, en què la unitat de mesura no és quantitativa, sinó que valora el vertigen somàtic que desperta.

Si unim les tres accepcions del terme vertigen, es pot definir com un rodament de cap en què conflueixen la sensació d'inseguretat, la por de caure daltabaix i un torbament del judici que fa que algú es mogui per impuls, sense domini de si mateix. En aquest marc, què ocupa l'espai "de dalt a baix"? A quin impuls al·ludim? Ens referim al temor que, des del lloc simbòlic que ocupa la recerca en l'imaginari col·lectiu, com a proveïdora de veritats netes, no poguéssim atendre prou a l'elevada complexitat de les vivències de les joves i de les persones que les acompanyen. L'impuls de calibrar, però, no és sols la por, també la immensa curiositat que suscita la naturalesa del repte.

Per canalitzar aquest neguit, el primer gest ha estat reforçar la seqüència canònica de qualsevol investigació: un recull bibliogràfic destinat a desvelar allò que ja s'ha pensat sobre el que es vol comprendre. Ara bé, com ja hem mencionat en la introducció, el resultat paupèrrim obtingut, l'escassetat d'estudis centrats en la realitat de les joves, ens va obligar ràpidament a practicar l'art de la prudència. Aquest fet ha fixat l'horitzó de possibilitat dins del qual la curiositat podia desplegar-se. Un dels impulsos ha quedat contingut sota el recordatori de no voler —ni poder— córrer abans de caminar.

El recordatori imprimeix el caràcter de la recerca; d'acord amb les circumstàncies, el procés de la IAP s'ha organitzat a través d'un enfocament, per força, exploratori. El context requereix delimitar, descriure i conceptualitzar amb l'objectiu d'aprehendre estructures, dinàmiques i significats. Les classificacions

preestablertes queden fora del nostre abast perquè manca l'estadi de coneixement al qual apunta el prefix pre-. Alhora, aquest buit reclama identificar els elements que basteixen les estructures, les relacions que nodreixen les dinàmiques i els continguts que articulen els significats. La tasca de la identificació determina, així, el grau de profunditat que la recerca pugui assolir.

El gir cap a l'exploració no és l'únic viratge que acompanya l'admissió de la manca de saber sistematitzat com a pedra de toc. En aquest punt irromp l'advertiment de Marina Garcés, en sintonia amb l'epistemologia dels estudis postcolonials, segons el qual "allò que ignorem (l'exterioritat) està ple d'altres sabers" (Garcés, 2018). Que aquests no estiguin registrats dins del domini acadèmic no en suposa la inexistència.

L'acceptació d'aquesta tesi té implicacions de primer i segon ordre. Comporta integrar el coneixement de les joves i dels i les professionals com a generadors actius de saber, superant la visió que els relega a mers testimonis d'una realitat que els precedeix. Llavors, no informants; interlocutores. Aquest reconeixement transforma l'estatus que ocupen dins de la recerca i modifica, indefectiblement, la configuració espacial de la relació entre investigadores i participants. Desplaça el "de dalt a baix" mencionat en el segon paràgraf d'aquest apartat. La relació es mou de l'eix vertical a una orientació més horitzontal: la recerca s'executa amb els i les participants, integrant la seva perspectiva i experiència com a part consubstancial del procés.

En no existir un corpus al qual remetre's, es dissipa la temptació de situar les persones a la perifèria de la construcció del coneixement. No és només una decisió ètica, és una necessitat material del context. D'aquí la importància de rastrejar "el llindar inestable entre el saber i el no saber" (Garcés, 2018, s.p). Amb qui el viu. Amb qui hi brega.

Ancorem i avancem. L'especificitat esmentada, l'heterogeneïtat de les casuístiques dels diferents recursos residencials, la idiosincràsia territorial i la incorporació del gènere com a categoria

d'anàlisi configuren un entramat d'elevada complexitat. En aquest escenari, explorar el fenomen en diàleg amb qui el viu —prenent-ne les experiències com a referent— és imprescindible, però topa amb la carestia de marcs teòrics, hipòtesis operatives i instruments consolidats.

Aleshores, com procedir col·lectivament quan els conceptes, les tesis i les tècniques que haurien de sostenir la comprensió no estan suficientment bastides? Cap a quin camp ens empeny? Al de la imaginació. Ras i curt. A aquell capaç de trencar l'encapsulament propi de la hiperespecialització, de teixir coneixements procedents d'altres àmbits i disciplines i de generar, en cada situació, les eines —teòriques, epistemològiques o metodològiques— que el procés exigeix. "Suposa tornar a la primera etapa, que és intuïtiva i creativa" (Solano, 2019).

Quan l'estratègia inductiva i deductiva no satisfà l'explicació d'una determinada realitat, quan la força del seu mecanisme resulta impotent, l'abducció facilita trobar la peça que converteix els fragments observats i narrats en sistema. L'abducció dirigeix la imaginació perquè es formalitzi en proposta plausible. Posteriorment, la inducció posa a prova la sostenibilitat. Tanmateix, qui llegeixi aquestes línies amb atenció haurà percebut que ens encaminem cap a un nou llindar: el de trobar el punt d'equilibri entre la flexibilitat de l'especulació fonamentada i el rigor indispensable per interpretar amb precisió el que estudiem. Una imaginació que no serveixi per justificar les creences de qui investiga, i un rigor que orienti sense asfixiar.

Per fer-ho, convé reduir tota la maquinària amb què es presenta la recerca doctrinal en el seu esquelet: les seves unitats i interaccions primàries. Distingir el conjunt de parts essencials i necessàries per afinar la lectura del que es desplega dins l'espai delimitat i, alhora, advertir allò que encara resta fora d'abast. Entendre millor el que sabem i el que ignorem.

Solano (2019) caracteritza el procés enumerant les diferents etapes ineludibles en la transformació d'idees vagues a

representacions més acurades de l'experiència. Ens apropa a la fita de destriar el gra de la palla:

> **"Consisteix a passar: (i) d'idees "dures" a proposicions; (ii) de conjectures a hipòtesis; (iii) de l'aglomeració d'idees disperses i fragmentàries a la seva organització; (iv) de referir-se únicament a ítems aprehensibles i les seves generalitzacions a incloure abstraccions, que a més solen ser contraintuïtives; i (v) del coneixement basat en la inducció al coneixement basat en la deducció."**[2]

Per tant, tot i que les condicions en què es desenvolupa l'estudi no permeten una selecció a priori dels subjectes, de les perspectives o de les tècniques, aquest recorregut procedimental aporta la forma elemental que confereix unitat, direcció i intel·ligibilitat a la recerca. La flexibilitat no pot créixer a costa de vulnerar aquests passos, i aquests, al seu torn, no poden oblidar que estan al servei de la comprensió de les vivències de les joves i del seu acompanyament.

Així, fer front al temor ha exigit transitar la seva composició multiforme. Fer emergir les preguntes que cada superfície estreny, formular-les perfilant-hi un rostre. Associar-hi respostes que no volen resoldre l'absolut sinó oferir punts de suport per explorar. Sondejar els llindars des de la dimensió col·lectiva.

L'encarem, doncs, acotant-lo: construint amb qui ho viu, mantenint una actitud exploratòria i curiosa, integrant el no-saber com a part intrínseca del procés. Tenint clar el propòsit —comprendre àmpliament la realitat dels recursos residencials sense perdre'ns en la complexitat— i sense abandonar el rigor que permet comprovar la pertinença de les descripcions articulades, altra vegada, amb qui ho experimenta. Així, el moviment entre

2 (Solano, 2019, pp. 23–24)

formulació, especulació i contrast no s'ha desplegat com una seqüència lineal, més aviat s'ha donat una oscil·lació entre abducció, inducció i deducció: l'abducció ha obert hipòtesis davant del que era desconegut, la inducció les ha posat a prova en les experiències compartides, i la deducció ha permès derivar-ne conseqüències.

Per això, no gestionem el vertigen amb una tècnica, sinó que el convertim en principi d'organització del coneixement. Sent conscients, de nou, que els límits cercats són sempre provisionals. Que "l'últim que sabem és sempre el penúltim del que podem saber" (De Ventós, 2004, s.p). És des d'aquí on hem afrontat la investigació acció participativa.

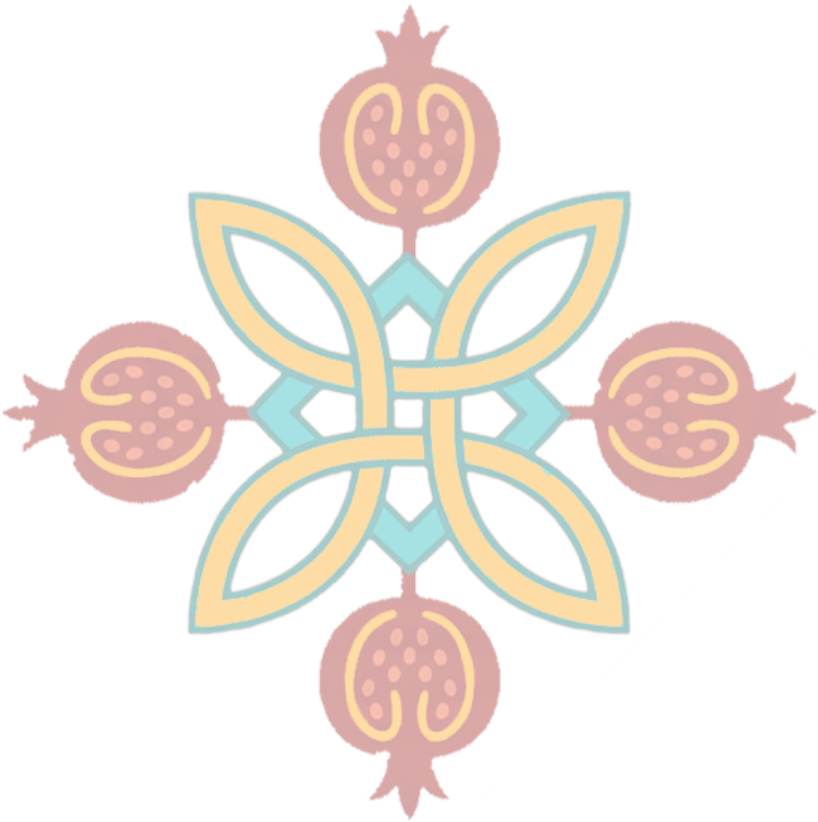

2. Disseny de la recerca[3]

3 Una vegada presentades les investigadores i el posicionament des d'on entenem el procés de recerca, a partir d'ara es parlarà, generalment, de «la recerca» com a subjecte, utilitzant formes impersonals per facilitar la lectura. Aquesta variació formal no modifica el posicionament ètic i epistemològic exposat en el capítol anterior.

El to variarà entre apartats: més reflexiu i narratiu en uns, més tècnic i descriptiu en d'altres, segons l'objectiu de cadascun.

Nota sobre les traduccions: les cites de les participants de Barcelona es mantenen en castellà, llengua en què van ser produïdes, amb l'objectiu de preservar el caràcter situat de les seves veus. En la mateixa línia, els fragments del curtmetratge Farrucas també es reprodueixen en la versió original en castellà.

Les cites de les participants de Tànger han passat per un procés de doble traducció: de l'àrab al francès, realitzada durant les sessions per l'equip del Casal dels Infants i de l'associació Amna, i del francès al català, feta posteriorment per les autores per a aquesta versió de l'informe.

Totes les cites procedents de fonts bibliogràfiques han estat traduïdes al català per les autores.

Alguns dels referents teòrics mobilitzats en aquest apartat i en el marc teòric coincideixen parcialment amb els explorats en el Treball de Final de Màster d'una de les autores. Tanmateix, el tractament que se'n fa aquí és substancialment diferent.

2.1. Preguntes de la recerca, metodologia i formulacions de treball

Continuant amb el fil encetat en el primer punt, és indubtable que el sentit de la recerca no s'assenta en la intenció d'originar resultats extrapolables a contextos més amplis ni d'establir patrons de freqüència o descripcions causals rígides dels fets socials. L'anàlisi pivota, en canvi, en l'afany de rescatar els subjectes en la necessitat d'una comprensió contextual, en què el que interessa són els trets subjectius del comportament dels individus (Chavarría, 2011; Binda i Balbastre, 2013). Els esforços se centren a comprendre, descodificar i reconstruir els significats, operant amb símbols lingüístics per reduir la distància entre indicat i indicador, teoria i dades, context i acció, i considerant els fenòmens socials com a particulars i ambigus, no tant com a reproduïbles i clarament definits (Olabuénaga, 2012; Van Maanen, 1983).

La fenomenologia d'Alfred Schütz proporciona l'entesa de l'estructura significativa del món quotidià (Muriel, 2012), ja que recapta sentiments, pensaments, percepcions i creences a través del testimoni directe de l'experiència de les persones en una narrativa dinàmica i continuada, on el procés mateix esdevé objecte d'anàlisi (Binda i Balbastre, 2013). La perspectiva fenomenològica i interpretativa adoptada en aquesta recerca no implica negar l'existència d'una realitat material i social independent de les construccions teòriques que aquí es mostraran. Tal com assenyala Schütz (1974), el problema central de les ciències socials no és qüestionar l'existència del món social, sinó elaborar un mètode que permeti copsar de manera rigorosa el sentit subjectiu de l'acció humana. Els constructes que s'utilitzaran, les dimensions analítiques que estructuraran aquesta investigació i les anàlisis que se'n derivaran han de ser, d'acord amb l'autor, interpretacions en què les joves i els i les professionals es puguin emmirallar, reconèixer. Trobar-hi el sentit, com recorden Cardús i Estruch (1986), no es deriva de fer declaracions autoevidents o meres transcripcions de les tipificacions que fan del seu quefer diari. Seguint el seu raonament, la ruptura no es produeix en

la cerca de l'emancipació respecte al coneixement comú de l'experiència, el que s'esquiva és el que es dona per descomptat, l'afany de respondre ràpidament al blanco y en botella...?. Doncs potser no és llet. Aquesta suspensió del judici palmari per inspeccionar els elements constitutius del que es vol investigar, ha de revertir en construccions destres a esclarir la comprensió de les experiències quotidianes. I precisament per això, i pel que s'adduirà en les ratlles que seguiran, les categories analítiques no són imposicions arbitràries sobre la qüestió estudiada, més aviat composicions teòriques que busquen capturar i desentranyar les xarxes de significats que les participants viuen i expressen. Per tant, el coneixement produït és provisional, parcial i revisable, però no arbitrari.

S'adopta, doncs, una posició epistèmica postpositivista pròpia de la investigació qualitativa, que habilita una aproximació des d'una òptica sistèmica que intercepta la riquesa dels matisos quan entren en joc factors difusos o difícilment quantificables (Mesías, 2010).

Dins de l'emplaçament qualitatiu arrela la investigació-acció participativa (IAP), ja que la seva concepció —segons Montenegro— situa els i les participants com a protagonistes i titulars del procés investigatiu amb l'objectiu de co construir coneixement. Fer-ho és possible en col·locar al centre de l'anàlisi la realitat social de qui participa amb una visió històrica i contextual, de manera que s'assumeix el caràcter polític i ideològic de l'activitat científica. Es rebutja la idea de neutralitat valorativa, tal com s'ha postulat en el punt 1.2, i es prioritza l'articulació dialògica entre el coneixement científic i el propi de l'àmbit de l'experiència per generar un saber compartit. Això uneix teoria i pràctica reflexionada. Converteix investigació i acció en el vers i el revers d'un sol procés.

Un moment. Una ràpida invocació al propòsit últim del projecte: millorar l'acompanyament en els centres de Tànger i Barcelona. Recuperar la destinació dels esforços posa sobre la taula un dubte fonamental per dirimir: tenen el vers i el revers el mateix pes i la mateixa extensió? Es pot pressuposar l'existència de dos espais clarament traçats en equilibri perfecte, on recerca i acció no entrin

en fricció? Com que la pregunta anterior ja conté implícita la tesi, la reformulació transparent del dubte és què prioritzar, recerca o acció?

Cal valorar la situació amb un pols fi. Alguns components altament rellevants a tenir en compte són els següents: a banda de les situacions vitals inestables que fan que la seva permanència sigui imprevisible, s'hi ha d'afegir la condició que les joves que participaven en el projecte eren usuàries dels centres residencials, els quals tenen un termini màxim d'estada (variable segons el tipus de recurs, com s'explicarà a l'apartat de caracterització dels centres). Aquesta combinació de mobilitat vital i limitacions temporals institucionals feia molt difícil mantenir un grup estable de participants al llarg del procés. Alhora, tractant-se de joves que han patit múltiples exclusions i violències —precisament l'objecte d'estudi de la recerca—, establir criteris que comportessin deixar-ne de banda algunes hauria suposat generar un nou greuge, ja que discriminaria les joves amb trajectòries més volubles. Probablement, la decisió s'hauria hagut de batre amb qüestionaments ètics i, paral·lelament, hauria introduït un biaix de selecció que distorsionaria la comprensió del fenomen.

Per tant, davant d'aquest dilema, es va prioritzar la dimensió d'acció. Aquesta elecció connota assumir que el rigor de la recerca no rau en el control de condicions idealitzades. L'adequació ètica i metodològica a la realitat estudiada i a les necessitats de les persones implicades és el que gaudeix, aquí, de preeminència.

Consistents amb aquesta prioritat, el fet de treballar amb dos contextos —Catalunya i el Marroc— no respon a una lògica comparativa. No es pretén establir equivalències ni mesurar desviacions entre realitats diferenciades.

Més aviat, aquesta decisió deriva directament de l'orientació cap a l'acció i l'adequació a les trajectòries vitals de les joves. Aquestes trajectòries sovint són transnacionals: moltes de les joves a Catalunya han migrat des del Marroc, o mantenen vincles materials i simbòlics amb aquest context.

Treballar en ambdós espais permet captar com les experiències de gènere es configuren a través dels processos migratoris, imaginaris compartits i estructures de poder que travessen fronteres. La recerca no es formula, per tant, en termes de "són iguals o diferents?". Ho fa en termes de com aquestes experiències es construeixen en relació entre contextos interconnectats.

Sense perdre de vista el moll de la IAP, en la primera trobada amb professionals i joves, destinada a delimitar de manera concreta les problemàtiques que serien el nucli de la investigació, es va iniciar un recorregut en forma d'embut: partint de la finalitat àmplia del projecte —comprendre les experiències de violències i vivències de les joves usuàries dels centres per millorar l'acompanyament—, es va sol·licitar a les persones participants que identifiquessin les qüestions que les preocupaven i que consideraven rellevants. Mitjançant dinàmiques participatives (que es detallaran a l'apartat de tècniques), es va facilitar que les mateixes joves i professionals seleccionessin i anomenessin les problemàtiques prioritàries. Aquest acte d'anomenar ja comportava un procés interpretatiu: allò que es deia —les categories i dimensions que explicitaven— es conceptualitzava com a primordial. El que consideraven que havia de constituir l'artèria que irrigava sentit al procés.

D'aquesta exploració inicial en van aflorar diversos elements que van proveir la matèria primera amb què s'esculpiria la recerca. En primer lloc, es va fer evident que la realitat de les joves i dels equips professionals era substancialment més complexa del que el marc inicial de violències masclistes podia abastar: estava travessada per múltiples eixos que s'entrellaçaven de manera difícilment separable, escorredisses a l'epígraf. En segon lloc, es va constatar la necessitat de parar atenció a les trajectòries de les joves abans de l'entrada als centres per poder interpretar adequadament les seves vivències un cop dins. En tercer lloc, es va fer palesa la pertinença d'analitzar els termes i el context en què es desenvolupa la relació entre els equips professionals i les joves, situant els neguits proferits per part dels equips en locució amb els factors laborals i institucionals que configuren aquests

vincles. És així com professionals i joves van forjar el que havia de ser estudiat i van assenyalar els interrogants que vertebrarien les següents reunions:

- **Quines dimensions constitutives de l'experiència vital de les joves són rellevants per comprendre les seves vivències en els recursos residencials?**
- **De quina manera s'articulen i entrecreuen aquestes dimensions, i quines tensions emergeixen de la seva interacció en les trajectòries prèvies i durant l'estada als recursos?**
- **Quins condicionants estructurals, institucionals i relacionals limiten la comprensió que els equips professionals desenvolupen sobre les vivències de les joves, i de quina manera afecten aquests condicionants les pràctiques d'acompanyament?**

Com s'ha recordat, en primera instància els instruments conceptuals per abordar aquests interrogants havien de derivar del marc de les violències masclistes.

I en aquest punt, un altre moment de pausa reflexiva. La inquietud consistia en deliberar si aquest enquadrament permetia aproximar-se amb prou minuciositat a la variabilitat de trames del fenomen a elucidar. Dit d'una altra manera, era més pertinent circumscriure's al marc de les violències, amb les seves categories establertes, o explorar altres dispositius analítics, assumint, alhora, els riscos resultants de treballar amb eines menys consolidades? El temor subjacent és el que segueix: quedar-se arran del que és conegut i segur, encara que pugui ser limitat o estar parcialment descobert, però amb l'oportunitat de temptejar altres conjectures?

La resposta havia de provenir del mateix camp. L'enfocament de les violències mostrava entrebancs per entendre el desajust entre les expectatives familiars i els projectes vitals de les joves, per exemple. Resultava difícil encabir-hi el fet que, en determinats contextos, pogués ser profundament raonable que les famílies

tinguessin l'expectativa que les seves filles es casessin donat que el matrimoni esdevenia el mecanisme de mobilitat social més efectiu. Les joves podien empatitzar amb aquestes expectatives familiars i les seves lògiques contextuals, però no necessàriament hi estaven d'acord, i aquesta divergència podia generar un malestar que ajudés a identificar una de les raons que podia motivar les seves entrades als centres i la posterior relació amb aquests. Aquesta complexitat —la coexistència de comprensió i desacord, de raonabilitat contextual i rebuig personal— es mostrava reticent a poder ser capida per la taxonomia típica del paradigma de les violències.

Aquí és on apareix l'abducció, a bracet de la intuïció. Durant el procés de reajustament refractiu per enfocar de manera nítida el que era troncal de tota la informació rebuda, es va provar que el terme tensió brollava recurrentment en les narratives de les participants. Aquesta insistència va portar a considerar la conveniència d'operativitzar el concepte de tensió de manera que permetés recollir les experiències amb més prodigalitat, i alhora acceptés la interacció de múltiples elements d'índole diversa i les aparents contradiccions. El concepte de tensió ha estat central tant en la literatura filosòfica —així ho afirma Brusotti (2013)— com en les anàlisis sociològiques. Subratlla que la realitat no es configura com un sistema unidireccional compost per elements tancats i independents. Tampoc com un decurs contigu que es desplega automàticament, semblant a una bobina que es desenrotlla mecànicament sota l'impuls del temps.

Müller-Lauter (1999), interpretant Nietzsche, sintetitza aquestes idees quan afirma que el món de Nietzsche és un camp de batalla de forces. La unitat de l'organisme és només una aparença; sota d'ella, hi ha una pluralitat d'instints que lluiten per l'hegemonia. Aquest principi —la realitat entesa com un camp de forces en tensió, més que com una unitat estable— constitueix el fonament filosòfic del concepte operatiu que orienta l'anàlisi (Müller-Lauter, 1999).

En la mateixa línia que el subjecte nietzscheà, concebut com una multiplicitat d'instints en disputa, les experiències de les joves es poden interpretar com espais on coexisteixen forces contraposades sense arribar a una resolució harmònica. Des d'aquesta perspectiva, la tensió apareix com una condició estructural que cal analitzar.

Tenint present aquesta tradició teòrica, es va optar per aproximar-se als malestars de les joves, i també dels equips professionals, a través de les tensions que les travessen, sense negar el marc de les violències, sinó subsumint-lo dins d'un enfocament analític més exhaustiu i global.

Abans d'il·lustrar com es va dur a terme el que s'ha apuntat en últim lloc, convé aturar-se per aclarir el periple rodat en la definició operativa de la tensió.

Des del començament, les joves van assenyalar que les problemàtiques més visibles dins dels centres —com les baralles entre companyes— eren, en realitat, excuses: seguint l'etimologia del terme (ex-causa, fet la causa del qual és fora), el conflicte manifest no seria la causa en si mateixa, ben al contrari, indicaria l'efecte d'alguna cosa situada més enllà de l'episodi observable. Les mateixes joves van expressar que sovint estaven "predisposades a barallar-se", el que podria indicar que la baralla podia funcionar com una explosió per descarregar tensions acumulades.

Aquesta constatació va portar a plantejar si les manifestacions més evidents dels malestars podrien ser explicades per tensions latents situades en un nivell menys visible. Es podria pensar, seguint la distinció de Merton (1964) entre la funció manifesta i la funció latent, en una estructura en què els malestars observables serien la part visible, mentre que a la base —la part submergida— s'hi situarien els elements que interactuen i generen tensions?

Malestars visibles
i expressats
material
cultural
relacional
familiar
simbòlica
espacial
temps
Tensions
subjancents

Des del començament, les joves van assenyalar que les problemàtiques més visibles dins dels centres —com les baralles entre companyes— eren, en realitat, excuses: seguint l'etimologia del terme (ex-causa, fet la causa del qual és fora), el conflicte manifest no seria la causa en si mateixa, ben al contrari, indicaria l'efecte d'alguna cosa situada més enllà de l'episodi observable. Les mateixes joves van expressar que sovint estaven "predisposades a barallar-se", el que podria indicar que la baralla podia funcionar com una explosió per descarregar tensions acumulades.

Aquesta constatació va portar a plantejar si les manifestacions més evidents dels malestars podrien ser explicades per tensions latents situades en un nivell menys visible. Es podria pensar, seguint la distinció de Merton (1964) entre la funció manifesta i la funció latent, **en una estructura en què els malestars observables serien la part visible, mentre que a la base —la part submergida— s'hi situarien els elements que interactuen i generen tensions?**

Així es va configurar un model analític de dues capes com a plantejament interpretatiu: una capa manifesta, constituïda pels malestars visibles i expressats, i una capa latent, formada pels possibles camps de tensions subjacents. Aquestes tensions latents es conceptualitzarien com a espais resultants de la intersecció entre diverses dimensions, o elements específics d'una mateixa dimensió, en què es produiria un joc de forces contraposades que empenyen en direccions diferents: entre desitjos i mandats normatius, entre autonomia i control institucional, entre pertinença i exclusió. El malestar manifest en podria ser, doncs, l'expressió ostensible.

Aquest model permetia desplaçar-se de la lògica descriptiva cap a una lògica de construcció de sentit. Es tracta, conseqüentment, de cartografiar diferents espais de tensió per esclarir tant les motivacions de l'entrada als recursos residencials com les tensions que es generen a dins, incloent-hi aquelles vinculades als i les professionals, de manera que es facin intel·ligibles les trajectòries vitals de les joves i els contextos institucionals particulars en què aquestes es desenvolupen.

Per aterrar aquest darrer plantejament, es van distingir, en el cas de les joves, sis dimensions analítiques: material, familiar, cultural, simbòlica, espacial i relacional. Pel que fa als equips professionals, es van acotar cinc dimensions: institucional-estructural, metodològica, ètica, relacional i emocional.

Dins de cada dimensió s'hi van identificar potencials fonts de tensió: elements que, en interacció amb altres, podrien generar camps de forces contraposades. Aquestes fonts eren potencials fins que, durant l'anàlisi, es podien vincular a fragments de transcripció en què les participants o professionals expressaven incomoditats o dilemes. Una font no constitueix per si mateixa una tensió, sinó que s'hi converteix quan entra en contacte amb altres elements exposats. Se segueixen d'un procés interactiu entre el marc teòric, el bagatge investigador de recerques prèvies amb dones en vulnerabilitat, i les diferents qüestions articulades en les narratives de les participants. Aquest procés no va consistir a reproduir literalment les categories esmentades per les joves —operació que comportaria circularitat—. És un treball abductiu que genera constructes analítics informats per les experiències, però que les transcendeixen.

Potencials fonts de tensió

Dimensió material	Dimensió familiar	Dimensió cultural	Dimensió simbòlica	Dimensió espacial	Dimensió relacional
Desocupació pare	Exercici de control per part del pare	Pressió per assimilar-se a un model cultural dominant	Pressió per complir amb els mandats de gènere	Restricció de mobilitat dins el centre	Trencament vincles
Manca d'ingressos estables (familiars o propis)	Agressions físiques dirigides a la jove	Estigma vinculat al gènere i/o a la situació de carrer	Dificultat per poder intervenir en l'entorn social	Espai percebut fred i distant (centre)	Absència de xarxa de suport
Dependència de prestacions socials (familiars o propis)	Absència d'un adult de referència estable	Agressions físiques per part de la societat	Voluntat de no reproduir els mandats de gènere	Falta d'espais de refugi o intimitat (centre)	Necessitat de tenir una relació estable i segura amb almenys un adult significatiu
Dependència de la contribució econòmica de les joves	Necessitat de ser reconeguda i validada per la pròpia família	Desavinença normes culturals grup origen	Voluntat de resignificar la pròpia història o identitat	Espai percebut com a oportunitat de millora (centre)	Exigència de lealtat o aliances dins del recurs
Voluntat de trencar amb el rol de suport econòmic obligat	Necessitat d'establir límits amb la família	Voluntat de decidir el propi futur	Desig de preservar la llibertat personal	Allunyament del territori propi (barri, poble, ciutat)	Necessitat d'establir relacions instrumentals

Tal com es menciona en línies prèvies, el marc de les violències masclistes no ha estat abandonat, s'ha integrat. Les diferents formes de violència identificades en la literatura i pertinents per a la recerca —física, psicològica, sexual, econòmica, simbòlica— s'han incorporat com a possibles fonts de tensió dins de les diferents dimensions. Aquesta operació conceptual manté la visibilitat de les violències com a realitats específiques i constatables i, al mateix temps, comprèn els efectes multidimensionals que aquestes generen en el dia a dia de les joves. Facilita la captació de les interaccions entre les violències i altres fonts de tensió que generen dinàmiques complexes.

Com s'ha fet notar, no es contemplen només variables externes al subjecte (normes, estructures, expectatives institucionals o familiars), a la vegada també es tenen presents les necessitats, voluntats i desitjos, amb l'objectiu de reconèixer que les tensions emergeixen precisament de la confrontació entre forces externes i projectes vitals propis, entre mandats normatius i aspiracions personals. La proposta va més enllà de llistar pressions. Si es prenen com a referència les joves, se centra en la manera com elles viuen, senten i negocien aquestes condicions. Les tensions es configuren com a camps dinàmics, en què interactuen pressions normatives i moviments subjectius, desitjos individuals i límits estructurals, mandats col·lectius i decisions personals. Obre la porta a observar estratègies, resistències, adaptacions i expressions d'agència, sense negar les condicions d'opressió en què aquestes s'exerceixen. En definitiva, la tensió funciona com un espai viu de trobada entre estructures socials i subjectivitats, entre constrenyiments i possibilitats.

Convé fer una breu acotació abans de continuar amb l'explicació. En la distinció entre necessitat, voluntat i desig, hi ha un gradient de visceralitat i immediatesa. La necessitat és el que no admet negociació —allò que si no es cobreix compromet l'existència o el benestar de manera directa. La voluntat s'hi distancia: és una orientació que pot ajornar-se, reformular-se, negociar-se amb l'entorn, i pressuposa una certa distància

reflexiva respecte a la urgència immediata. El desig és el terme més lliure i també el més opac. Allò que s'anhela sense ser explicitat del tot, que sovint emergeix de manera indirecta.

En la pràctica, la distinció no sempre és nítida i els tres termes sovint coexisteixen en una mateixa experiència. Aquesta categorització s'ha aplicat de manera intuïtiva, a partir del que les joves i els professionals transmetien i de com ho manifestaven, i no respon a un protocol sistemàtic de classificació. És una distinció analíticament útil però metodològicament feble, que convé llegir com a eina interpretativa funcional.

A aquestes alçades és menester tornar a fer un exercici de laconisme. El que s'ha exposat fins ara es tradueix en les següents formulacions de treball:

- **La interacció entre les diferents dimensions o elements concrets de cada dimensió que configuren l'experiència de les joves crea múltiples espais de tensió, que són dinàmics i canviants al llarg del temps.**
- **Els espais de tensió entre les diferents dimensions o elements concrets de cada dimensió estan travessats pel gènere i modelats pel context històric, cultural i normatiu en què s'inscriuen.**
- **Els malestars emocionals i psicològics que experimenten les joves es poden explorar comprenent les tensions entre les diferents dimensions o elements concrets de cada dimensió.**
- **La identificació dels espais de tensió entre les diferents dimensions o elements concrets de cada dimensió que motiven l'entrada de les joves als centres influeix en els malestars emocionals i psicològics que poden experimentar en els recursos residencials.**
- **Diverses de les pràctiques de les joves podrien ser una expressió de l'exercici d'agència enfront de les tensions.**

Els espais de tensió entre les diferents dimensions o elements concrets de cada dimensió que afecten la pràctica professional condicionen l'acompanyament que els i les professionals ofereixen.

La comprensió de les tensions presents en els malestars emocionals i psicològics de les joves és fonamental per dissenyar estratègies d'acompanyament més adaptades a les necessitats específiques de les usuàries dels recursos residencials.

Les formulacions funcionen com a lents que permeten organitzar la complexitat. Malgrat que la citació a Solano (2019) en l'apartat 1.3 reclama passar de conjectures a hipòtesis, en tractar-se d'una recerca qualitativa amb una intenció eminentment exploratòria, els punts d'ancoratge s'acomoden millor a la seva naturalesa.

Amb la voluntat de treure l'entrellat adduït en les formulacions de treball, després de la primera trobada es van crear quatre grups de discussió: dos amb professionals i dos amb joves a cada context (Marroc i Barcelona). Les sessions amb professionals i joves del Marroc es van dur a terme en modalitat virtual, mentre que les de Barcelona es van desenvolupar de manera presencial. S'escau assenyalar que, si bé formalment es van denominar grups de discussió, les tècniques utilitzades van diferir de les típicament associades a aquesta metodologia, ja que s'hi van incorporar dispositius narratius, visuals i participatius adaptats als objectius exploratoris de la recerca, tal com es detallarà en l'apartat de "tècniques emprades".

La garantia de rigor i no arbitrarietat de la interpretació en un context d'alta mobilitat de participants i heterogeneïtat de situacions es va assolir mitjançant diverses estratègies. En primer lloc, la triangulació sistemàtica de fonts (joves i professionals), mètodes (dispositius narratius, visuals, col·lectius) i moments temporals va permetre contrastar les interpretacions que anaven apareixent i assegurar que no eren fruit de percepcions individuals o circumstàncies puntuals. En segon lloc, la creació d'artefactes de continuïtat —com els personatges col·lectius— va facilitar

que diferents participants en moments diversos contribuïssin a la construcció acumulativa de coneixement i compensessin així la variabilitat dels grups. En tercer lloc, els processos de validació van incloure sessions formatives amb professionals en què es van contrastar els resultats provisionals. Pel que fa a les joves, els constrenyiments temporals del projecte no van permetre organitzar sessions formals de validació com hauria estat desitjable; només es va poder obtenir feedback informal en contextos de presentació de resultats. Si bé aquest feedback va aportar indicis que les categories interpretatives proposades —especialment el concepte de tensió i les dimensions analítiques— eren reconegudes com a representatives, cal reconèixer que aquest tipus de validació informal no és suficient per garantir la robustesa de les interpretacions de la mateixa manera que ho hauria fet un procés sistemàtic i formal. Cal tenir present aquesta limitació en la valoració dels resultats. Finalment, la reflexivitat sistemàtica i la documentació transparent de les decisions metodològiques, en part aquí exposada, van assegurar la traçabilitat del procés interpretatiu i la seva justificació.

Si la restitució teòrica aconsegueix arrancar a qui ha constituït la raó de ser del projecte un “ah, és clar, era això i era així!”, s’haurà assolit l’indicador anhelat. És el reflex de veure-s’hi emmirallat.

2.2. Mostra

Dins de les estructures residencials, la relació d'acompanyament es desplega com un espai de trobada entre dos actors principals: les noies i les joves, i els professionals i les professionals que les acompanyen. Aquests dos grups de participants, amb els seus respectius subgrups, han estat les unitats d'anàlisi.

Ancorada en les lògiques del projecte, aquesta recerca ha exigit una certa retirada de les investigadores pel que fa al seu paper de selecció de les participants. Les persones que constitueixen la mostra -font primària del saber produït- han estat aquelles que també s'han beneficiat dels recursos, tant materials com humans, mobilitzats per la resta del projecte.

Per tal d'assegurar la coherència del conjunt, la responsabilitat de determinar quines activitats calia incloure i qui hi participaria va ser confiada al Casal dels Infants (Marroc), entitat coordinadora del projecte, així com a les organitzacions sòcies beneficiàries: Amna (Tànger), Casal dels Infants (Barcelona), Fundació Idea (Barcelona) i Fundació de l'Esperança (Barcelona). Dins de cada organització, els professionals i les professionals implicades en la recerca-acció participativa han estat designats segons els seus criteris propis. Al seu torn, elles i ells han tingut la responsabilitat de convocar els grups de beneficiàries cridades a participar-hi. De fet, ni l'heterogeneïtat dels perfils ni la uniformització dels criteris de selecció han pogut constituir principis rectors.

Tot i que els criteris de selecció no s'han pogut definir per endavant –a causa d'aquestes lògiques diferenciades de designació–, hem vetllat, tanmateix, per recollir dades pertinents i dotades d'un potencial explicatiu que permetés caracteritzar els perfils de les dues unitats d'anàlisi.

Unitat d'anàlisi 1 – grup de professionals

Aquesta primera unitat d'anàlisi, composta pels professionals i les professionals de Tànger i Barcelona, ha comptat amb una participació total de dinou persones. S'han construït tres seccions

de dades en cadascun dels dos subgrups que constitueixen aquesta unitat d'anàlisi: dades bàsiques, recorregut educatiu i acadèmic, perfil professional.

a) Tànger:

Les professionals i els professionals implicats en la recerca provenien de dues organitzacions: el Casal dels Infants, com a entitat coordinadora, i l'associació Amna, beneficiària directa del projecte. El Casal ha mobilitzat un equip tècnic estable compost per dues persones, compromeses de manera contínua al llarg del procés. Per part d'Amna, la participació ha estat més àmplia però també més variable. Del total de les nou persones implicades, un grup de quatre persones va estar present en tots els intercanvis, i un altre hi participava de manera intermitent a causa de les limitacions pròpies del funcionament del centre i del nombre limitat de places en les activitats dutes a terme a Barcelona.

El grup estava compost per onze persones, de les quals nou dones i dos homes, totes i tots de nacionalitat marroquina. La majoria (set participants) tenien entre 50 i 65 anys. En l'àmbit acadèmic, els membres del grup havien assolit com a mínim el nivell de batxillerat, amb una predominança d'estudis universitaris: sis titulars d'una llicenciatura, dos d'un màster i una d'un doctorat. Els àmbits de formació eren variats, tot i que s'hi ha observat una concentració en l'àmbit social –dues educadores i un treballador social– i en l'àmbit jurídic, amb tres persones provinents dels estudis de dret. Dins de les organitzacions, aquestes i aquests participants ocupaven rols diversificats, que anaven des de l'educació a la coordinació, passant per l'administració i la direcció. Aquesta pluralitat de perfils i funcions ha permès enriquir els intercanvis, ja que ha aportat mirades complementàries sobre les pràctiques professionals i sobre les dinàmiques internes en les estructures residencials.

Taula 1

b) Barcelona:

Les tres organitzacions catalanes han designat, des de l'inici del procés, un nucli estable de professionals encarregats de participar en el conjunt de les activitats de recerca. Malgrat algunes baixes puntuals i algunes incorporacions tardanes –

canvis efectuats just després de la primera trobada a Tànger–, aquest grup ha mantingut una composició relativament constant, amb un total de vuit persones, set dones i un home. La seva diversitat es reflectia tant en els seus orígens com en els seus recorreguts. Sis eren de nacionalitat espanyola (incloent-hi una persona amb orígens familiars marroquins), una marroquina i una colombiana. Les edats cobrien un ampli ventall, que anava dels 20 als 65 anys: dues persones tenien entre 20 i 29 anys, dues entre 30 i 39 anys, dues entre 40 i 49 anys, i les dues darreres entre 50 i 65 anys.

El conjunt de participants disposava d'almenys una llicenciatura, mentre que tres tenien un màster i una un doctorat. Els àmbits d'estudi eren variats, però apareixia una clara predominança en l'àmbit social: cinc havien estudiat educació social, una psicologia, una antropologia, una filologia àrab i una darrera estudis àrabs i hebreus. Els rols exercits dins de les organitzacions també eren diversos: una persona ocupava un lloc de direcció, dues asseguraven la coordinació, una altra la mediació i la interpretació, mentre que les altres quatre treballaven com a educadores i educadors socials.

Taula 2

Unitat d'anàlisi 2 – grup de noies i joves

Aquesta segona unitat d'anàlisi –menors i joves– s'ha constituït amb un total de 45 persones, trenta-una del centre Amna i catorze dels centres de Barcelona. S'han organitzat les dades en dues seccions –noies de Tànger i joves de Barcelona– que componen aquesta unitat d'anàlisi: dades bàsiques, orígens i situació administrativa, recorregut educatiu, situació socioeconòmica actual.

a) Tànger:

Les participants de Tànger provenien exclusivament del centre Amna. En total, trenta-una menors van prendre part en la recerca, tot i que la seva participació ha estat variable al llarg de les sessions. La forta rotació de les residents, característica del funcionament del centre, explica en part aquest nombre relativament elevat en comparació amb Barcelona –més del doble– així com la inestabilitat del grup. Només algunes participants han pogut ser presents de manera contínua al llarg de tot el procés.

A diferència del que s'ha observat en les estructures catalanes, no s'ha dut a terme cap selecció interna: el conjunt de les noies presents al centre i disponibles han estat convidades a participar-hi, fet que ha afavorit un enfocament més inclusiu, però més heterogeni. En l'àmbit sociodemogràfic, totes les participants eren de nacionalitat marroquina, majoritàriament d'edats compreses entre els 15 i els 17 anys. La majoria presentaven recorreguts marcats per la no escolarització: en el moment de la recerca, vint-i-vuit d'elles ja no estaven inscrites en cap centre escolar. Vint-i-una havien assolit el nivell primari, nou el nivell de secundària (collège), i només una no havia estat mai escolaritzada. Pel que fa a la seva situació administrativa, nou es trobaven en situació d'irregularitat, incloent-ne una en procés de regularització. El nivell d'instrucció dels pares, indicador de l'entorn social d'origen, es limitava en la gran majoria dels casos a l'educació primària: vint-i-dues famílies de trenta-una. Finalment, només una participant es beneficiava de prestacions socials, i cap no disposava de fons propis, fet que confirma la precarietat econòmica generalitzada de les joves acompanyades pel centre.

Taula 3

b) Barcelona:

Les participants de Barcelona provenien de les tres organitzacions socials sòcies: el Casal dels Infants, la Fundació Idea i la Fundació de l'Esperança. En total, catorze dones joves han pres part en la recerca, un grup més restringit però més estable que l'observat a Tànger. No obstant això, la participació ha variat d'una sessió a una altra: només han participat en algunes activitats, en funció de les seves disponibilitats personals i professionals.

A diferència del centre Amna, hi ha hagut una selecció per part dels equips educatius, sobre la base de criteris interns vinculats a la motivació per la temàtica abordada o la disponibilitat per participar-hi. La majoria de les participants eren migrants: dotze de catorze. El grup es componia de cinc joves marroquines, dues d'espanyoles, i altres d'originàries d'Algèria, Hondures, el Perú, Síria i Ghana (una de cada país). Tenien edats compreses entre els 18 i els 24 anys, a excepció d'una, de 25 a 30 anys. Pel que fa a la seva situació administrativa, vuit estaven en situació regular, quatre en situació irregular i dues en procés de regularització. Respecte al seu nivell d'instrucció, la majoria

tenia almenys estudis de secundària, a excepció de tres que només tenien estudis primaris.

En el pla econòmic, cinc joves estaven ocupades –dues a temps complet i tres a temps parcial–, tot i que els seus ingressos continuaven sent majoritàriament baixos: nou d'elles percebien menys de 500 euros al mes, una entre 500 i 750 euros, una altra entre 750 i 1.000 euros i dues entre 1.000 i 1.200 euros. Cap no es beneficiava de prestacions socials. Finalment, el nivell d'instrucció dels pares, quan es coneixia, se situava a la secundària (quatre casos), a la primària (un cas) i sense estudis (un cas). El conjunt del grup es caracteritza així per una diversitat de recorreguts, però també per una precarietat material persistent i una experiència migratòria, elements centrals per comprendre les dinàmiques observades en les estructures d'acollida a Barcelona.

Taula 4

La mostra mobilitzada en aquesta recerca es distingeix per la seva riquesa i heterogeneïtat, reflex alhora de les eleccions ètiques –que han prioritzat les necessitats de les organitzacions davant el rigor metodològic– i del caràcter transnacional del projecte, que amplia encara més la diversitat dels perfils. Aquesta polifonia de veus, indispensable per pensar l'acompanyament en tota la seva complexitat, s'acompanya, però, de trets comuns significatius per a l'anàlisi. Les tècniques de recollida de dades han hagut, així, d'ajustar-se a aquesta composició plural, tenint en compte la seva diversitat i deixant relluir trets compartits que sostenen l'anàlisi.

2.3. Tècniques emprades

La tria de les tècniques de recollida de dades ha estat guiada pels objectius, així com per les aproximacions teòriques i metodològiques adoptades. Com subratlla Ibáñez (1986), tota opció metodològica implica un posicionament epistemològic; no es tractava, doncs, només de recollir els relats de les joves i dels equips professionals, sinó de fer-ho respectant les seves pròpies trajectòries i temporalitats.

Per fer-ho, com ja s'ha avançat en el punt 2.3 (Preguntes de la recerca, metodologia i formulacions de treball), s'han dut a terme vuit grups de discussió durant un any en el marc del projecte: dos amb les noies de Tànger, dos amb les joves de Barcelona, dos amb les i els professionals de Tànger i dos amb les i els professionals de Barcelona. Cadascun ha durat entre una hora i mitja i dues hores. Els grups de discussió duts a terme amb les joves i les i els professionals de Barcelona s'han fet de manera presencial, mentre que els de les noies i professionals de Tànger han tingut lloc per videoconferència —una diferència deguda exclusivament a la impossibilitat d'una presència física.

La primera trobada amb els equips professionals de Tànger i Barcelona, al centre residencial Amna, va constituir un moment per estructurar el procés de recerca. Va permetre instaurar un marc de treball compartit, condició necessària per a la dinàmica col·lectiva i el bon funcionament de les etapes següents. S'hi van presentar i discutir el projecte, els seus objectius i el nostre paper per tal d'ajustar les expectatives i les modalitats de col·laboració. Aquesta trobada també va marcar el primer contacte amb les menors del centre, alhora que va oferir l'ocasió de presentar-nos i d'explicar la nostra implicació com a investigadores. Tant amb els equips dels centres com amb les noies, es va posar en marxa una fase d'inici de l'exploració de les preocupacions i dificultats dels joves, de manera que es van anar construint progressivament les primeres aproximacions a les qüestions que calia estudiar.

Així, aquest espai d'intercanvis va marcar el pas d'un objectiu de recerca encara ampli —centrat en la recollida i la sistematització

de les experiències de violències i les vivències en el centre— cap a una delimitació més precisa de les problemàtiques a explorar.

A partir d'aquesta base, hem aprofundit en diferents eixos amb els equips professionals, vinculats a la seva interpretació de les trajectòries de les noies: els esdeveniments significatius que han portat al seu ingrés al centre, les violències viscudes prèviament —i el lloc que aquestes ocupen en els seus recorreguts—, així com les dinàmiques quotidianes i els conflictes presents en els dispositius d'acollida. Aquestes discussions s'han posat en relació amb els reptes que els equips troben en l'acompanyament i amb les vies de solució que identifiquen per millorar les seves pràctiques. Si bé la tècnica emprada amb els professionals s'ha acostat a un grup de discussió estàndard —intercanvis lliures però orientats—, la que s'ha fet servir amb les noies ha requerit més adaptacions, amb l'objectiu de preservar l'esperit de la conversa oberta però integrant-hi una dimensió més lúdica i interactiva.

Fidels a l'esperit de la recerca-acció participativa —que convida a transformar les relacions entre els investigadors i els col·lectius afectats pels problemes abordats (Pereda, Prada i Actis, 2003)—, l'atenció s'ha centrat sobretot en les necessitats i els ritmes de les noies, més que en la rigidesa de les tècniques. No s'ha de perdre mai de vista que la prioritat del projecte continua sent el benestar de les participants i l'avenç just dels seus processos com a residents dels centres! Atesa la sensibilitat dels temes tractats, vinculats a experiències de violència i a les múltiples tensions que marquen les seves trajectòries, una de les principals preocupacions ha estat evitar qualsevol interpel·lació directa a les seves pròpies històries de vida.

Parlar amb les joves, fer-los explicar el que han viscut o el que encara viuen, no és mai un acte neutre. Com recorda María Jesús Izquierdo (1999) a propòsit de les entrevistes en profunditat —i aquest sentiment també ressona en els grups de discussió que hem dut a terme per a aquesta recerca—, persisteix una forma de malestar: la d'exercir, a pesar de la manca de voluntat de qui investiga, una certa violència envers aquells qui esdevenen, alhora,

objectes i subjectes de l'estudi. Aquesta impressió es reforça encara més davant la naturalesa sensible dels temes tractats, de manera que de vegades es pot tenir la sensació de creuar la frontera de la intimitat. Izquierdo ho expressa amb encert: «Les coses que realment mereixen ser explicades no s'expliquen» (p. 30). Així doncs, no queda cap altra opció que forçar el diàleg per arribar allà on la persona no vol, però on l'investigador té l'interès. Arribats aquí, es planteja la qüestió essencial: com aconseguir comprendre les joves i recollir la seva paraula sense revifar les seves ferides, sense revictimitzar-les?

És potser aquí on es revela la importància d'una tècnica més flexible, capaç d'adaptar-se a les especificitats del context i a les situacions de vulnerabilitat de les participants. En algunes recerques, el disseny del mètode pot acabar eclipsant el sentit mateix del procés (Ibáñez, 1986). Aquesta crítica elaborada per Ibáñez al voltant de la perspectiva distributiva —però que pensem que es pot ampliar a altres tècniques— evoca el perill d'un saber tancat en la seva pròpia estructura; és a dir, que les eines metodològiques, dissenyades per verificar una hipòtesi i produir un saber, acabin precedint la realitat que pretenen observar. Una rigidesa d'aquest tipus pot comprometre les finalitats mateixes del projecte i, de retruc, amenaçar la veracitat dels seus relats i el benestar de les persones beneficiàries.

L'aposta rau, doncs, en la capacitat de mantenir-se flexible, de moure's amb les realitats que aquest procés estudia, en comptes de classificar-les en calaixos prefabricats. Es tracta, al contrari, de deixar que les formes es modelin al ritme de les necessitats concretes i puntuals dels grups, perquè el fons —allò que dona sentit i que sorgeix de la vivència— pugui manifestar-se plenament. Així, tant els grups de discussió com les formacions s'han pensat per treballar sobre les percepcions i opinions de les joves usuàries dels serveis i de les i els professionals, per arribar a l'objectiu últim de millorar l'acompanyament, respectant l'ètica professional. Per tant, s'han dissenyat activitats diferents per a cadascun dels grups.

Tres reptes cabdals s'han imposat davant el col·lectiu de noies de Tànger. El primer era la gran heterogeneïtat d'edat al centre Amna, on les residents anaven dels cinc als disset anys; un ventall ampli que, inevitablement, fa més complexos els intercanvis i la construcció d'un llenguatge comú. El segon concernia la llengua: cap de les dues persones encarregades de dinamitzar el grup parlava l'àrab amb fluïdesa; una no el dominava gens, mentre que l'altra el podia entendre i comunicar-se, però sense poder facilitar un grup en aquesta llengua. El tercer concernia la impossibilitat de mantenir de manera estable en el temps el mateix grup de persones, conseqüència directa del caràcter d'urgència del centre Amna.

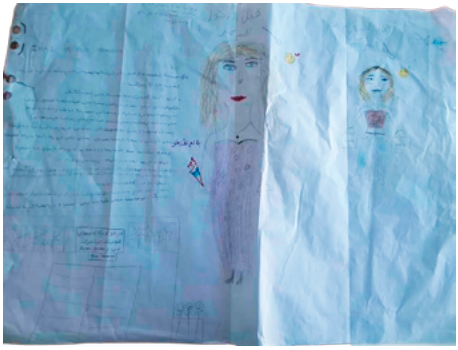

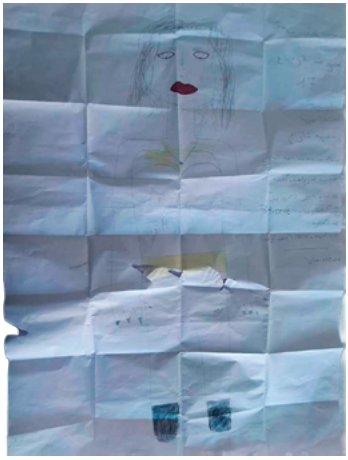

Va caldre imaginar activitats que permetessin, alhora, preservar la intimitat de les participants, apropar-se a les seves vivències abans de l'entrada al centre, copsar les seves percepcions de la vida a l'interior i fomentar la participació de totes, sense exclusions. Així és com va sorgir un dispositiu creatiu: l'elaboració de cinc noies fictícies, que també havien passat per l'experiència d'un centre residencial. A través del dibuix, la teatra-

lització i la creació de petites peces audiovisuals, les participants van donar forma a aquests personatges, els van dotar d'una aparença, una història i una personalitat. Van explicar les seves vides abans de l'arribada al centre, el moment de l'entrada, les experiències viscudes a l'interior i les seves projeccions de futur després d'aquest pas. L'atenció es va centrar especialment en la mirada que projectaven sobre el seu dia a dia al centre: el que els agradava i el que consideraven millorable.

El grup de joves de Barcelona no es va formar sense dificultats. En residir en diferents centres on es fomenta l'autonomia en la gestió del temps, la seva participació en les sessions depenia completament de la seva disponibilitat i elecció. Això va comportar una manca de constància i estabilitat entre les participants. A aquesta situació s'hi afegia la barrera lingüística: algunes joves no parlaven castellà, cosa que dificultava els intercanvis. Per posar-hi remei, es va adoptar la mateixa estratègia de creació de ficcions en grups petits, fet que va permetre assegurar la continuïtat dels relats d'una sessió a l'altra i afavorir una expressió més fluida i accessible per a cadascuna.

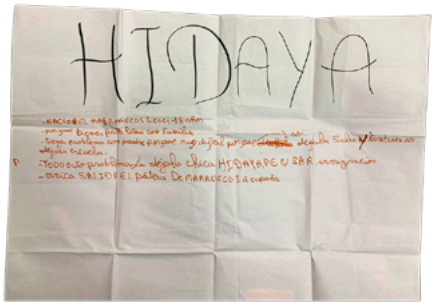

En aquest cas, es va demanar a les joves que reflexionessin sobre dos punts: en el primer grup havien de crear una associació per defensar les condicions i els drets de les joves que, com elles, residien en centres residencials; en el segon grup, se'ls va demanar imaginar una de les joves de l'associació, una història de vida que l'hagués portat al centre, i els problemes i dificultats que veien en el funcionament del centre i en l'acompanyament professional.

El treball va alternar moments de creació col·lectiva —al voltant d'aquests relats imaginats— amb temps de discussió i debat que els vinculaven a les seves pròpies experiències.

Tant a Tànger com a Barcelona, la ficció també va servir de punt de suport per obrir un espai de projecció cap a formes d'acompanyament i centres percebuts com a desitjables. Davant les dificultats expressades per algunes joves per formular directament què es podia millorar o transformar als centres, es va proposar imaginar dispositius i formes d'acompanyament ideals. A través dels seus personatges i l'associació que havien creat, van poder projectar els centres que considerarien desitjables, les pràctiques professionals que valorarien més justes, així com els canvis que hi veien necessaris. Aquest distanciament a través de l'imaginari va facilitar l'expressió crítica, i la va fer alhora més segura.

D'altra banda, les sessions van ser dissenyades respectant el ritme propi de cadascuna: el temps d'inici i escalfament de l'activitat variava segons les participants —especialment a Tànger—, i es va prestar una atenció particular a la manera de tancar les trobades perquè no se n'anessin amb un sentiment de malestar. En convidar les joves a evocar els desitjos i les projeccions futures dels seus personatges, la tècnica mantenia la coherència amb un marc d'anàlisi atent no només a les dificultats, sinó també a les seves necessitats, voluntats i aspiracions.

La divisió en grups petits, combinada amb l'ús d'un llenguatge tant oral com corporal, va afavorir la participació de totes i va permetre atenuar, en la mesura del possible, els efectes de les barreres lingüístiques i d'edat. Tanmateix, algunes posades en comú van requerir traducció, una situació que també es va donar en els equips professionals. Malgrat els esforços constants de les joves i dels equips encarregats d'aquesta tasca, una part del sentit segurament es va perdre en els intersticis de les paraules.

Cal constatar que les formacions, destinades tant a les joves com a les professionals i els professionals, es van construir en un

diàleg constant amb els grups de discussió, superant així la seva funció estrictament formativa per esdevenir veritables espais d'intercanvi i reciprocitat. Els sabers produïts s'hi alimentaven mútuament, alhora que integraven la veu i la mirada dels mateixos protagonistes dels processos. Si els grups de discussió van constituir el mètode principal de recollida de dades, els moments de posada en comú amb finalitat formativa van tenir un paper igualment determinant: van permetre trencar amb la jerarquia tradicional de la recerca, en què la identificació i la priorització de les necessitats solen estar dictades per la ploma de l'investigador (Pereda, Prada i Actis, 2003). Aquestes sessions, basades en la restitució i la discussió col·lectiva de les anàlisis, van donar lloc a un procés d'ajustament permanent dels coneixements produïts.

2.4. Estratègia d'anàlisi

La lectura i la relectura, així com la visualització i la revisió del corpus de dades —compost per les gravacions de les sessions, les transcripcions, els dibuixos i les produccions audiovisuals (en el cas de les menors de Tànger)— van permetre confirmar les sospites inicials: l'estratègia d'anàlisi s'havia de construir tenint en compte dos nivells d'anàlisi. Un primer nivell es mantenia en el pla d'allò directament observable, el vessant visible de l'iceberg; un segon nivell requeria anar més enllà, ja que corresponia a la part submergida: el que és manifest i el que és latent. Es tractava d'observar el malestar manifest com a punt d'entrada per submergir-se cap als espais de tensió situats en el nivell latent.

El procés de construcció de les categories, d'etiquetatge i de classificació de les dades es va inscriure en una continuïtat analítica en què el diàleg entre teoria i observació de la realitat va fer possible el desxiframent de les vivències de les noies i dels joves dins dels centres i, en conseqüència, la comprensió de les seves necessitats. El procés d'anàlisi va seguir fases successives de lectura i revisió del corpus, de codificació i de construcció de categories temàtiques, coherents amb les sis fases de l'anàlisi temàtica identificades i sistematitzades per Braun i Clarke (2006): la familiarització amb les dades, la generació dels codis inicials, la cerca dels temes, la revisió dels temes, la definició i denominació dels temes, i la producció de l'informe. El caràcter recursiu que les autores atribueixen a aquest mètode —l'anàlisi no és un procés lineal, sinó que implica anades i vingudes constants entre les fases— correspon a la realitat d'aquesta recerca, en la qual un diàleg continu entre els joves, els equips professionals i les investigadores ha permès un ajustament progressiu de l'anàlisi.

Un doble esguard, cap a les tensions de les noies i joves i després del cos professional, va portar a la creació de dues matrius d'anàlisi erigides sobre les sis dimensions analítiques distingides per als joves —material, familiar, cultural, simbòlica, espacial i relacional— i sobre les dels equips —institucional-estructural, metodològica,

ètica, relacional i emocional. Cada matriu està composta per diverses fonts potencials de tensió.

Per identificar una tensió, hi havia d'haver la intersecció d'almenys dues fonts potencials de tensió —ja fossin dues dimensions distintes o dos aspectes d'una mateixa dimensió. La tensió, doncs, no preexisteix com una entitat autònoma; es produeix en la trobada, l'articulació o el frec entre aquests elements, de manera que posseeix un caràcter fonamentalment relacional. Per tant, una anàlisi que es conformés amb una etiqueta simple perdria precisament el que constitueix la dinàmica del fenomen. Una categoria aïllada tendeix a immobilitzar la realitat, mentre que la tensió se situa en l'espai intermedi produït per la interacció. Comprendre una tensió suposa identificar què hi ha a cada banda: quines són les fonts presents? Com es configuren en la seva posada en relació?

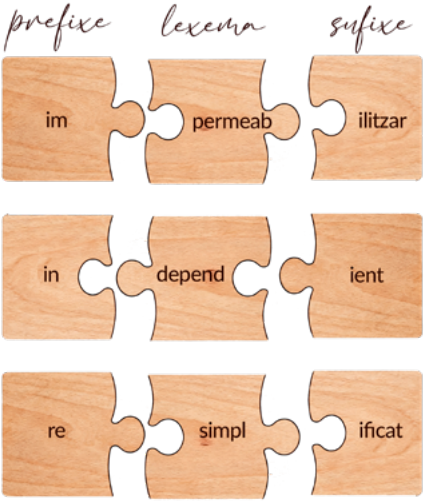

Podem imaginar aquesta configuració com un trencaclosques: la tensió correspondria a la zona d'unió entre les peces, i no a una peça autònoma. De manera anàloga a l'estructura d'una paraula —composta per una arrel, un prefix i un sufix—, la tensió funcionaria com el nucli conceptual, mentre que les diferents fonts potencials en qualificarien i en modularien el sentit. L'anàlisi no consisteix, així, a assignar una etiqueta única, sinó a articular els elements la intersecció dels quals fa emergir la tensió.

Una vegada extrets els codis i els temes —entesos com a dimensions analítiques—, el treball de codificació no es va limitar a una operació classificatòria. Es va inscriure en el marc teòric plantejat prèviament, segons el qual una tensió només existeix

en la intersecció de fonts potencials de tensió. La imatge del trencaclosques, utilitzada com a eina heurística, va guiar aquest procediment: no es tractava d'identificar elements aïllats, sinó d'observar com certes peces entraven en contacte i produïen una configuració relacional específica.

Cada tensió ha estat entesa, així, com una estructura composta de subtensions; és a dir, com el resultat de l'articulació entre diferents fonts. La seva organització en matrius analítiques no tenia com a única funció classificar les dades, sinó fer visibles els punts d'intersecció —dit d'una altra manera, els llocs on es cristal·litzaven les dinàmiques relacionals descrites pel marc conceptual. Aquesta posada en relació ha permès identificar quines combinacions es repetien amb més freqüència i quines fonts apareixien en concurrència.

No obstant això, la importància analítica d'una tensió no es podia reduir a la seva freqüència d'aparició. D'acord amb una lectura atenta de les dimensions manifesta i latent, també es va prestar una atenció especial al lloc ocupat per certes tensions en els grups de discussió: la seva densitat discursiva, la intensitat dels intercanvis que suscitaven, la seva capacitat per estructurar el relat col·lectiu. Així, s'han seleccionat i analitzat tres tensions principals com a configuracions particularment susceptibles de generar el malestar de les joves i dels equips professionals[4].

L'accés a la profunditat d'aquestes tensions ha estat possible gràcies al recurs de suports no verbals. La integració dels dibuixos i de les produccions audiovisuals no ha servit només per diversificar les dades; ha constituït una eina essencial per copsar allò que sovint escapa a la verbalització o als filtres de la traducció. Aquests suports creatius han permès desplaçar la frontera d'allò que es pot dir: allà on les paraules topen amb la barrera lingüística o amb el pudor, la imatge i l'acció agafen el relleu. En submergir-se en aquests dispositius, les noies i les joves semblen haver-se

4 L'estudi utilitza les mateixes categories d'anàlisi per a Tànger i Barcelona, però les tracta de manera separada per tal de respectar les especificitats de cada terreny. Aquesta posada en relació transnacional permet comparar els dos contextos i identificar punts en comú sense, per això, fusionar realitats distintes; l'objectiu final és optimitzar les pràctiques d'acompanyament a banda i banda.

alliberat dels filtres habituals del discurs formal, i deixen emergir, de manera més espontània i menys censurada, realitats viscudes que no haurien pogut ser formulades d'una altra manera.

En el perllongament d'aquest procediment, un aspecte fonamental de l'anàlisi ha consistit a posar en relació les tensions observades en els equips amb les detectades en les joves. No es tractava d'examinar-les per separat, sinó de pensar-les en la seva ressonància i en els efectes d'afectació mútua que produïen. Aquest creuament ha permès superar una lectura segmentada de les experiències per considerar els centres residencials com a espais relacionals travessats per dinàmiques compartides.

És a partir d'aquesta correspondència que s'ha anat dibuixant progressivament una cartografia més densa i més fidel de la realitat viscuda al cor dels centres: una cartografia atenta no només a les tensions mateixes, sinó als ecos que es produïen d'un grup a l'altre i a les configuracions relacionals que en sorgien.

2.5. Consideracions ètiques

En tota recerca social, la qüestió ètica no s'exhaureix en el compliment de protocols formals. Travessa la manera com qui investiga es posiciona tant davant de l'objecte d'estudi com davant dels subjectes que hi participen. Tal com han assenyalat Salvador Cardús i Joan Estruch (1986), la proximitat no és una condició accidental del treball sociològic, sinó un element constitutiu que cal integrar amb cura. Ni la distància absoluta garanteix objectivitat, ni la immersió plena assegura comprensió. L'exigència ètica rau, més aviat, en el càlcul sofisticat de la distància.

En aquest sentit, cal distingir dues dimensions complementàries. D'una banda, la manera com s'articula la relació amb el camp de recerca —és a dir, amb allò que es vol comprendre i conceptualitzar. De l'altra, la manera com s'estableix el vincle amb les persones que hi participen. Ambdues posicions no són equivalents ni intercanviables, i confondre-les pot conduir a equívocs metodològics i ètics.

La recerca que aquí es presenta s'inscriu en un enfocament que

aposta per formes d'horitzontalitat i per la construcció compartida de sentit. Tanmateix, aquesta opció no implica la pretensió d'una horitzontalitat absoluta. Una simetria total seria fal·laç i, en última instància, contraproduent. No es tracta de diluir la responsabilitat sota l'argument que tot coneixement es troba al mateix nivell i que els rols són merament ficcions. Ben al contrari, qui investiga no pot declinar la responsabilitat epistemològica i ètica que li és pròpia. No pot intentar escapolir-se del vertigen diluint aquesta responsabilitat. Consisteix a exercir-la amb transparència i honestedat.

El procés desenvolupat ha comportat una dansa constant entre registres: dels termes de l'experiència als conceptes de la teoria; de la immediatesa de la urgència a la reflexió que connecta, aprofundeix i amplia; de la dispersió boirosa de les vivències a la sistematització emmarcada. Aquest trànsit no és anodí. Suposa una operació de traducció i, per tant, d'interpretació. En aquest punt, la proximitat esdevé un recurs i un risc alhora.

Una distància excessiva pot difuminar els contorns del fenomen, confondre formes i atribuir significats que no corresponen a l'experiència viscuda. Però una proximitat extrema pot sobredimensionar determinats trets, desdibuixar la frontera entre el que és professional i el que és personal, i obrir la porta a dinàmiques de dependència simbòlica. En aquests casos, el risc no és només metodològic, sinó també relacional: es pot acabar demanant a les persones participants que omplin buits de sentit vital o que reforcin l'autoestima de qui investiga. Aquest perill afecta tant la relació amb professionals com amb joves, especialment en contextos en què la continuïtat del projecte depèn de la seva participació. La temptació de "caure bé" pot esdevenir una forma subtil de condicionament.

Per això esdevé imprescindible exercir un control reflexiu constant sobre les pròpies motivacions. La finalitat no és l'afirmació personal ni la confirmació de les pròpies hipòtesis. En aquest marc, la reciprocitat emergeix com a principi rector. De fet, en el context de la recerca-acció participativa, l'element distintiu

potser no és tant la participació en si mateixa com la qualitat de la reciprocitat establerta.

La reciprocitat suposa que el procés de recerca no esgota el seu sentit en la producció acadèmica, sinó que es concreta en un retorn que contribueixi a nodrir els registres de coneixement col·lectiu i, sobretot, a facilitar la comprensió de què passa i com passa en els contextos analitzats. L'objectiu és que tant joves com professionals puguin disposar d'eines interpretatives que els ajudin a situar-se amb més claredat en la seva pròpia pràctica. Aquesta lògica de benefici compartit —sense caure en simplificacions utilitaristes— constitueix un criteri orientador del treball dut a terme.

Així mateix, tal com s'ha exposat en l'apartat metodològic, s'ha procurat no generar un greuge addicional en persones que ja es troben en situacions de vulnerabilitat. S'ha procurat que investigar la vulnerabilitat no conduís a un exercici de reproducció del dany. La cautela en la formulació de preguntes, en la gestió de la informació i en la difusió dels resultats respon a aquest principi de no maleficència ampliat, que a banda d'evitar perjudicis evidents també preveu els efectes de primer i segon ordre de la recerca.

Finalment, cal explicitar l'ús d'eines d'intel·ligència artificial, com ChatGPT, Claude i Gemini, en determinades fases del procés. Aquestes eines han estat utilitzades per contrastar la coherència de la codificació manual, ampliar referències bibliogràfiques, elaborar síntesis en format de taula, revisar fragments de text amb l'objectiu de millorar-ne la claredat i accessibilitat i per fer les corresponents traduccions del català al francès i viceversa. En cap cas han substituït el judici interpretatiu ni la responsabilitat analítica de qui signa la recerca. La seva utilització s'ha entès com un recurs instrumental sotmès a validació crítica, en congruència amb els principis de transparència i traçabilitat metodològica.

Convé deixar constància que el contingut substantiu del treball —l'articulació argumental, l'estructura expositiva, les propostes abductives, la sistematització del material empíric, l'anàlisi i la interpretació, les idees originals que en deriven, el disseny

i conducció de les dinàmiques participatives, les tècniques emprades i la selecció i discussió de referències teòriques— és íntegrament resultat del procés de recerca dut a terme. Les eines digitals han operat com a recursos auxiliars, no com a instàncies generadores de contingut ni com a fonts d'autoritat epistemològica.

Aquesta distinció no respon a una voluntat merament declarativa, sinó a un criteri de traçabilitat i integritat acadèmica. L'autoria intel·lectual implica responsabilitat sobre el sentit, les decisions interpretatives i les conseqüències del que s'afirma. Delegar aquests aspectes essencials desdibuixaria precisament allò que en l'apartat anterior s'ha defensat: que la responsabilitat no es dilueix, s'exerceix de manera explícita.

En síntesi, la gestió de la proximitat —ni dissolta en una falsa horitzontalitat ni rigiditzada en una distància asèptica— constitueix el nucli ètic d'aquest treball. Assumir la responsabilitat, calibrar la distància i sostenir la reciprocitat han estat els eixos que han orientat el procés, amb la consciència que l'ètica de la recerca no és un apartat afegit, més aviat una pràctica que travessa cada decisió interpretativa.

2.6 Presentació dels personatges

Una vegada mostrats els objectius de la recerca i del projecte, identificat el centre de gravetat i explicitat el lloc des d'on s'investiga —així com la metodologia, les tècniques emprades, l'estratègia d'anàlisi i les consideracions ètiques—, arriba el moment de presentar els personatges.

La cura dels tempos que es posa de manifest en aquest punt és la mateixa que ha permès que les històries es construïssin de manera progressiva, respectant els ritmes de cada participant. D'aquesta manera, les persones implicades s'han anat obrint a mesura que ho han considerat oportú, amb respecte i paciència, i amb la consciència que el món intern constitueix un espai extremadament preuat.

Els personatges que es presenten a continuació són construccions narratives basades en patrons experiencials compartits per les

participants. Les pròpies joves ho confirmen en finalitzar la sessió, quan se'ls va preguntar si les històries feien al·lusió a vivències reals:

"Hem triat aquestes situacions perquè és el que vivim en el dia a dia."

"Totes les escenes són compartides."

"Totes tenim els mateixos sentiments. Cada grup troba situacions similars en les altres."

(G.D. Joves de Tànger)

Així, cada personatge representa un nus de tensions, estratègies i experiències que travessen múltiples trajectòries. Són, alhora, singulars i col·lectius: porten noms propis però habiten realitats compartides.

Recapitulant les característiques més rellevants de les joves que han donat lloc a aquests relats, vet aquí la presentació dels diferents personatges:

TANGER

Jove 1 – Hasania

La Hasania té 17 anys i és del centre del Marroc. És descrita com una persona amable i molt sociable. Entre els seus gustos destaquen el futbol, menjar ous i un plat tradicional marroquí. A nivell acadèmic, va assolir el nivell de 4t de l'ESO. El seu gran somni és fer una formació en pastisseria per convertir-se en xef pastissera, un camí que ja havia iniciat però que no va poder concloure.

Actualment viu en situació de carrer i pateix addicció a les drogues, factors que fan que la seva estada a la llar familiar

sigui inacceptable.

Jove 2 – Inés

La Inès té 15 anys i és de Tànger. Li apassionen el bàsquet, la lectura i l'escriptura, i comparteix el gust pel mateix plat marroquí que la Hasania. La seva ambició és convertir-se en enginyera. Després de la mort de la seva mare, va quedar sota la cura del seu padrastre, que la colpeja i la tracta malament. Ell l'obligava a captar i vendre flors als bars per obtenir diners i comprar alcohol i drogues per a ell. Al carrer, la Inès patia insults i agressions físiques per part dels clients. Quan no aconseguia recaptar diners, el padrastre la treia de casa.

Jove 3 – Sabrene

La Sabrene té 16 anys i és de Tànger. Li agrada el futbol, la pizza i el seu color preferit és el negre. És òrfena de pare i la seva mare, que va morir recentment, l'obligava a captar. A causa d'això, la Sabrene va desenvolupar un ritme de vida invertit: dorm durant el dia i està activa de nit, ja que és quan els bars estan plens i és més fàcil obtenir diners.

Va passar un any vivint al carrer i dos anys convivint amb el seu xicot, un artesà de 23 anys que l'ajudava econòmicament i li facilitava el consum de drogues. Actualment consumeix substàncies i sovint es mostra trista i melancòlica

BARCELONA

Jove 1 – Fàtima

La Fàtima té 20 anys, és originària del Senegal i resideix a Barcelona. Des de la infància, ha percebut una fractura profunda entre els seus propis pensaments i els dels seus pares. Els seus progenitors tenen un full de ruta estricte per a ella: esperen que estudiï, treballi en benefici de la família, es casi i es mantingui en el que ells consideren el "camí correcte" sense desviar-se mai. Aquesta pressió l'obliga a fracturar la seva identitat i viure dues vides paral·leles.

Jove 2 - Hydeia

La Hydeia té 18 anys i va néixer al Marroc. La seva vida està marcada per un conflicte sever amb el seu pare, un home autoritari que li impedeix exercir qualsevol tipus d'autonomia. El control que ell exerceix és total: no li permet sortir de casa, no la deixa prendre les seves pròpies decisions i li prohibeix estudiar, sota la idea que el lloc d'una dona és romandre a casa.

Ara bé, què ens fa falta per comprendre les històries d'aquests personatges? Quin marc de referència —conceptes i relacions— cal delinear per entendre l'univers narratiu que habiten? Quins estris calen per poder obrir la seva motxilla i endinsar-se en allò que hi conté?

3. Coordenades i marc teòric

El marc teòric que s'escriu en les següents pàgines no partia de zero. Hi havia una base, una perspectiva consolidades per la formació i l'experiència, una manera d'entrar al terreny que ja portava alguna cosa. S'ha deixat obrir, però. S'ha anat construint en companyia dels personatges que s'acaben de presentar, deixant que les seves històries reclamessin conceptes, que el terreny afinés el que semblava evident. És un marc que ha crescut amb la realitat investigada.

El recorregut s'articula en vuit compassos que no avancen en línia recta. Es ramifiquen, s'entrecreuen, es retroalimenten. Una idea obre una altra, i les branques que semblen separades acaben trobant-se més endavant. Vegem si els conceptes i el camí que es proposa poden ser d'alguna utilitat.

Subjecte com a multiplicitat

La tradició filosòfica occidental ha tendit a pensar el subjecte com a unitat: una consciència transparent a si mateixa, un jo que es posseeix, una raó que coordina i domina les pulsions. Aquesta imatge del subjecte com a monarca interior —que governa amb més o menys èxit els seus territoris interns— ha estat qüestionada des de múltiples flancs al llarg dels segles XIX i XX. Nietzsche n'és un dels crítics més radicals (Rocca, 2007). La seva proposta no consisteix simplement a afirmar que el subjecte està dividit. Per l'autor, el que comunament s'anomena com a "jo" no és una substància, defensa més aviat, que és una ficció útil que amaga una realitat molt més caòtica: una pluralitat de forces que lluiten entre elles. Com apunta Rocca (2007) en conversa pòstuma amb Nietzsche "potser no és necessària la suposició d'un subjecte; potser és lícit admetre una pluralitat de subjectes, el joc dels quals i la lluita dels quals sigui el fonament de la nostra conceptualització i de la nostra consciència." (p.4)

Si la unitat del subjecte és una ficció, el cos, en aquesta perspectiva, esdevé el lloc on aquesta pluralitat de forces es desplega i es fa efectiva. No és un contenidor passiu del 'jo', sinó el camp en què aquestes forces s'inscriuen, entren en conflicte i produeixen efectes concrets en l'experiència. Amb tot, si s'accepta això,

aleshores les tensions que les joves experimenten no serien anomalies a superar en el camí cap a un equilibri ideal. Les tensions que travessen l'experiència de les joves poden llegir-se, en aquest sentit, com la forma concreta que adopta aquesta pluralitat de forces quan es desplega en situacions socials específiques. Són la condició mateixa del subjecte.

Ara bé, si la tensió és constitutiva del subjecte, és menester preguntar-se pels seus límits. Aquí Heràclit ofereix un matís rellevant. En el fragment 51, a través de l'analogia de l'arc i la lira formula una idea d'harmonia com a resultat de la tensió entre contraris: "el que està en lluita amb si mateix pot estar d'acord: unió de [forces] contràries, com l'arc i la lira" (Heràclit, frag. 51). Sense tensió, l'arc no existeix. L'harmonia no és l'absència de tensió, és el producte de la seva articulació. Això permet entendre que la tensió és constitutiva, però també que existeix un llindar: un excés —una proliferació de forces que empenyen en sentits diferents— pot generar formes de malestar difícilment articulables. El problema, per tant, no rau en la seva presència, radica en les maneres que adopta i en la possibilitat—o impossibilitat— de sostenir-la.

Amb l'anterior plantejament ressona de fons una pregunta que la recerca no pot respondre. L'honestedat com a principi ètic, obliga a reconèixer que la investigació exposada no permet circumdar què fa que una tensió esdevingui insostenible. On està la frontera difosa entre tensió habitable i tensió exhaurent? Quan la proliferació esdevé insostenible? El que se suggereix, de moment, és pensar-ho com una hipòtesi oberta, que es juga precisament en els límits de la seva pròpia explicació.

El que sí que habilita la recerca és identificar com aquesta pluralitat de forces troba la seva expressió en les experiències concretes de les joves. Aquesta idea subjeu, per exemple, a l'afirmació d'una professional quan, en fer al·lusió a les dificultats en l'acompanyament, reflexiona tot interpel·lant:

"Els problemes que es troben són travessats per diverses dimensions, la qual cosa fa molt difícil donar una sortida a algunes problemàtiques: com reaccionarien si tenen en el seu centre a una noia que ja és mare i no vol quedar-se amb aquesta nena? Com reaccionarien?" (G.D Professionals Tànger)

Les tensions que les joves experimenten, doncs, serien constitutives de la seva posició en el món: entre cultures, entre generacions, entre expectatives familiars i projectes individuals, entre necessitats materials i aspiracions simbòliques. Però quan aquestes tensions s'acumulen sense espais de respir, sense suports que permetin navegar-les, podrien esdevenir asfixiants. Els malestars manifestos poden llegir-se com a senyals que alguna cosa en aquesta configuració s'ha tensat en excés.

La història de Fàtima il·lustra de manera precisa aquesta acumulació de tensions. Explica:

" Fátima tiene que vivir dos vidas: una vida de casa y una vida de afuera. En casa es como la hija que sus padres, que ellos quieren. No pude vestir corto, ponerse maquillaje o uñas y afuera sí que puede hacer lo que quiera. Ponerse un pirsin no la dejan tampoco. Entonces, Fátima no puede con la situación porque al fin y al cabo ella no vive por ella vive por sus padres." (G.D joves Barcelona)

" La madre al final... También es un poco por la cultura que dice que tienes que escuchar a tu marido." (G.D joves Barcelona)

Des d'aquesta òptica, la idea d'una identitat coherent, estable, reconciliada amb si mateixa, apareix com un ideal normatiu més que no pas com una descripció de la realitat social i emocional.

En comptes de descriure el funcionament efectiu de l'experiència, estableix un criteri a partir del qual certes formes de fricció es codifiquen com a problemàtiques o desviades. La base filosòfica oferta per Nietzsche, en canvi, permet repensar les contradiccions de tal manera que lluny de ser enteses com a fracassos de la integració personal, es poden interpretar com a expressions d'aquesta multiplicitat constitutiva (Rocca, 2007). Quan una jove empatitza amb la lògica familiar, la contextualitza en els processos de socialització en què s'han constituït els pares, però alhora aquests li resulten parcialment aliens, no està simplement confusa o indecisa. Hi ha un joc de forces que la constitueixen i que tiren en direccions diferents: el desig de pertinença familiar, la pressió normativa cultural, l'aspiració a l'autonomia, el projecte vital propi. Exigeixen ajustos, desplaçaments i formes de negociació que es construeixen en cada context concret. Es tornarà sobre aquesta qüestió en la secció d'anàlisi dels resultats.

Convé retornar a una idea que ja ha aparegut, però que si no es metabolitza bé pot portar a un parany que es tanca en si mateix: resoldre les tensions. Segons els dos filòsofs, les tensions no es resolen. I això, llegit de pressa, podria semblar una conclusió derrotista. No ho és. Si es porta el desenvolupament argumental a les penúltimes conseqüències, les tensions no es dirimeixen en una síntesi que n'arrodoneixi les arestes o les dissolgui; coexisteixen en un règim de fricció. I és precisament aquesta tensió —ni la seva eliminació ni la seva proliferació infinita— el que caldria analitzar. "Fátima no puede con la situación" és l'expressió concreta d'aquesta proliferació. No tota tensió és habitable.

Una de les idees cabdals esbossades fins ara és que els malestars manifestos poden llegir-se com a senyals que alguna cosa s'ha tensat en excés. Aquesta idea —que el visible remet a alguna cosa que s'està coent per sota— no és només un recurs metodològic que s'ha formulat en l'apartat corresponent. Té un fonament teòric que val la pena apuntalar: com fer intel·ligible, des de la teoria social, aquesta pluralitat de forces que no es veu directament, però que conforma l'experiència de les joves? Vegem-ho.

Del visible al latent

Robert K. Merton (1964), en el marc del funcionalisme sociològic, va introduir la distinció entre funcions manifestes i funcions latents per captar el fet que les accions poden tenir conseqüències que no són immediatament evidents per als actors implicats. Les funcions manifestes són aquelles conseqüències objectives que són reconegudes i volgudes; les funcions latents, en canvi, no acostumen a ser reconegudes o preteses. Un ritual religiós, per exemple, pot tenir la funció manifesta de retre culte a la divinitat, però també la funció latent de reforçar la cohesió del grup o de legitimar jerarquies socials.

Aquesta distinció no implica una jerarquia entre realitat i aparença. Subratlla una forma d'organitzar analíticament diferents nivells de la realitat social. La seva aportació, tot i estar pensada en el marc d'una sociologia funcionalista, conté una llavor valuosa que connecta amb tradicions sociològiques més àmplies i anteriors. Georg Simmel (1906), en la seva anàlisi de les formes socials, ja havia posat en relleu que la vida social desborda el que es fa visible en la interacció: els conflictes fàcils d'assenyalar amb el dit i les relacions observables expressen dinàmiques que estructuren les formes de sociabilitat més enllà de la seva aparença immediata. Simmel (1906) parla del "secret social"', de dimensions de la realitat social que romanen a l'ombra i que, paral·lelament, estructuren poderosament les relacions. Aquesta idea no constreny indefectiblement una jerarquització epistemològica segons la qual el latent seria més "real" o més "veritable" que el manifest. El que proposen els dos autors és reparar en la lògica relacional: el que es fa visible és inseparable dels processos que no es mostren directament.

Les joves subscriurien aquesta corrent de pensament en interpretar una escena teatralitzada. Se'ls demana que actuïn un dia qualsevol de la Hasenia en el recurs residencial. El següent és el que mostren:

"Les dues noies van discutir per la petita bossa. Ambdues van reaccionar

agressivament i l'educadora va intervenir per a manejar el conflicte i separar-les."

"Ja estava predisposada a explotar. Era només una excusa per a desencadenar una baralla." (G.D Joves Tànger)

Desplaçant, altra vegada, el registre pràctic al teòric i substituint l'escenificació per l'analogia, Erving Goffman (1959) acaba de complementar la tríada aquí articulada. En la seva dramatúrgia social, desenvolupa el que plasmen les joves quan distingeix entre la "regió anterior" i la "regió posterior" de la presentació del jo. L'autor, alineat amb Simmel (1906), defensa que les persones mostren públicament no esgota la realitat de l'experiència, en constitueix una versió situada, ajustada a l'escena. Hi ha una dimensió de bastidors on es preparen, negocien o modulen aquestes presentacions -conscient o inconscientment-. En l'espai liminar emergeixen les contradiccions, es capegen les tensions entre el que s'espera i el que es desitja. Aquesta distinció permet, altra vegada, aproximar-se als malestars de les joves no només en termes del que verbalitzen, com també atenent a les dinàmiques que es lleven en els bastidors del fur intern. La Fàtima així ho assevera: hi ha una vida de casa i una vida de fora. El que en la frase ocupa el lloc de "casa" i el de "fora" pot referir-se, en un primer nivell, a espais físics reconeixibles. Però també pot llegir-se com una distinció entre allò que es guarda i allò que es mostra, entre el fur intern i l'escena pública, entre la "regió posterior" i la "regió anterior". La Fàtima parla des de l'experiència. Merton (1964), Simmel (1906) i Goffman (1959) proporcionen el dispositiu conceptual per pensar sistemàticament aquesta zona del latent en què s'entrellacen dimensions estructurals i interaccionals del subjecte.

Fins ara s'ha exposat que el subjecte pot ser entès com a multiplicitat, i que la seva comprensió requereix moure l'atenció des del que és immediatament observable cap a les forces i relacions que el constitueixen. Ara bé, aquest desplaçament invoca una qüestió central: com abordar sociològicament el

gènere sense reduir-lo a una categoria homogènia que n'esborri la complexitat constitutiva?

Les forces que configuren l'experiència de les joves participants —com ara el desig de pertinença, la pressió normativa o l'aspiració a l'autonomia— no actuen sobre un gènere entès com a essència estable. Ho fan sobre una categoria que és ella mateixa relacional i plural: un espai travessat per posicions socials diferenciades que s'entrecreuen i es modulen mútuament. En aquest sentit, el gènere no és un atribut fix. Més aviat una configuració dinàmica de relacions.

És, precisament, aquesta estructura entrellaçada la que la perspectiva interseccional permet fer analíticament operativa. Si la noció de subjecte com a multiplicitat remet a una ontologia de les forces, i la distinció entre manifest i latent remet a una epistemologia del que es fa visible i del que opera en profunditat, la interseccionalitat permet traduir aquesta doble dimensió al pla sociològic del gènere, mostrant com les diferents posicions socials no s'afegeixen simplement les unes a les altres, es co-constitueixen.

El recorregut desenvolupat pot entendre's com una successió de tres moviments analítics: en primer lloc, una revisió de la noció de subjecte; en segon lloc, una aproximació a les formes d'intel·ligibilitat del visible i el no visible en la vida social; i, finalment, una proposta d'operacionalització del gènere com a categoria relacional i interseccional.

De la interseccionalitat al gènere interseccional

L'anterior epígraf clou llençant el guant d'operacionalitzar el gènere. Convé posar-s'hi, doncs. La interseccionalitat parteix d'un postulat capital: les experiències socials no es poden comprendre a partir d'un sol eix d'anàlisi. El gènere, la classe o l'ètnia no actuen de manera independent; s'entrecreuen i es modulen mútuament, produint formes específiques d'experiència que cap d'aquests eixos pot captar per separat (Crenshaw 1989). Abordar l'experiència de les joves des d'aquesta perspectiva significa, per

tant, renunciar a qualsevol lectura que privilegiï un sol factor com a explicació suficient. Significa preguntar-se, en cada cas, com s'articulen els diferents elements que configuren la seva posició en el món i quins efectes produeix aquesta articulació concreta.

La conceptualització precedent es clarifica quan es torna al terreny en què va ser gestada. Kimberlé Crenshaw (1989) va mostrar des de l'anàlisi jurídica com la discriminació de les dones negres als Estats Units s'esmunyia a l'enteniment dels dos marcs disponibles —el feminisme centrat en dones blanques i l'antirracisme centrat en homes negres—. La seva posició en el creuament de gènere i raça generava formes específiques d'opressió. El resultat d'aquest encreuament no es redueix a la coincidència de factors, a la mera suma de les parts. La transcendeix i dona lloc a una configuració qualitativament diferent, que ultrapassa les categories analítiques disponibles.

La Barbera (2012) afegeix una baula que reordena l'arquitectura del sistema. Per a l'autora, el gènere no preexisteix a les condicions que el conformen: es configura en un conglomerat de relacions que l'estructuren conjuntament i que no es poden dissociar sense pervertir la noció mateixa que el sosté. La classe o l'ètnia no s'hi afegeixen a posteriori; hi intervenen des de dins, modelant-ne la forma. Precisa que el gènere travessa totes les categories de definició social i, per aquest motiu, esdevé l'objecte mateix d'anàlisi. El gènere mateix és, per tant, interseccional. El seu sentit analític depèn de la capacitat de reconstruir les relacions que el configuren en cada context. En aquesta línia, Brah (2004, citat a La Barbera, 2012 p. 252) parla dels "efectes complexos irreductibles, variats i variables que es produeixen quan diversos eixos de diferenciació —econòmics, polítics, culturals, psíquics, subjectius i experiencials— s'entrecreuen en contextos històricament específics". Els subjectes habiten aquestes interseccions des de dins, sovint sense disposar de les categories per fer-les explícites.

Tota aquesta construcció teòrica trobava el seu correlat en la quantitat de "depèn" que les joves etzibaven quan se'ls hi plantejaven determinades qüestions per incentivar el debat.

En la primera sessió exploratòria amb les joves de Tànger, les preguntes inicials sobre gènere es formulaven en termes amplis i comparatius: si els homes o les dones ho tenen més difícil, si les dones de ciutat o de poble disposen de més oportunitats, si els nois i les noies en centres han hagut de lluitar amb dificultats semblants.

Les respostes anaven en la següent direcció:

> ***Depèn de la situació perquè en els pobles hi ha més solidaritat i et poden ajudar en la criança, per exemple, i, en canvi, a les ciutats estàs més sola (paràfrasi a partir de la memòria, G.D joves de Tànger)***

La reiteració dels "depèn" no funciona simplement com a indeterminació, el que pretén és obrir-se a la complexitat davant de preguntes que tendeixen a simplificar-la. En aquest sentit pot interpretar-se com una demanda implícita d'acotació: una invitació a precisar els termes de la pregunta i a fer visibles els diferents eixos de diferenciació que travessen les experiències socials, en la línia del que apunta Brah (2004). També amb la finalitat de poder comprendre els seus efectes irreductibles.

El que atestaven de manera indirecta era la necessitat d'apropar-nos-hi des d'un marc teòric que permetés comprendre com aquestes joves s'inscriuen en un espai d'intersecció on convergeixen múltiples formes de subordinació. Aquesta condició es fa especialment visible en la figura de "foradins" que proposa La Barbera (2012): dones vinculades a la immigració que habiten simultàniament el dins i el fora, la inclusió i l'exclusió —podríem pensar si només les dones migrades ocupen aquesta posició—. Es tracta d'una posició estructural que produeix tensions específiques, irreductibles a un sol eix d'anàlisi. Estar dins i fora alhora designa una ubicació social amb efectes concrets sobre el cos, la identitat i l'horitzó de possibilitats.

Els i les professionals del projecte, en construir col·lectivament una definició de gènere durant el procés, operaven ja dins d'aquesta lògica. Van definir el gènere com:

"Allò que s'assigna al néixer en funció dels genitals i que articula un conjunt d'expectatives i comportaments sintetitzats en rols –associats a les categories de "home" i "dona"– que varien culturalment i orienten les responsabilitats i conductes dins d'una estructura social." (G.D professionals Tànger i Barcelona)

Aquesta aproximació, aparentment senzilla, apunta a una idea central: el gènere emergeix en un entramat de normes i relacions que el precedeixen i el configuren. Ara bé, si les joves se situen en punts d'aquesta intersecció on convergeixen múltiples formes de subordinació, existeix la possibilitat de desplegar pràctiques de resposta en aquests mateixos espais? Butler (2004) permet pensar aquesta ambivalència. Per ella la vulnerabilitat constitueix una de les condicions de possibilitat de l'agència. Vulnerabilitat i resistència caminen plegades. Quan és reconeguda i compartida pot esdevenir base de formes de resistència que s'articulen des de la pròpia precarietat. Les estratègies de navegació, negociació i, en alguns casos, de subversió que despleguen les joves s'articulen des d'aquest mateix espai.

Amb tot i això, si la proposta de La Barbera (2012) és fer explícits els elements que inter i intra-actuen en la configuració del gènere perquè aquesta categoria tingui cabuda analítica, cal preguntar-se dins de quin marc es produeix aquesta configuració. Quines són les condicions que emmarquen l'experiència? Anem a traçar el següent pas.

Condicions materials d'existència

Parlar de condicions materials d'existència pot semblar avui anacrònic, com si remetés a un imaginari fossilitzat del segle XIX, entre fàbriques i granotes de treball. Tanmateix, aquest concepte, central en el pensament materialista, conserva una potència analítica decisiva. Remet al conjunt de les condicions econòmiques i socials concretes que estructuren una societat i,

amb ella, l'univers de possibles accessibles als individus segons la posició que hi ocupen.

L'absència de granotes de treball és evident en les situacions descrites per les joves i els equips professionals; tanmateix, una posició social s'hi imposa amb insistència: la de la "pobresa". El terme no remet aquí a una categoria imposada des de fora, sinó que emergeix alhora de les paraules dels equips professionals i dels relats de les mateixes joves, que hi reconeixen —explícitament o en negatiu— un principi organitzador de les experiències relatades.

Precarietat econòmica, inestabilitat residencial, dependència de xarxes de solidaritat fràgils, situacions d'irregularitat administrativa componen, en part, una llista molt més extensa de característiques evocades. Lluny de correspondre a una simple acumulació de contingències o de decisions individuals, aquesta recurrència s'interpreta aquí com l'expressió de condicions que precedeixen les trajectòries i en delimiten les possibilitats. La pobresa no emmarca les trajectòries vitals de les joves des de fora: les fonamenta des de dins, definint els marges des dels quals és possible actuar, projectar-se i imaginar.

No es tracta de defensar el marxisme clàssic, sinó de recuperar-ne un punt analíticament decisiu: les condicions materials no constitueixen un simple teló de fons de les existències socials, sinó que n'estructuren les mateixes possibilitats. Les condicions en què viuen els individus modelen en profunditat la manera com perceben el món, s'hi projecten i hi actuen. Remeten al que Marx designa com l'ésser social —que precedeix i condiciona la consciència, i no a l'inrevés (1859)—: no un simple decorat, sinó l'organització mateixa dels possibles.

Però les condicions materials no es limiten a emmarcar les trajectòries; s'hi dipositen, s'hi inscriuen, hi deixen traces duradores. Hi ha un altre nivell, potser més discret, on les condicions deixen de ser només allò que envolta per convertir-se també en allò que habita. És aquí on la pregunta es desplaça: com

es tornen interiors aquestes condicions exteriors? Com acaben habitant aquells que les habiten? Dit d'una altra manera, com s'incorpora l'estructura social —en les maneres de percebre, de sentir, d'actuar?

És precisament aquest desplaçament el que permet operar Pierre Bourdieu (1979). Reduir les trajectòries a una posició en les relacions de producció no n'és suficient per captar la complexitat: cal també comprendre com aquestes posicions prenen forma en l'experiència mateixa dels individus. En introduir diferents formes de capital —econòmic, cultural i simbòlic—, Bourdieu mostra que les desigualtats no es distribueixen únicament en l'accés als recursos, sinó en l'estructuració mateixa de l'espai social. Les classes no designen només llocs en l'economia; remeten a conjunts de condicions d'existència relativament homogènies, a partir de les quals es dibuixen maneres de ser al món (Bourdieu, 1979).

Aquestes maneres prenen la forma del que Pierre Bourdieu designa com l'habitus: les pràctiques socials i els gustos apareixen com a estructurats per disposicions duradores, fruit de les trajectòries individuals, que orienten els comportaments i les aspiracions sense fixar-los de manera mecànica (Bourdieu, 1979). Lluny de ser una simple interiorització passiva, l'habitus constitueix una manera de portar el món en un mateix, però també un principi generador de pràctiques. El que apareix com a desitjable, possible o fora d'abast no es decideix abstractament; es forma en i per l'experiència de les condicions socials.

Les observacions del treball de camp n'ofereixen una il·lustració colpidora. Per descriure el que observa en les joves del centre, una professional reprèn les seves pròpies paraules:

> ***"El més fort és el que existeix. El pobre no té lloc." (G.D professionals Tànger)***

Aquesta formulació pot entendre's no com un tret de caràcter individual, sinó com l'expressió d'una disposició incorporada, producte d'experiències repetides de condicions on la visibilitat

i l'existència social es conquereixen, a manca de recursos, per altres mitjans. Res no es juga amb les mans buides. Cadascuna porta ja alguna cosa —no una dada innata, sinó la incorporació de condicions anteriors: experiències del que aguanta i del que cedeix, aprenentatges del que és possible o fora d'abast. Un pes que no sempre és visible, però que orienta els desplaçaments, els equilibris, les maneres de fer front.

Aquestes condicions no queden a la porta quan les joves entren al centre. Viatgen amb elles. Però les condicions materials no operen en abstracte: s'actualitzen en espais específics, en relacions concretes, en àmbits on les dinàmiques de gènere es fan visibles i es negocien. Quins són aquests espais? On prenen forma les tensions que hem anat construint?

Família, el primer àmbit

Un dels àmbits on es configuren els elements que inter i intra-actuen en la producció de l'experiència de gènere és la família -utilitzant els mateixos termes que La Barbera (2012)-. Una institució activa que distribueix posicions, transmet mandats i genera lleialitats des de les quals les joves s'afilien en el món. La Hydeia en la següent cita recorda que la construcció de la subjectivitat està vertebrada per la institució familiar:

> ***"Tiene problemas con familia, tiene problemas con padre porque muy difícil porque no dejarla salir también, no dejarla escoger. Todo esto problema la deja a la chica. Pensar en migración como única salida en patera a Marruecos – España." (G.D Joves Barcelona)***

La família no només articula vincles afectius immediats, sinó que vehicula valors, normes, expectatives i models de conducta que orienten la manera com les persones s'insereixen en la matriu de relacions socials (Izquierdo, 2007; Llorent 2004). Els i les professionals ho van definir col·lectivament amb una precisió gairebé mil·limètrica:

“La família és un agent central de socialització durant la infància, que condiciona les expectatives dels pares, les relacions amb els altres i la percepció de l’individu sobre si mateix. Aquest nucli proporciona identitat i sentit de pertinença, però també pot limitar en imposar normes sobre el que s’és i el que s’hauria de ser.” (G.D professionals Tànger i Barcelona)

Aquesta funció pren forma dins d’una xarxa d’agents de socialització més extensa que reforcen els sentiments d’identitat col·lectiva —la comunitat—.Família i comunitat es transformen en funció del context social i cultural, i en la seva interrelació configuren una mena de microcosmos en què es produeix la socialització. Aquesta doble inscripció —familiar i comunitària— modela trajectòries i, al mateix temps, pot donar lloc a friccions específiques quan les formes de pertinença no encaixen plenament.

En el cas de les joves, aquesta dinàmica adquireix una densitat particular. Sobre elles recau, de manera destacada, la responsabilitat de sostenir determinades fronteres simbòliques: preservar la religió, custodiar les tradicions, donar continuïtat a uns valors que es perceben amenaçats per processos d’assimilació (Hamzeh, 2011). Altra vegada els i les professionals ho enuncien nítidament:

> “***El concepte d’honor adquireix rellevància en estar directament vinculat als rols de gènere. Depenent del context cultural, l’honor es defineix de manera diferent, però habitualment afecta homes i dones de formes desiguals, reforçant jerarquies de poder patriarcals. Així, l’honor esdevé un mecanisme de control que reforça els rols de gènere imposats, consolidant dinàmiques de poder i desigualtat estructural.” (G.D professionals Tànger i Barcelona)***

Cohen (2013) encerta la clau que fa coincidir totes les rodes dentades. L'escriptor desvetlla per què aquest pes és tan difícil d'alleugerir. La comunitat no exigeix uniformitat de comportaments ni de significats —els membres poden atribuir continguts diferents als mateixos símbols—, però aquesta variació està demarcada. Quan les diferències de significat entre membres d'una mateixa comunitat arriben a ser més grans que les que els separen de membres d'altres comunitats, la frontera simbòlica es deteriora i la pertinença es posa en qüestió (Cohen, 2013). El que regula aquesta frontera és una qüestió de percepció: de fins a quin punt una segueix sent reconeguda —i es reconeix— com a membre. La sexualitat és un dels símbols on aquest límit es fa més estret i més vigilat. Una jove pot moure's dins dels seus marges, estirar-los fins a cert punt, però si la transgressió trenca el vincle simbòlic amb la comunitat d'origen, el cost pot ser una pèrdua. Deixar de ser percebuda com a membre. I amb això, perdre una part del que la constitueix.

L'honor actua, doncs, com a capital simbòlic que cal preservar —i la seva preservació s'articula de manera especialment intensa al voltant de la sexualitat. Els professionals la van retratar com:

> ***"Una dimensió inherent a l'experiència humana que integra aspectes biològics, socials, identitaris i relacionals, profundament vinculada tant a l'individu com a les seves formes de vincle amb els altres." (G.D professionals Tànger i Barcelona)***

En molts contextos, aquesta dimensió queda fortament regulada per mandats patriarcals i religiosos que delimiten les formes legítimes d'expressió. El cos de les dones funciona com a superfície visible on es grava la reputació familiar i comunitària (Aixelà, 2012; Veredas, 2011): el control de la sexualitat de les dones és, en aquest sentit, una peça crucial en la gestió de l'honor. Aquestes dinàmiques es tradueixen en pràctiques de vigilància, en expectatives i en límits que conformen els marcs des dels

quals les joves llegeixen i habiten la seva pròpia experiència.

El saber popular va per davant quan murmureja que amb la família, més que trencar, es reajusta la proximitat.

El pes d'aquesta responsabilitat s'internalitza en la manera com les joves es pensen a si mateixes: han fet seus —amb gradacions i tonalitats diverses— tant els mandats familiars com els seus propis projectes i aspiracions, i és en aquesta apropiació simultània on es genera la fricció. El que emergeix adopta la forma d'una trama ambigua en què els registres se superposen, s'ajusten i, en determinats moments, entren en conflicte. La família pot contenir, protegir i donar sentit. Pot també tensionar, limitar i exigir. Sovint fa les dues coses al mateix temps.

A aquestes alçades és admissible trencar el to i fer una pregunta directa: el que s'ha anat teixint en el decurs d'aquest marc — la multiplicitat de forces, les tensions que operen per sota del que és visible, els condicionants materials, els mandats familiars i comunitaris, el límit simbòlic de la sexualitat— on pren forma concreta? On aterra? Els i les professionals van encertar quan van definir la sexualitat com una dimensió que integra aspectes biològics, socials, identitaris i relacionals. El cos fa exactament això: integra. És la interfície en què allò estructural i allò viscut esdevenen un sol gest. La instància en què es produeix l'experiència i les categories analítiques intenten comprendre-la.

Que la raó allunyi qualsevol intent d'entendre'l com un recipient passiu, i el concebi, més exactament, com un espai porós que rep i respon. És aquí on ara convé fixar la mirada.

Cos com a interfície

Nietzsche (Rocca, 2007) situava el cos com el camp de batalla on la pluralitat de forces s'inscriu i entra en conflicte. L'antropologia del cos entoma aquest llegat i l'expandeix. El situa com un punt privilegiat de confluència entre nivells que sovint s'han pensat per separat. Tal com assenyala Mari Luz Esteban (2016) a Antropologia del cos, aquest pot entendre's com un nexe entre l'individual i el social, en el qual concorren dimensions biogràfiques, estructurals

i simbòliques. Aquesta perspectiva dialoga amb aproximacions que, sota la noció d'embodiment, han plantejat el cos com un enclavament d'experiència i de producció de sentit en integrar dimensions subjectives i socials en una mateixa unitat analítica (Esteban, 2016).

Però el cos no és només un concepte analític. És també una presència física que ocupa espais, que es mou, que apareix on toca i on no toca. I no tots els cossos es mouen amb la mateixa llibertat. Cedeño (2013), en la seva anàlisi del cos femení en l'espai públic urbà, mostra com aquest espai ha estat històricament concebut com a territori masculí: les dones hi transiten majoritàriament com a extensió de les seves tasques domèstiques, no com a subjectes del passeig lliure. La seva presència hi és tolerable quan és funcional i discreta; quan s'aparta d'aquesta norma —per l'hora, el lloc, la manera de vestir o simplement per ser-hi sense un objectiu pràctic evident— el cos és llegit com a fora de lloc, accessible, disponible. Una disponibilitat que sovint es codifica socialment com a autorització implícita per a la violència. Són marcs interpretatius que remeten a mecanismes que assabenten a les dones que l'espai públic no els pertany del tot, i que la seva presència hi té un cost.

De fet, és precisament aquesta presència del cos en llocs i moments considerats inadequats —al carrer, a determinades hores, en determinades zones— el que sovint catalitza l'entrada de les joves de Tànger al recurs residencial d'urgència. Els i les professionals ho tenien clar quan van atestar categòricament:

> ***La situació de carrer actua com l'element detonant comú perquè les joves acabin arribant al centre.***
>
> ***(paràfrasi a partir del G.D amb professionals de Tànger***

Les joves tampoc titubejaven de subscriure la idea anterior. En un moment en què se'ls hi demana si les històries dels personatges que van explicar serien les mateixes en cas que fossin nois, amb

una contundència i amb un somriure asimètric que subratlla l'obvietat, van respondre:

> ***"Si fossin nois, ni tan sols entrarien al centre i farien la seva vida a fora."***
>
> ***(G.D joves de Tànger)***

Aquesta última cita conté més del que sembla. Les joves no només descriuen una diferència de tracte: identifiquen amb precisió el mecanisme que la produeix. Saben que la seva presència s'inscriu en una categorització social amb efectes normatius que regula qui pot ocupar l'espai i en quines condicions. Aquesta assignació no és descriptiva, és operativa. Defineix llindars de tolerància, graus de legitimitat i expectatives de comportament que constrenyen la seva circulació. D'aquí se'n deriva una asimetria clara: allò que per als seus companys forma part de la mobilitat ordinària, per a elles queda sotmès a més restriccions i requisits de justificació. Sense recórrer a cap marc teòric, reconeixen que el seu marge d'acció està estructuralment delimitat per aquest sistema de classificació.

Ara bé, aquesta consciència no es rendeix als actes de parenceria de l'estructura. Butler (2004) ajuda a pensar el pas de l'estructura a l'agència, en tant que mostra com les condicions que organitzen l'experiència també obren espais de resposta. Com s'ha referit en la secció d'interseccionalitat, l'agència emergeix precisament en aquest entrellat de condicionaments, com a capacitat d'intervenir, de desplaçar i de resignificar dins els marges disponibles. La delimitació no ofega l'experiència, ja que estructura i acció funcionen com vasos comunicants. Aquest espai intersticial és, justament, on pren forma l'agència. Un "fora" des del qual exercir una llibertat plena possiblement és una quimera, però el que sí és concebible és una activitat situada que s'indexa en les pròpies condicions que la fan factible i que les transforma en el seu exercici.

I aquí és on la distribució desigual d'aquestes condicions esdevé determinant. És una hipòtesi recurrent en sociologia: com més

limitada és la capacitat d'intervenir en l'entorn, més intensament s'orienta l'acció cap al cos com a superfície disponible d'agència. El cos es converteix en lloc de gestió, de marca i de transformació.

Millor veure-ho en una cita que narrar-ho. Una dona entrevistada per Pitts (1998) ho articula amb una diafanitat que prescindeix de filigranes verbals:

> ***"I, és clar, venint d'un entorn molt físicament abusiu, i també sexualment abusiu, el que realment vaig descobrir és que l'única cosa sobre la qual tinc un control real en aquesta vida –tot la resta pot ensorrar-se– és el meu cos. I com es veu. Així que puc fer-lo més gran, puc fer-lo més petit. Puc marcar-lo amb cicatrius. Puc perforar-lo. I algunes d'aquestes coses puc fer que desapareguin." (Pitts, 1998, p. 74)***

En el curt Farrucas (disponible a Filmin), que es va demanar als i les professionals que visualitzessin prèviament a la sessió conjunta, aquesta tensió es fa especialment tangible. Durant la discussió, el grup de joves que protagonitza l'escena, se centra en els constrenyiments materials i en la sensació de poca capacitat per decidir o projectar el futur. A mesura que aquesta idea pren forma, una de les noies mostra signes d'atabalament i de saturació, com si la pròpia formulació del límit activés una experiència de tancament. En aquest moment, es retira de la interacció.

—Eh, Fátima, cuando seas diseñadora famosa vendrás a mi casa, no, a París? Y me harás algún vestido que me quede ajustaico con las caderas... (risas) que allí es la capital de la moda.

—Jandu, estás flipando. La capital de la moda es Milán, no es París. Déjalo.

—¿Por qué?

—Porque, ¿dónde has visto una muerta de hambre como tú en París? No has salido del Pucho en tu vida.

—¿Y qué? Tú tampoco has salido.

—Ya, pues por eso mismo ninguna vamos a salir.

—Espérate, que has salido a la Rambla de aquí y te crees que has salido de España?

—No he salido de ningún lado.

—Fátima, pero vamos a ver, tampoco tienes por qué cortarle las alas a las niñas.

—No corto las alas de nadie, es la verdad.

Aquesta retirada pot entendre's com un primer desplaçament de l'agència. L'acció es reorienta cap a un altre registre més immediat i accessible. S'allunya del grup i es disposa a maquillar-se. En el marc que s'ha anat construint, aquest gest podria apuntar a un reenfocament cap a l'única regió que es manté quan la resta escanya. El cos es configura com un lloc d'agència on l'acció es rearticula en formes de regulació i transformació imminent. Posteriorment, la interacció amb la seva amiga modula la tensió inicial i la pràctica del maquillatge acaba sent compartida.

—Me pasa que estoy cansada ya de todo, Jandu, es lo que me pasa.

—¿De qué? ¿Cansada de qué?

—Cansada de todo. Que nada me salga bien. Ir al instituto a hacer el subnormal, eso es lo que me pasa.

—¿Por qué a hacer el subnormal?

—Porque hago el subnormal, porque veo que voy a ser gilipollas, porque allí van todos súper preparaditos, con sus cositas, bien estudiados. Yo no.

—Vengo de un instituto con muy poco nivel. Me pongo ahí y yo lo veo una tonteria ya.

—Tú sabes que tu madre no tuvo ni oportunidad para estudiar.

—Ya, pero mi madre con mi edad ya tenía tres hijos.

—Pues por eso mismo. Tú tienes todo el tiempo para estudiar.

—Jandu, no tengo ni tres hijos ni estudio. Es perder el tiempo.

—No. Si te lo propones, estudia. Toma, anda.

—Jandu, me siento tonta. Y no soy tonta.

—Pues por eso mismo. Te has sacado la ESO, estás en primero de bachillerato. Puedes, Fátima, puedes. No seas tonta, no te salgas de estudiar.

El contingut de la conversa no és aliè al conjunt de la recerca. Una de les funcions que la investigació vol acomplir és la traducció, malgrat sigui parcial, a unitats mínimes que permeten la descomposició i la comprensió del que es rebel·la en els diàlegs.

Intervenir sobre el cos, doncs, pot entendre's com una estratègia. El terme "estratègia" té una accepció militar. Aquí en cap cas es fa referència a un càlcul racional i premeditat, es tracta d'una manera de fer que troba escletxes on d'altres no en veuen, que transforma el territori disponible en lloc d'acció. Les estratègies poden reproduir codis socials, sí, però també els forcen i els torcen. Tal

com apunta Connell (2005), s'articulen sempre en relació amb altres actors i institucions contribuint a la configuració d'un ordre social que és, alhora, material i simbòlic.

Vestir d'una determinada manera, maquillar-se o no fer-ho, modificar l'aparença en funció del context i del que es vol representar en cada moment —res d'això és innocent. Hi ha una política de la presència que es juga en aquests gestos, en la manera de negociar qui s'és davant dels altres, de reclamar un lloc i, en última instància, de sostenir la dignitat quan les condicions la posen en qüestió. Això és agència i estratègia. Esteban (2013) ho formula quan assenyala que les limitacions en l'accés a recursos, drets o oportunitats no només afecten les condicions de vida, sinó també les formes en què els subjectes poden aparèixer i ser reconeguts. El cos és, en aquest sentit, un dels pocs territoris on aquesta aparició pot ser, fins a cert punt, treballada.

Allò que passa en i a través del cos no és efímer: participa en la reconfiguració de qui s'és. Les tensions que s'hi inscriuen, les respostes que s'hi articulen, les maneres de presentar-se i de sostenir-se davant dels altres —tot plegat deixa empremta. El cos no és només el lloc on l'experiència succeeix; és el suport material sobre el qual la identitat es construeix, s'erosiona i es torna a bastir. És on tot el que s'ha anat teixint al llarg d'aquest marc deixa de ser abstracció i es fa palpable. I és per això que aquest recorregut no era un preàmbul: era la condició per poder mirar el que ve.

Identitat; ficció necessària

És des d'aquestes coordenades que es pot fer un salt més i abraonar la qüestió de la identitat. Seguim sumant no pas per allunyar-nos de la posició d'inici, més aviat per anar-hi tornant, però des d'un altre lloc. Fins ara s'ha dit que l'agència es fa efectiva en condicions situades i desiguals. La identitat es podria entendre com una cristal·lització provisional: la forma que adopten, en el temps, les pràctiques, tensions i negociacions que travessen l'experiència (La Barbera, 2020). Nietzsche (Rocca, 2007) deia que el "jo" és una ficció útil que amaga una pluralitat de forces. La identitat, en la seqüència d'aquest marc, seria precisament

aquesta ficció —no en el sentit pejoratiu. Ull. El que rescata és la naturalesa de la construcció provisional, que intenta generar una sensació d'unitat en una multiplicitat que pot ser coherent entre si, però que no és unitària per definició.

En aquest sentit, la identitat no pot entendre's com una propietat que es posseeix, sinó com un procés en curs. Tal com assenyala La Barbera (2015), tot recollint Jenkins (1997), "la identitat es descriu millor com quelcom que fem més que com quelcom que tenim: és procés més que propietat" (Jenkins, 1997 citat a La Barbera, 2020, p. 276). Aquesta proposició desplaça la mirada cap a una perspectiva dinàmica, en què la identitat es construeix a través de pràctiques reiterades, posicionaments i formes d'autoidentificació. Declarar que en la mesura que es va fent, es va sent, i mai del tot, no sona inversemblant.

Aquest procés comporta formes d'adhesió —sempre parcials i revisables— a categories socials que impliquen graus variables d'interiorització, afinitat i reconeixement. Identificar-se amb un univers simbòlic implica també traçar límits, ja que la identitat pren forma en relació amb allò que queda fora. Es configura així en un joc constant de diferenciació respecte d'altres posicions (Maldonado, 2010). La dimensió relacional és irrevocable perquè el "nosaltres" adquireix consistència en la mesura que és reconegut —i sovint interpel·lat— pels "altres" (Giménez, 2005). Tanmateix, aquests termes no designen blocs hermètics ni estables, sinó configuracions canviants, travessades per relacions de poder.

Això que sembla molt abstracte, es pot copsar en mil·lèsimes de segon en la quotidianitat. Es fa particularment visible en situacions en què una norma social implícita és transgredida i es produeix una suspensió momentània de la interacció. El silenci que es genera i la incomoditat que l'acompanya, enceta un espai d'orientació de mirades que busquen complicitat i reconeixement mutu que delimita subtilment qui forma part del "nosaltres". A qui es dirigeixen aquestes mirades? Probablement a qui es percep com a membre de la mateixa tribu.

Seguint amb el fil, la identitat es reelabora contínuament a través de processos de negociació —sovint implícits— sobre el significat i el valor dels elements que la configuren (Swann, 1987, citat a La Barbera, 2015). Aquestes negociacions s'articulen en marcs socials concrets que delimiten els repertoris disponibles i assignen categories als subjectes, alhora que en condicionen el reconeixement.

En contextos migratoris, aquesta dinàmica es fa especialment visible. Les joves es mouen entre diverses categories identitàries: aquelles que poden mobilitzar per definir-se, les que els són atribuïdes per l'entorn —tant al lloc d'origen com al de destí— i les representacions estereotipades que sovint qüestionen o redefineixen. Aquest procés de reconfiguració pot donar lloc a formes d'hibridació que posen en escac la idea d'identitat més clàssica adscrita a un únic univers simbòlic (La Barbera, 2015).

Aquesta dinàmica no afecta només qui ha creuat una frontera. Levitt (2001) assenyala que es pot ser transnacional sense haver migrat mai atès que els discursos mediàtics, els intercanvis simbòlics i la circulació de béns culturals arriben als llocs d'origen i transformen les expectatives, els valors i les formes de vida de qui s'hi queda (Levitt, 2001 citat a Castro, 2005).

En aquesta línia, un taxista marroquí reflexionava durant un trajecte cap a l'hotel que les xarxes socials han obert finestres a altres mons, de manera que molts joves locals han experimentat una expansió de la mirada més enllà del que els envolta. Aquest desplaçament de l'imaginari, segons ell, ha produït significatives transformacions en la vida quotidiana, com ara la manera de vestir.

Castro Neira (2005) recollint a Levitt (2001), en una pinzellada amb traç minuciós, proporciona l'explicació necessària per entendre l'abast d'aquesta transformació. "La simultaneïtat del compromís amb els llocs d'origen i els de destí ha produït formes de vida comunitària amb configuracions territorials i culturals noves. Configuracions que exposen els subjectes a

un conjunt d'expectatives socials, de valors culturals i patrons d'interacció humana que es comparteixen en més d'un sistema social, econòmic i polític" (Levitt, 2001 citat a Castro, 2005). La identitat que es construeix en aquest marc no és ni només d'aquí ni només d'allà. És, en termes de La Barbera (2015), híbrida.

Aquesta dinàmica es fa especialment evident en l'àmbit del gènere. Les expectatives associades a què significa ser dona o home poden variar de manera significativa entre contextos, exigint ajustos en els codis de comportament, en les formes de presentació i en els marcs de sentit (Donato et al., 2006, citat a La Barbera, 2020). Els desplaçaments que encapsulen aquestes variacions afecten tant la dimensió pública com la manera d'habitar el cos, d'experimentar les emocions o d'imaginar el futur (Nolin, 2006, citat a La Barbera, 2020). És així com les transformacions socials, la circulació de referents globals i l'obertura de nous horitzons vitals introdueixen tensions entre els models heretats i les aspiracions pròpies.

I aquí és on sorgeix una pregunta que pot semblar paradoxal: per què algú construeix la seva identitat sobre categories que, des de fora, es perceben com a contraproduents? Com és que s'interioritzen mandats que limiten? Per què, en definitiva, es fica l'enemic a casa? Les lectures condescendents o les solucions simples no farien justícia a com s'ha desenvolupat el procés. Potser allò que des de fora sembla un enemic, només un enemic, des de dins és part del que una és. Foucault (1989) ajuda a acabar el que s'ha anat bastint en el transcurs del document. El necessari per poder obrir la motxilla de les joves i entendre, amb una mica més de profunditat, el que hi ha a dins.

Poder constituent

Michel Foucault (1989) va introduir un gir fonamental en la manera de pensar el poder. En un context en què tenia preeminència la concepció jurídica del poder com a prohibició, repressió i llei que va de dalt a baix, Foucault (1989) discrepa i proposa una analítica del poder com a relació, com a xarxa difusa, com a producció. El poder diu "no", però també diu "sí". No només reprimeix desitjos, a

més els produeix. No només actua sobre subjectes ja constituïts, els constitueix.

Aquesta idea ressona amb el que Nietzsche (Rocca, 2007) ja havia apuntat —i no és casualitat. Tots dos llegeixen el subjecte com a producte de forces que el travessen, no com a origen independent d'elles. Foucault (1989), però, afegeix una dimensió que Nietzsche (Rocca, 2007) no desplegava del tot: el poder com a mecanisme específicament social i històric que produeix subjectes concrets, en contextos concrets. Si el poder és constitutiu —si no hi ha subjecte previ a les relacions que el produeixen— llavors la pregunta per l'alliberament canvia de forma. No es tracta d'escapar del poder, perquè no hi ha un lloc fora d'on fer-ho. Es tracta de redefinir, desplaçar, subvertir les formes concretes que aquest poder adopta. L'alliberament no és una sortida. És un moviment dins.

Judith Butler (2002) aplica aquesta lògica foucaultiana al gènere i a la formació del subjecte. El gènere, per a Butler, no és una propietat que el subjecte té: és un efecte de la repetició performativa d'actes que, en el seu desplegament, creen la il·lusió d'un nucli identitari estable. El subjecte no és l'autor lliure d'aquests actes; es constitueix en l'acte mateix de repetir-los. Però aquesta constitució no és determinista. La repetició mai no és exactament idèntica —sempre hi ha desplaçaments, sempre hi ha la possibilitat de la variació, de la subversió, de la resignificació. No hi ha dos dibuixos iguals d'un arbre per molt que s'intenti replicar el mateix.

Gerard Coll-Planas i Miquel Missé (2015), en la seva lectura de Butler, posen l'accent en aquesta doble dimensió del poder: és alhora el que subjecta i el que permet actuar. El poder constitueix subjectes —dona identitat, llenguatge, possibilitats d'acció—, però en la mateixa acció obre la possibilitat de l'agència. Com s'ha anticipat en l'apartat del cos, l'agència no és llibertat absoluta ni transcendència del poder. És redefinició des de dins, desplaçament de les normes que constitueixen l'humà. Les tensions emergeixen del fet que el subjecte és constituït per

múltiples forces que poden entrar en fricció. I és precisament en aquesta fricció on es genera el moviment, on es fa possible la redefinició. Si tot estigués perfectament alineat, si no hi hagués tensió, tampoc no hi hauria espai per a l'agència.

Aquest plantejament no es quedava en la teoria. Coll-Planas i Missé el traslladaven activament a qui intervenia sobre gènere en el terreny. En tallers amb nois, normalment de classe obrera, van advertir el perill d'estigmatitzar determinades expressions de la masculinitat: en atacar-les sense més, es corria el risc de reforçar altres discriminacions i, sobretot, de treure a alguns nois l'únic bastió sobre el qual podien erigir la ficció d'unitat del subjecte. Posaven sobre la taula que per a qui no té gaires elements sobre els quals construir-se, la masculinitat —per problemàtica que pugui semblar des de fora— pot ser l'únic lloc des del qual ser algú. Treure-la sense oferir res al seu lloc no és alliberament. Pot ser dissolució.

Però aquí cal fer una advertència. Reconèixer la tensió com a condició de possibilitat de l'agència no equival a demanar ruptures, però tampoc a celebrar-la. Heràclit havia indicat que sense tensió l'arc no existeix —que l'harmonia no és l'absència de contradicció, sinó el seu producte. Però també que un excés de tensió trenca l'arc. Foucault (1989) i Butler (2002) afegeixen que la redefinició es fa des de dins, no escapant del poder. I des de dins vol dir: sense desmuntar tots els vincles que constitueixen el subjecte.

Una jove no és al marge de la seva família, de la seva cultura, de les seves lleialitats. És, en part, a través d'elles. Demanar-li que trenqui amb els mandats familiars com a condició de la seva autonomia és, sovint, demanar-li que trenqui amb una part d'ella mateixa. El protagonista de Greenbook ho formula amb una precisió dolorosa:

"Si no soc prou negre, si no soc prou blanc, si no soc prou home, què soc, llavors?"

La pregunta revela el que passa quan els marcs que constitueixen un subjecte s'han erosionat sense que res els hagi substituït. No queda alliberament; queda desorientació.

Però el moviment invers tampoc és innocu. Hi ha qui pot haver construït la seva autonomia precisament en la distància d'aquells vincles —per a qui la desvinculació ha estat el procés mitjançant el qual han pogut ser. En aquests casos, demanar que els mantinguin o que s'hi reconciliïn pot ser igualment contraproduent. No hi ha una fórmula. Hi ha subjectes concrets, amb històries concretes, que han bastit la seva ficció d'unitat des de llocs molt diferents.

Aquest marc no demana ruptures. Reconeix que hi ha un llindar a partir del qual la tensió deixa de ser habitable.

El recorregut pot llegir-se com una pregunta desplegada en vuit moviments. Primer, una pregunta ontològica: què és el subjecte? Nietzsche (Rocca, 2007) respon que és multiplicitat de forces en tensió, no unitat. Després, una pregunta epistemològica: com el llegim? Merton (1964), Simmel (1906) i Goffman (2002) ofereixen les eines per aproximar-se al que opera per sota del que és visible. A continuació, una pregunta sociològica: quins elements configuren l'experiència de gènere? La perspectiva interseccional de La Barbera permet fer-la operativa sense simplificar-la. I tot això, dins de què opera? En un marc de condicions materials d'existència que no és decorat sinó substrat: allò que determina els marges des dels quals es pot parlar, resistir i imaginar. Sobre aquest substrat es despleguen les dimensions concretes —la família com a guardiana moral, la sexualitat com a capital simbòlic regulat, l'honor com a mecanisme de jerarquia—, que prenen forma material en el cos: el lloc on les estructures s'inscriuen i des d'on, de vegades, es contesten. En aquest entramat, la identitat pren forma: no com a propietat estable, sinó com a producte híbrid, provisional, en elaboració constant. I és Foucault (1989), finalment, qui recorda que el poder que produeix aquestes

tensions és el mateix que fa possible l'agència. Heràclit ja ho havia dit: sense tensió, l'arc no existeix. El que aquest marc intenta és, precisament, sostenir la tensió sense trencar l'arc.

I ara amb aquesta constel·lació de conceptes el que toca és obrir la motxilla dels personatges i comprendre millor, el que s'hi mostra i el que s'hi amaga.

4. Context de la recerca: Barcelona i Tànger

4.1. Marc legal: el de *iure* i el de *facto*

Com s'ha esmentat anteriorment, el projecte Chams s'inscriu a la cruïlla de dos contextos socioculturals, jurídics i administratius distints: el Marroc i Catalunya. En la mesura que les pràctiques professionals estan àmpliament estructurades pels marcs legals en què s'exerceixen, es fa necessària una posada en perspectiva d'aquests últims. Aquests marcs, construïts a la cruïlla dels dispositius de protecció de la infància i dels dedicats als drets de les noies i les dones, modelen els marges d'acció dels centres residencials i orienten les respostes institucionals possibles.

Aquesta secció proposa una breu genealogia de la seva evolució. La llei apareix, en efecte, com un espai on es cristal·litzen processos històrics de llarga durada, alhora que defineix tant oportunitats com constrenyiments per als centres. Cal, però, tenir present que aquests marcs pertanyen sobretot a un registre normatiu: remeten a allò que "hauria de ser" i no sempre coincideixen amb les realitats efectives de les pràctiques.

4.1.1. Petita presentació del marc espanyol relatiu als drets i a la protecció de les dones i els infants

Ja des de 1979, amb la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (CEDAW), i després el 1999 amb el seu protocol facultatiu —que afirma la necessitat de transformacions socials profundes per garantir l'igualtat dona-home i el dret de les dones a obtenir reparacions en cas de vulneració dels seus drets—, Espanya s'integra a les normes internacionals, europees i, posteriorment, nacionals per configurar un marc jurídic que busca la prevenció i l'erradicació de les violències contra les dones (Catalunya, Llei 5/2008, 2008). Aquestes primeres mesures prefiguren un marc més estructurat, decisiu per al reconeixement de la violència de gènere i els dispositius de protecció que impacten en les trajectòries de les joves en centres residencials.

Les primeres mesures legislatives de l'Estat espanyol contra les violències de gènere apareixen a principis dels anys 2000, amb un conjunt de lleis que reforcen la seguretat pública, modifiquen

el Codi Penal per integrar els delictes de violència domèstica i unifiquen els mecanismes de protecció de les víctimes a través de la creació de les ordres de protecció. Tanmateix, no és fins al 2004 que s'aprova la Llei Orgànica 1/2004 de mesures de protecció integral contra la violència de gènere. El seu objectiu: la prevenció i el suport multidimensional (social, educatiu, civil, penal, laboral i acompanyament socioeconòmic) (Espanya, Llei Orgànica 1/2004, 2004).

L'adopció d'aquesta llei marca una etapa decisiva en introduir explícitament el terme "violència de gènere" en un text legislatiu espanyol (Camarasa, Fracolí, 2013). L'Estat reconeix així que les dones estan exposades a formes múltiples i estructurals de violència. La llei defineix la violència de gènere com qualsevol acte de violència física o psicològica, incloent-hi les agressions contra la llibertat sexual, les amenaces, les coaccions o la privació arbitrària de llibertat (Camarasa, Fracolí, 2013).

Per promoure una igualtat efectiva, Espanya adopta després la Llei Orgànica 3/2007. Constatant que l'igualtat formal és insuficient, aquest text reforça les mesures contra les violències físiques, les discriminacions salarials, les desigualtats en l'ocupació i les dificultats de conciliació de la vida professional i privada. La llei busca així concretar una igualtat fins aleshores teòrica.

El marc espanyol es completa amb una producció normativa pròpia de Catalunya. En efecte, el Reial Decret 2352/1981 va traspassar a la Generalitat de Catalunya els serveis relatius a la protecció i l'atenció de les dones víctimes de violències. Aquest traspàs ha permès un desenvolupament notable de lleis pròpies de les comunitats autònomes específicament dedicades a la protecció, reparació i prevenció de les violències cap a les dones. El nivell regional té una importància particular per a la nostra recerca, ja que els centres residencials on viuen les joves depenen del marc jurídic català en matèria de protecció i acompanyament.

L'abril de 2008, la Llei 5/2008 del dret de les dones a l'erradicació de la violència masclista estableix el principi que aquestes violències

constitueixen un obstacle per a la plena ciutadania de les dones. La seva finalitat és:

«establir mecanismes per contribuir a l'erradicació de la violència masclista que pateixen les dones i reconèixer i progressar en les garanties pel que fa als drets fonamentals de les dones a viure sense cap manifestació d'aquesta violència» (Catalunya, Llei 05/2008).

La llei catalana defineix la violència masclista com qualsevol violència dirigida contra les dones pel fet del seu gènere, en unes relacions de poder desiguals. En subratlla el caràcter estructural, ancorat en una cultura de dominació masculina que dificulta l'igualtat i els drets de les dones. El text reconeix la diversitat de les violències —físiques, psicològiques, sexuals o econòmiques— i les seves manifestacions en les esferes relacional, familiar, laboral i comunitària. Especifica els criteris d'identificació, organitza la coordinació dels serveis de protecció i acompanyament, i preveu accions de formació, sensibilització, prevenció i recerca.

Aquesta perspectiva s'ha vist reforçada per dues lleis regionals posteriors: la Llei 17/2015 d'igualtat efectiva entre dones i homes, que busca una transformació de la cultura administrativa per garantir una igualtat real, i la Llei 17/2020, que modifica la Llei 5/2008 per tal d'ampliar-ne el camp d'acció i reforçar les garanties de protecció. Concretament, la Llei 17/2020 amplia els àmbits on la violència masclista es pot manifestar —institucional, educatiu, públic o digital— i amplia la tipologia de violències reconegudes, integrant especialment la violència digital, la violència de segon ordre, la violència vicària, la violència obstètrica així com les vulneracions dels drets sexuals i reproductius. Pel que fa a la violència sexual, introdueix una definició explícita del consentiment basada en una voluntat afirmativa. Finalment, la llei amplia la protecció a la diversitat de gènere, incloent-hi les dones cisgènere, transgènere i les persones no binàries (Catalunya, Llei 17/2020).

En l'àmbit nacional, la llei anomenada del "només sí és sí" —la

Llei Orgànica 10/2022 de 6 de setembre de garantia de la llibertat sexual— marca un avenç important en el reconeixement dels drets de les dones. Proposa introduir una perspectiva de gènere transversal en el conjunt del sistema jurídic, la qual cosa implica una reorganització profunda de les polítiques i dispositius existents. En situar el consentiment al centre, reconeix les vulneracions de la llibertat sexual com un problema col·lectiu i facilita, entre d'altres, les condicions per presentar denúncia. Els canvis i obligacions derivats d'aquesta llei han estat diversos, però els més importants pel que fa a les violències —i que interessen per a aquest estudi— són el reforç de la prevenció, a través d'accions de sensibilització i formació, així com l'acompanyament de les víctimes i la creació de fons d'indemnització per a les dones víctimes de violències sexuals.

Entre el conjunt de lleis i dispositius susceptibles d'influir en les trajectòries de les joves acollides en centres residencials, figuren naturalment —com ja s'ha esmentat— les legislacions que reconeixen els drets dels infants, dels adolescents i les adolescents i dels joves. La seva revisió és, per tant, també necessària.

En efecte, el seu desenvolupament, en l'àmbit nacional, segueix una dinàmica similar a l'observada per als drets de les dones: el reconeixement passa primer per l'adhesió als marcs internacionals. El 1990, Espanya va ratificar la Convenció internacional sobre els drets de l'infant de 1989, marcant el seu compromís amb la protecció i promoció dels seus drets. Aquesta base es va reforçar després amb la Llei Orgànica 1/1996, que afirma que els infants i adolescents són subjectes de drets de ple dret i que disposen d'una capacitat progressiva per exercir-los.

Amb la Llei 1/1985 de 13 de juny de protecció dels drets dels menors, Catalunya es converteix en la primera comunitat autònoma a dotar-se d'un marc propi en matèria de protecció de la infància (Camarasa, Fracolí, 2013). Com en el cas de les polítiques d'atenció a les dones víctimes de violències, aquest desenvolupament va ser possible gràcies al traspàs, via el Reial Decret 1292/1981, de

les competències estatals en matèria de protecció de menors a la Generalitat de Catalunya. La Llei 37/1991 va posar les primeres bases pel que fa a mesures de protecció de menors en situació de desemparament i d'adopció. Va ser completada el 1995 per la Llei 8/1995, que va estendre l'atenció i la protecció al conjunt dels infants i adolescents alhora que modificava la llei anterior. Tanmateix, aquestes normes romanien separades: l'una regia la protecció general dels menors, mentre que l'altra se centrava en aquells i aquelles en situació d'abandonament (Camarasa, Fracolí, 2013).

El 2010, per tal de disposar d'un marc unificat que agrupés el conjunt de la legislació catalana sobre la infància i l'adolescència, s'aprova la Llei 14/2010 dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. Inclou tant els menors no protegits com aquells en situació de risc, alhora que afirma el reconeixement dels infants i adolescents com a subjectes de drets. Presenta un interès particular per a aquesta recerca ja que integra explícitament mesures de transició cap a l'autonomia, estenent la protecció més enllà dels 18 anys, dels quals tres articles en constitueixen els pilars essencials.

L'article 146, situat en el capítol dedicat a la protecció dels menors en situació de desemparament, preveu mesures específiques per acompanyar els joves de 16 i 17 anys en el seu pas a la vida adulta, oferint-los un primer accés a dispositius d'autonomia personal. Aquesta lògica es prolonga en el capítol IV, format pels articles 151 i 152: el primer regula les mesures d'assistència destinades als joves que han arribat a la majoria d'edat després d'un itinerari de protecció, mentre que el segon regula els programes de suport a l'emancipació i a l'autonomia dels joves que surten de protecció o en situació de risc.

En l'àmbit de l'habitatge, aquestes previsions es concreten a través dels serveis per als joves sota tutela o ex-menors protegits inclosos en la Cartera de Serveis Socials i gestionats per l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET). Finalment, l'article 23 completa aquest dispositiu imposant a la Generalitat

l'elaboració d'una cartografia dels recursos i serveis d'infància i adolescència, permetent la creació de dispositius públics, privats i associatius via acords amb les administracions locals, i comprometent aquestes últimes a donar suport prioritari a les entitats que treballen pels drets dels menors en els territoris més vulnerables.

En conjunt, el marc legal espanyol i català revela una estructuració progressiva i multidimensional dels drets de les dones, els infants i els joves, així com un reforç notable dels dispositius de protecció i d'acompanyament cap a l'autonomia. Aquest panorama proporciona els elements necessaris —però no suficients— per entendre els elements que organitzen els acompanyaments amb les joves als centres residencials.

4.1.2. Petita presentació del marc marroquí relatiu als drets i a la protecció de les dones i els infants

Igual que a Catalunya, el marc institucional marroquí s'ha estructurat primer a través de l'adhesió a convencions internacionals. Així, el 1993, el Marroc ratifica la CEDAW, en un context marcat per l'emergència progressiva d'associacions locals impulsades per dones i centrades en la condició femenina (Naciri, 2013).

La segona meitat dels anys 1990 es caracteritza per un Estat marroquí que comença a prestar una atenció creixent a la violència contra les dones, de manera concomitant amb l'auge d'associacions feministes i de defensa dels drets de les dones (Naciri, 2013). Un exemple significatiu és la campanya «No a la violència contra les dones», llançada el 1998 per la Secretaria d'Estat encarregada de la Família, la Infància i les Persones amb Discapacitat (2005). Àmpliament difosa als mitjans de comunicació, aquesta campanya buscava trencar el silenci que envoltava les violències cap a les dones i sensibilitzar l'opinió pública sobre aquesta problemàtica durant molt de temps invisibilitzada.

El començament dels anys 2000 marca un període d'avenços

significatius, caracteritzat per l'elaboració de noves estratègies, plans d'acció i per importants reformes legislatives entorn d'aquesta problemàtica. El 2002, l'Estratègia Nacional de Lluita contra la Violència contra les Dones estructura aquests avenços proposant un marc global de prevenció, protecció de les víctimes i persecució dels autors. Defineix set àmbits prioritaris: la reforma jurídica, l'atenció a les dones víctimes, el reforç de les infraestructures i els recursos, l'educació i la sensibilització, la recerca i les associacions, la formació dels professionals, així com la posada en marxa d'una política general de lluita contra les violències (Secretaria d'Estat encarregada de la Família..., 2005).

Més tard, el 2004, es porta a terme una reforma decisiva de la Moudawana —o Codi de la Família—, text jurídic redactat el 1958 que regula l'estatut personal i successori. Aquest codi regula el conjunt de qüestions relatives a la vida familiar, especialment el matrimoni, el divorci, l'herència i la custòdia dels fills. El procés de revisió va comptar amb el fort suport d'organitzacions femenines de la societat civil, la qual cosa va permetre la integració d'avenços importants en matèria de drets de les dones. La reforma introdueix especialment el principi d'igualtat entre els sexes, substitueix la repudiació pel divorci consensuat i afavoreix el repartiment de les responsabilitats dins de la família (Moghadam, 2007).

En aquesta dinàmica de reformes, el Pla operacional de l'Estratègia nacional de lluita contra la violència vers les dones, adoptat el 2005, constitueix una etapa important. Concebut com la traducció concreta de l'estratègia nacional de 2002, es basa tant en els textos nacionals existents com en els compromisos internacionals ratificats pel Marroc. Elaborat a partir d'un treball de camp realitzat amb ONG i institucions públiques, aquest pla identifica diversos àmbits d'acció prioritaris: el reforç de l'oferta de serveis, la formació del cos professional, la recerca i la recollida de dades, la millora del marc jurídic, així com les accions de sensibilització i incidència. Entre les mesures urgents figura especialment la consolidació i l'ampliació de les unitats d'acollida per a dones i infants víctimes de violències.

Més recentment, el 2018, entra en vigor la Llei nº 103.13 relativa a la lluita contra la violència vers les dones, que reforça la protecció jurídica de les víctimes i instaura nous mecanismes d'atenció. L'article 10 d'aquesta llei preveu especialment la creació de cèl·lules d'acollida dedicades a les dones víctimes de violència. Posteriorment, el 2021, s'adopta la Política nacional de lluita contra les violències vers les dones i les noies a l'horitzó 2030, la qual insisteix en la necessitat d'abordar conjuntament les qüestions relatives a les dones i a la infància.

Aquesta articulació no és fortuïta: diversos dels textos esmentats en aquesta part integren explícitament la dimensió dels drets de l'infant. Això porta, doncs, a presentar la legislació marroquina dedicada a la infància, que regula —al costat dels dispositius de lluita contra les violències vers les dones— el treball del centre residencial Amna.

Com a base jurídica de la institució familiar, la Moudawana té un paper central en la legislació dels drets de l'infant, especialment pel que fa a l'edat legal del matrimoni, la custòdia, el reconeixement de la paternitat i les obligacions parentals. Tot i que la reforma de 2004 va introduir avenços significatius, avui dia requereix canvis reals per acompanyar les evolucions legislatives del Marroc, marcades especialment per l'adopció el 2011 de la nova Constitució, que atorga primacia als convenis internacionals ratificats i consagra diverses disposicions a favor dels drets humans, de la igualtat i de la lluita contra la violència.

En aquest sentit, l'octubre de 2023 es va iniciar un ambiciós procés de reforma del codi de la família que ha mobilitzat el conjunt dels actors polítics i de la societat civil, però que a avui dia encara no s'ha finalitzat, sense cap text adoptat; un símptoma evident de les profundes contradiccions i resistències a les quals s'enfronta el Marroc.

Inscrit en aquesta dinàmica, el Marroc també ha elaborat una resposta nacional operativa per a la protecció de la infància: la Política Pública Integrada de Protecció de la Infància (PPIPEM)

per al període 2015-2025. Aquest marc té com a objectiu reforçar l'efectivitat de la legislació, desplegar dispositius territorials integrats i harmonitzar les pràctiques professionals. Així mateix, promou normes socials favorables als menors, alhora que es basa en sistemes d'informació estandarditzats i un seguiment i avaluació regulars. És en aquesta dinàmica que va néixer a Tànger, el 2019, el primer Dispositiu Territorial Integrat de Protecció de la Infància, en el qual s'inscriu el projecte Chams.

Les transformacions empreses s'acompanyen d'inversions incrementades en els àmbits de la salut, de la protecció social i de l'educació. La cobertura dels dispositius socials i sanitaris s'ha així considerablement ampliat, tal com el de la taxa neta d'escolarització dels infants d'edats d'entre 4 i 5 anys i el dels infants en situació de discapacitat. Aquestes evolucions s'inscriuen en l'ambició de construir un «Estat social», tal com està enunciada en el Nou Model de Desenvolupament (NMD) de 2021, que fixa les orientacions del Marroc a l'horitzó 2035 en els plans econòmic, social, humà i territorial.

L'arquitectura normativa —tant al Marroc com a Catalunya— dibuixa els contorns d'un mandat institucional dedicat a la protecció de les dones i les menors. Tanmateix, encara que els dos territoris avancen cap a un arsenal legislatiu robust —de iure— cal interrogar-se sobre la seva aplicació concreta —de facto. En efecte, tant l'abast dels textos com la seva aplicació concreta (que els tradueixen o els contradiuen) constitueixen una base per als centres que habiten el marc normatiu. Es tracta d'observar com les estructures s'ancoren en aquests mandats de vegades precaris i com, en el dia a dia, la complexitat dels itineraris de vida es negocia en els límits dels dispositius d'allotjament.

4.2. Tipologies dels centres: característiques i funcions

Per poder situar el model de les tensions, és necessari tornar més precisament sobre la realitat institucional dels centres. En efecte, els elements observats s'inscriuen en marcs organitzatius particulars que modelen l'experiència dels joves. És en aquesta

perspectiva que es presenten, breument, les principals característiques dels centres : l'organització i la seva forma jurídica, les fonts de finançament, el tipus de recurs i la seva dependència institucional, els objectius, el públic destinatari, així com la durada de les estades i la capacitat d'acollida.

Les informacions presentades a continuació provenen alhora de fonts públiques —accessibles especialment via llocs web— i de documents interns, així com de dades directament sol·licitades i comunicades pels professionals de les organitzacions concernides. Per aquesta raó, no sempre és possible indicar-ne precisament la font.

Casal dels Infants

El Casal dels Infants és una associació no governamental sense ànim de lucre que ofereix suport a famílies, infants i joves en risc social a través de diferents programes d'acompanyament per a infants, joves i famílies que es financen tant amb fons públics —com la Generalitat de Catalunya i diferents Ajuntaments— com amb fons privats (Casal dels Infants, s. f.-a).

Dins dels seus serveis es troba el Servei de Transició a l'Autonomia adreçat a joves d'entre 18 i 23 anys en situació d'alta vulnerabilitat i que no tenen referents familiars. El seu objectiu és garantir una capacitació perquè aquests i aquestes joves puguin tenir accés a una autonomia plena (Casal dels Infants, s. f.-b).

El treball s'organitza segons tres eixos complementaris: un projecte global i intensiu que cobreix els aspectes administratius i jurídics, les necessitats fonamentals, l'aprenentatge de les llengües oficials, el desenvolupament de les competències relacionals, el seguiment emocional, la cura personal així com els itineraris educatius i professionals; un dispositiu d'allotjament en pisos assistits, acompanyat per un equip educatiu; i finalment, la creació d'una xarxa de suport social amb l'objectiu d'ampliar les relacions i contactes dels joves (Casal dels Infants, s. f.-c).

El Casal disposa de set pisos a Barcelona. Entre ells: tres estan

concertats amb l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET) i els altres quatre són pisos de gestió pròpia. Així, aquest servei respon institucionalment a les normatives i exigències de la Direcció General de Prevenció i Protecció a la Infància i l'Adolescència (DGPPIA) (de la qual depèn l'ASJTET). En els primers els joves poden quedar-se entre els 18 i els 21 anys i en els segons entre els 18 i els 23 anys. Dos dels pisos de quatre places cadascun, són exclusivament per a noies amb l'objectiu de poder abordar les particularitats de les seves necessitats, a més d'un mixt dels concertats amb ASJET. En total deu places simultànies per a dones joves.

Per poder accedir a aquest recurs, els criteris d'admissió són els següents (només es presenta el perfil de les noies, d'acord amb l'objecte de la recerca): ser o haver estat sota tutela, tenir entre 18 i 23 anys, no disposar de recursos econòmics suficients per construir un projecte d'autonomia, i demostrar un compromís així com una motivació a favor del programa i de la inserció.

Per norma general, la durada de la seva estada, que els permet seguir i acabar el programa d'inserció, és de 18 mesos (Casal dels Infants, s. f.-c).

Fundació de l'Esperança

La Fundació de l'Esperança és una entitat d'acció social directa de la Fundació la Caixa, creada el 2013 amb la finalitat de promoure la inclusió social de les persones i les famílies en situació de vulnerabilitat o en risc d'exclusió social (Fundació Esperança, s. f.-a); intervé al barri del Barri Gòtic inscrivint-se en una xarxa i en col·laboració amb diversos actors del territori, per tal de reduir l'impacte de les desigualtats i de contribuir a la millora de l'exercici dels drets de ciutadania. La seva missió és oferir un acompanyament global i transformador a les persones i a les famílies en situació de pobresa, de vulnerabilitat o d'exclusió social, donant-los suport en el desenvolupament de les seves capacitats i de les seves competències, per tal de reforçar la seva autonomia, de promoure la igualtat d'oportunitats i d'afavorir la

seva inclusió social (Fundació Esperança, s.f.-b).

La Casa Recés és un recurs d'allotjament temporal de segon nivell i no d'urgència, d'una durada màxima de dos anys– tret de situació excepcional que pugui justificar una pròrroga – destinada a les dones d'edats compreses entre els 18 i els 30 anys, sense fills a càrrec i compromeses en una iniciativa voluntària.

Dotada de 44 places, acull dones amb recorreguts variats, sovint marcats per formes múltiples de violències: violències masclistes, matrimoni forçat, violències físiques o psicològiques, violències sexuals o ruptures familiars. El seu objectiu educatiu és oferir un acompanyament integral i personalitzat proporcionant les eines necessàries per al reforç de l'autonomia, la recuperació emocional i l'avenç dels processos d'emancipació.

L'accés a la Casa Recés s'efectua sota l'orientació d'una institució pública dels serveis socials o d'una organització social en condicions de proporcionar un informe del personal prescriptor que motivi la demanda (Fundació Esperança, s. f.-c).

Els criteris d'admissió són els següents: ser una dona d'entre 18 i 30 anys, no tenir fills a càrrec, trobar-se en situació de vulnerabilitat o d'exclusió social justificada per un informe social, i necessitar un allotjament. La candidata també ha de disposar d'una autonomia suficient per seguir un pla de treball, alhora que no ha de presentar cap consum de productes tòxics. Finalment, ha de disposar d'un DNI, d'un permís de residència o, en cas de situació administrativa irregular, justificar més de dos anys d'inscripció al registre municipal (empadronament), alhora que ha de manifestar una voluntat clara de comprometre's activament en el seu procés personal i en la posada en marxa del seu projecte d'acompanyament.

Fundació Idea

La Fundació Idea treballa per a la promoció i la defensa dels drets dels infants, adoptant un enfocament centrat en els seus drets fonamentals: treballa per afavorir la integració social dels

infants i els joves en situació d'exclusió o de risc, reconeixent-los com a ciutadans de ple dret. La seva acció es basa en l'enfocament de drets, la sostenibilitat, la visibilitat i la innovació, que es concreta en el Model IDEA d'intervenció social, orientat a l'acompanyament autodirigit, l'acció comunitària i l'avaluació de l'impacte per promoure oportunitats, reduir desigualtats i avançar cap a la transformació social. Finalment, la fundació adopta una perspectiva de gènere que busca la igualtat efectiva entre dones i homes (Fundació Idea, s. f.).

Dins dels seus serveis, la Fundació Idea gestiona diversos centres residencials que tenen cadascun especificitats i objectius concrets. En el projecte, dos recursos hi han participat: el Pis d'Inserció Laboral (PIL) i el Centre d'acollida L'Olivar. Tots dos s'inscriuen en el marc institucional de la DGPPIA i comparteixen una mateixa finalitat: garantir la protecció, els drets i les oportunitats de les joves no acompanyades. Tanmateix, aquests dos dispositius tenen particularitats que responen a necessitats distintes el que es reflecteix en els seus objectius, la seva població diana, les seves modalitats d'admissió i la durada de l'acompanyament.

El Centre d'Acollida L'Olivar constitueix un dispositiu de protecció destinat a adolescents de 12 a 18 anys en situació de risc greu o de desemparament. La seva principal missió és assegurar la seva seguretat en un marc residencial estable, protector i acollidor. L'acompanyament es basa en una avaluació diagnòstica aprofundida de la situació personal, familiar i social de cada jove, per tal de proposar la mesura de protecció més adequada al seu interès superior. El centre acull especialment menors migrants no acompanyades, algunes de les quals poden ser víctimes o potencials víctimes de tràfic d'éssers humans, i posa en marxa un acompanyament especialitzat que afavoreix la seva reparació emocional i física. Amb una capacitat de 15 places, L'Olivar és un servei d'acollida temporal: la durada de l'estada està en principi limitada a sis mesos (quatre mesos de mitjana el 2024), el temps necessari per avaluar la situació i orientar la jove cap a una solució més estable i adequada.

El PIL Orneta intervé quan la situació de protecció està estabilitzada i el repte esdevé l'accés a l'autonomia. S'adreça a dones joves de 16 a 21 anys, tutelades o extutelades, que no disposen de suport familiar suficient per construir un projecte d'emancipació. Ja no es tracta d'un dispositiu d'urgència ni d'avaluació, sinó d'un espai de transició cap a la vida adulta. L'acompanyament s'hi centra en el desenvolupament de les competències personals, socials i professionals, amb un èmfasi particular en la inserció laboral i l'adquisició d'una estabilitat econòmica. Amb una capacitat de 4 places, el PIL proposa un seguiment individualitzat que es pot prolongar fins als 21 anys de les noies, en funció del projecte i dels progressos realitzats cap a la independència.

Associació Amna

A Tànger, des de 1998 l'associació Amna es dedica a la defensa dels drets de les dones i a la denúncia de qualsevol forma de violència cap a elles, a través de diferents vessants d'intervenció: acollida i orientació, acompanyament jurídic, assistència mèdica, mediació familiar, suport psicològic, inserció i formació profesional (Association Amna, s. f.-a).

El centre té com a objectius garantir un allotjament segur i digne a les noies exposades al perill, oferir-los les condicions necessàries per a una atenció completa, i donar suport a la seva readaptació així com a la seva integració social i familiar (Association Amna, s. f.-b).És dins d'aquesta organització on es troba el centre d'allotjament d'urgència Amna; disposa de 26 places per acollir noies menors de 18 anys en situació difícil: víctimes de violències físiques o sexuals, expulsades del seu domicili, sense llar o exposades a un perill immediat.

L'admissió al centre d'acollida d'emergència es regeix per un protocol concret que té com a objectiu garantir una protecció immediata a les noies menors de 18 anys que es trobin en situació de vulnerabilitat o de perill imminent. Aquest procediment es basa prioritàriament en una decisió judicial d'orientació emesa per les autoritats competents —concretament, el Procurador del

Rei o el jutge de menors—, tot i que, en casos d'urgència absoluta, la direcció del centre pot dur a terme una avaluació directa sota reserva d'una notificació posterior a les autoritats. D'altra banda, la integració de la resident suposa la seva adhesió plena al reglament intern, després d'una informació adaptada a la seva edat i maduresa sobre els seus drets i deures.

Organització	Recurs	Objectiu del recurs	Dependència institucional	Públic destinatari	Capacitat	Durada de l'estada
Casal dels Infants	**Pisos de transició**	Garantir una capacitació per a l'accés a una autonomia plena.	DGPPIA	Adolescents (12-18 anys) en risc greu, potencials víctimes de tràfic de persones o víctimes de tràfic de persones.	No especificada (6 apartaments)	18 mesos de mitjana.
Fundació de l'Esperança	**Casa Recés**	Reforçar l'autonomia i el procés d'emancipació global.	Services sociaux / Orga. sociales	Dones (18-35 anys) sense fills, víctimes de violències o exclusió.	44 places	2 anys màxim.
Fundació Idea	**L'Olivar**	Protegir, proporcionar seguretat i dur a terme una avaluació diagnòstica per a la orientació.	DGPPIA	Adolescents (12-18 anys) en risc greu, potencials víctimes de tràfic de persones o víctimes de tràfic de persones.	15 places	De 4 a 6 mesos.
Fundació Idea	**PIL Oreneta**	Acompanyar cap a la inserció professional i a l'autonomia econòmica.	DGPPIA	Noies joves (16-21 anys) sota tutela o extutelades.	4 places	Fins als 21 anys (segons projecte).
Association Amna	**Amna - Centre d'hébergement d'urgence**	Garantir un refugi segur i sostenir la reintegració social o familiar.	Procurador del Rei (Decisió judicial) i jutge de menors	Noies menors (< 18 anys) en perill immediat o situació d'alta vulnerabilitat.	26 places	1 a 3 mesos.

En canvi, el centre defineix uns límits d'admissió clars per a les situacions que requereixen una atenció especialitzada que l'entitat no està en condicions d'assegurar. Així, queden excloses les menors que presentin una addicció activa, trastorns psíquics greus, una discapacitat intel·lectual profunda o malalties infeccioses que requereixin protocols d'aïllament específics. Així mateix, l'establiment no acull noies en conflicte amb la llei que depenguin d'estructures de reinserció o d'educació correctiva. En aquestes circumstàncies, la direcció es compromet, en estreta

coordinació amb les autoritats, a orientar aquests casos cap a les institucions sanitàries o socials adequades, per tal de garantir el seu dret a una protecció adaptada i sense discriminació.

El caràcter d'urgència del centre preveu, en teoria, estades molt curtes —d'un dia a tres mesos— durant les quals el programa d'acompanyament s'ajusta en funció de les necessitats immediates de les noies. Tanmateix, aquest límit temporal és teòric: a falta de solucions de sortida adaptades, en la realitat la situació n'és una altra, qüestió que s'explorarà més tard.

5. La cara submergida de l'iceberg: l'anàlisi dels relats

Amb les eines conceptuals reconstruïdes fins aquí, arriba el moment d'obrir la motxilla dels personatges i entrar de ple en el que les travessa: les experiències, les tensions, les estratègies que s'hi amaguen i les que es mostren.. Les eines conceptuals traçades fins aquí han preparat el terreny. Ara toca entrar de ple en les experiències i les històries de les joves i dels equips que les acompanyen, per intentar comprendre, des de dins, el que les travessa.

L'anàlisi s'organitza en tres temps: les tensions que travessen les trajectòries de les joves abans de l'entrada al centre, les que es reconfiguren durant l'estada, i finalment les que emergeixen del costat dels professionals, entesos com a part de l'ecosistema institucional.

Una nota sobre el to i l'estructura. Les tensions de les joves s'exposen en consonància amb la naturalesa dels dispositius emprats durant el treball de camp: un to proper al relat, que segueix el fil de les narracions i dels personatges que van emergir del procés participatiu. Les tensions dels equips professionals es presenten en un registre diferent —més analític, més formal—, coherent amb la tècnica que les va fer emergir i amb la naturalesa de les qüestions que posen sobre la taula. Finalment, cal dir que els textos dels dos contextos —Barcelona i Tànger— estan escrits de manera separada perquè responen a territoris, processos i configuracions locals que no són intercanviables. Això pot comportar que algunes idees apareguin en tots dos.

5.1 El territori de Barcelona

5.1.1. L'abans: tensions prèvies a l'entrada al centre

Figura 1

L'exercici de control per part del pare es combina amb la desavinença de les normes culturals del grup d'origen i el desig de preservar la llibertat personal.

La Fàtima i la Hydeia són els dos primers personatges que ens obren la porta a comprendre les tensions que precedeixen l'entrada als centres residencials. Les seves històries comparteixen elements comuns, però també diferències que s'aniran desglossant en el transcurs del text.

En aquest primer espai de tensió el conflicte amb la família s'arrela en els mandats de gènere i en els rols que l'estructura familiar imposa" pots canviar el verb prescriu. No s'identifiquen amb la figura materna ni amb la seva trajectòria vital, i el matrimoni no esdevé l'horitzó desitjable. Per entendre d'on ve aquest conflicte cal posar-hi la lupa. En parlar de la mare de la Fàtima, una de les joves en desvetlla la lògica amb una precisió que no deixa marge

a la relativització:

> ***"La madre es la que escucha al padre. A fin y al cabo el padre es la figura autoritaria de la casa. Puede ser que el padre no haya estado siempre con ellos porque al final la madre es quien siempre tiene que hacer todo el trabajo de cuidar a sus hijos, el padre se la pasa afuera o... no sé. Por ejemplo, si el padre de ella ha estado muchos años fuera, pero siempre es la madre que tiene que estar, que darle dinero. Y el padre es un poco jeta, al final no las ha cuidado, pero 'yo soy el padre soy el hombre' pues decido las reglas. La madre al final... También es un poco por la cultura que dice que tienes que escuchar a tu marido, que el padre va antes que los hijos." (G.D joves Barcelona)***

La Hydeia anuncia succintament:

> ***"No es lo mismo chica con chico. El padre pensar 'es un chico, no es lo mismo'." (G.D joves Barcelona)***

> ***"Porque chica en casa." (G.D joves Barcelona)***

Dues frases. La lògica sencera d'un sistema. En el cas dels dos personatges, com seguiran narrant, el control familiar s'exerceix de manera intensa i sistemàtica, articulant-se com un mecanisme per protegir el capital simbòlic de la família: el seu honor i la seva reputació dins la comunitat d'origen (Ponferrada i Pàmies, 2016). Aquest capital s'associa fonamentalment a la conducta moral de les noies, fet que situa el cos femení com a espai prioritari de regulació. La manera de vestir no és un detall superficial. És un codi que narra públicament qui és la noia i com es relaciona amb els altres. Vestir d'una determinada manera activa atribucions sobre

la seva moralitat, la seva disponibilitat sexual i la seva adhesió als valors del grup. En aquest sentit, el control sobre l'aparença és control sobre la identitat pública del personatge —i, per extensió, sobre l'honor de la família que representa. La Fàtima i la Hydeia esdevenen guardianes de la identitat col·lectiva, per defecte. El que segueix mostra com aquest sistema opera en cada cas: quines formes pren el control, fins on arriba i quines estratègies despleguen els personatges per sostenir-se dins d'una tensió que, com es veurà, no sempre és habitable. Però abans d'entrar-hi, val la pena preguntar-se d'on ve aquesta lògica.

I quan es demana pel motiu d'aquest control, una de les creadores de la Fàtima trenca el fil del relat biogràfic per oferir una explicació que va més al fons:

> ***"Yo creo que es más el tema del orgullo. El tema del orgullo es muy importante. Para los hombres es como si, es el tema del ego. Viven de la imagen los padres."***
>
> ***"Para los padres marroquíes es muy importante la imagen. Es que lo hacen por su propia imagen. Es egoísmo." (G.D joves Barcelona)***

Aleshores, més concretament, dins de la família és la imatge del pare la que cal preservar. Com s'ha desenvolupat en el marc teòric a partir de Cohen (1985), l'honor funciona com a capital simbòlic que cal custodiar per mantenir el reconeixement i l'estatus dins del grup. La conducta dels personatges no és un assumpte privat: és un indicador públic de la posició del pare en la jerarquia comunitària. En aquesta lògica, les filles també tenen la funció de ser vehicles de mobilitat i posicionament social dins de la comunitat. La seva adequació als codis esperats reforça l'estatus familiar, i la seva transgressió el posa en risc.

La tensió que representa la figura emergeix, doncs, en la intersecció de quatre fonts de tensió: la desavinença amb les normes culturals del grup d'origen, la pressió per complir amb els

mandats de gènere, l'exercici de control per part del pare i el desig de preservar la llibertat personal.

La Fàtima viu les conseqüències en la seva forma més extrema. A banda d'exigir el compliment de les normes, el pare elimina les condicions materials que farien possible qualsevol altra opció:

> ***"El padre la controla mucho, le dice 'tienes que hacer esto, no se qué...' y el padre le ha quitado el pasaporte y el NIE para que ella no se vaya de casa. Para retenerla." (G.D joves Barcelona)***

El passaport i el NIE no són documents: són la condició d'existència jurídica i social. Sense ells, no hi ha mobilitat, no hi ha accés a drets, no hi ha futur que es pugui projectar. Confiscar-los és confiscar el marge. La Fàtima ho sap de cap a peus:

> ***"Entonces al final Fátima no puede más porque al fin y al cabo es como vivir una cárcel en tu casa: no puedes vivir, no tienes libertad." (G.D joves Barcelona)***

El marc teòric apuntava la dificultat de determinar quan una tensió deixa de ser habitable. Aquest cas ofereix una pista: la tensió esdevé insostenible quan el que s'anul·la no és només la llibertat de moviment, sinó la capacitat mateixa d'actuar sobre el propi entorn. Quan les condicions que fan possible l'agència —la mobilitat, l'accés a drets, la possibilitat de decidir— queden sota el control d'un altre, el subjecte queda suspès, privat de les condicions que el constitueixen com a agent social.

Per comprendre aquesta dinàmica i la seva potencial magnitud més enllà del cas concret, és útil recórrer a la proposta de Maria Jesús Izquierdo, que planteja que el gènere no s'ha d'analitzar com una propietat derivada del sexe biològic sinó com una posició de poder socialment atribuïda. El "pare" —entès com a figura d'autoritat i control— pot ser encarnat per un home, una dona o fins i tot una institució que ocupa la funció de disciplinament i vigilància. Aquesta perspectiva permet comprendre per què la

resistència dels personatges no es dirigeix només contra el pare biològic, sinó contra la funció paternal de control que pot ser reproduïda per múltiples actors. Com declara una de les joves referint-se a la Fàtima:

> "***Yo soy el padre soy el hombre, pues decido las reglas." (G.D joves Barcelona)***

I una altra fent menció a la Hydeia:

> ***"Porque controla mucho. Porque 'yo hombre'." (G.D joves Barcelona)***

Aquestes frases no són una citació del pare: són la seva lògica reproduïda per les protagonistes, que l'han interioritzada i que, en el mateix gest, la qüestionen. Nomenar-la és ja una forma de distanciament.

Els personatges intenten, en un primer moment, conciliar les expectatives familiars amb els seus propis desitjos. Desenvolupen estratègies de negociació —l'ocultació selectiva d'informació, la gestió de múltiples facetes del jo segons els contextos, la performativitat que compleix les expectatives en l'àmbit familiar mentre es creen espais d'autonomia fora d'aquest àmbit— que busquen mantenir un equilibri precari entre lleialtat i llibertat:

> ***"En casa es como la hija que sus padres, que ellos quieren. No pude vestir corto, ponerse maquillaje o uñas y afuera sí que puede hacer lo que quiera. Ponerse un pirsin no la dejan tampoco. Entonces, Fátima no puede con la situación porque al fin y al cabo ella no vive por ella, vive por sus padres." (G.D joves Barcelona)***

Seguint el plantejament teòric adoptat, aquesta doble vida té un cost. El que aquí es pot afegir és que aquest cost no és estàtic: dins i fora com a espais que exigeixen presentacions incompatibles, a mesura que la distància entre elles augmenta i el control s'endureix —confiscant documents, limitant l'aparença,

vigilant les sortides— l'espai de maniobra es va estrenyent. Quan l'exhauriment emocional que suposa aquesta gestió constant se suma a la impossibilitat material de sostenir la doble vida, la conciliació deixa de ser viable.

En el cas de la Hydeia, aquesta inviabilitat pren la forma de la migració com a estratègia. Però no en el sentit d'una elecció lliure: és l'últim recurs que li resta quan l'estructura familiar no deixa cap altra opció. En el sentit apuntat en el capítol anterior —com més limitada és la capacitat d'intervenir en l'entorn, més intensament s'orienta l'acció cap al que resta accessible— marxar es converteix en l'únic gest possible. Quan el pare decideix qui pot sortir i qui no, quan la mare compleix però en silenci, marxar és l'acte de qui ha exhaurit totes les altres possibilitats.

> ***"Hydeia nació en Marruecos, tiene 18 años. Tiene problemas con familia, tiene problemas con padre porque muy difícil porque no dejarla salir también, no dejarla escoger. Todo esto problema la deja a la chica. Pensar en migración como única salida en patera a Marruecos – España." (G.D joves Barcelona)***

La mare sap de la decisió de migrar de la Hydeia i li guarda el secret. La seva posició dins de l'estructura familiar —subordinada a l'autoritat del marit, com descriu la cita anterior— no li deixa marge per avalar públicament una decisió que el pare rebutjaria. El silenci de la mare no és passivitat: ella també està exercint una forma d'agència que opera dins dels límits que la mateixa estructura li imposa, en la línia del que Butler (2002) exposa sobre la redefinició des de dins. La Hydeia marxa sola, sense xarxa a la destinació, sostinguda únicament per un suport que no pot ser dit en veu alta.

Aquesta tensió entre autonomia personal i lleialtat cultural deixa els personatges en una posició liminar. Cada pas cap a l'emancipació pot suposar una traïció simbòlica al grup d'origen, però quedar-se implica renunciar als propis projectes vitals. El dilema no troba, en molts casos, espais de reconeixement ni de

validació. Marxar és la darrera estratègia que resta per preservar la pròpia integritat.

Figura 2

L'allunyament del territori propi (barri, poble, ciutat) i els conflictes recurrents amb familiars es relacionen amb el trencament de vincles i l'absència de xarxa de support.

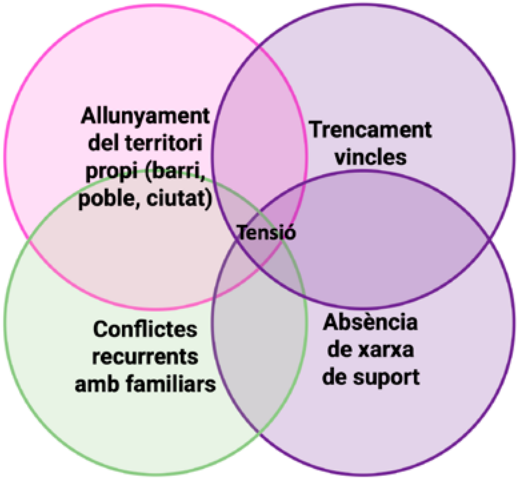

Si en la figura anterior el distanciament familiar tenia l'origen en un conflicte actiu amb els mandats familiars, aquí apareix un altre camí que porta al mateix lloc: la promesa de suport que es desfà. No hi ha conflicte previ, no hi ha rebuig dels rols imposats. Hi ha una decisió migratòria presa sobre la base d'un suport que, en el moment de materialitzar-se, no existeix.

Una jove ho narra en primera persona —en un dels moments en què, tot i tenir els personatges com a escut protector, va escollir parlar des de la pròpia experiència:

> ***"Aquí hablamos más que nada de que cuando emigras, muchas veces es por familia que te dice 'ven aquí yo te ayudo' y cuando llegas aquí, no hay ayuda. No hay nadie." (G.D joves Barcelona)***

I continua descrivint com la xarxa de suport prevista s'esvaeix dues vegades seguides, deixant pare i filla sense res:

> ***"Los amigos de mi padre le dijeron 'vente a Madrid que aquí tenemos una casa, ven con tu hija'. Los amigos pelearon, se separaron y dijeron 'no puedes llegar'. Y nos quedaban dos días para venir. Ya habíamos vendido nuestras cosas, el carro ya estaba a la venta. No teníamos absolutamente nada. Mi papá agarró todas mis cosas conmigo y nos vinimos ya no a Madrid sino a Barcelona porque tenía otra amiga que le dijo lo mismo: 'ven aquí y te quedas conmigo'. La señora también discutió con su marido y otra vez en la calle. Después se desaparecen, no sabes nada y cuando ves que están bien te dicen '¡Hey! ¿Cómo estás, qué tal? ¿Me puedes prestar dinero?'" (G.D joves Barcelona)***

El que descriu no és un infortuni puntual. És l'estructura d'una situació: la promesa de suport que sosté la decisió migratòria es dissol en el moment en què hauria de fer-se efectiva. I amb ella, no desapareix només l'ajuda material, sinó la confiança que havia fet possible el moviment.

Hi ha un detall en el relat que mereix atenció: quan les persones que havien promès ajuda reapareixen, ho fan demanant diners. Aquest episodi posa de manifest com una relació que les joves havien interpretat com a expressiva —sostinguda per l'afecte i la reciprocitat— es revela en realitat com a instrumental: la relació no es fonamentava en el vincle en si mateix, es fonemantava en allò que podia proporcionar. Ara bé, aquesta instrumentalització no és necessàriament el resultat d'una intencionalitat individual. En contextos de precarietat extrema, les condicions materials configuren les formes possibles de relació, i l'altre es pot convertir

en recurs no tant per cinisme, més aviat per necessitat. El que es trenca, en definitiva, no és només la promesa concreta, s'esquerda l'expectativa del fonament del vincle: la creença que hi havia algú que les sostindria per una raó que no era l'interès. Per als personatges, aprendre que les intencions no sempre coincideixen amb allò que es mostra és una de les lliçons més costoses del procés.

Malgrat els orígens diferents —el conflicte actiu de la figura anterior i la promesa trencada d'aquesta— els dos camins desemboquen en el mateix buit. Però el trencament de vincles no és mai total. La Hydeia marxa sabent que la seva mare coneix la decisió i la sosté en silenci. La jove que parla en primera persona manté lligams amb els familiars del país d'origen. Aquesta coexistència de distanciament i vincle configura el que la literatura anomena espais socials transnacionals (Parella i Cavalcanti, 2009). Una forma de pertinença que opera simultàniament en dos territoris, que manté fils amb el país d'origen mentre intenta arrelar-se al receptor. És una idea que es reprendrà en la tercera figura, quan els personatges posin sobre la taula la redefinició de la identitat des d'aquesta posició de doble ancoratge.

La recerca acadèmica ha documentat el paper de la família com a factor protector, sobretot, en els processos migratoris. Les famílies que disposen de recursos —xarxes extenses, suport institucional, entre d'altres— amortitzen les adversitats i faciliten el desxiframent de la societat receptora (Portes i Rumbaut, 2001; Suárez-Orozco, 2001). En el cas de la Hydeia i de la jove que parla en primera persona, aquest suport és inexistent o es dissol en el moment en què hauria d'efectuar-se.

La família actua com a nexe entre l'individu i la societat, dotant-lo dels recursos que condicionaran la seva participació en el grup social (Izquierdo, 2007). Transmet els codis d'orientació en l'espai social, interpreta els contextos formals i informals, fa llegibles les jerarquies no dites. En termes de Bourdieu (1979) és l'agent de transmissió del capital social i cultural que permet navegar el món amb un mínim d'orientació. Quan aquest capital no es transmet —

bé perquè la família no pot sostenir-les, bé perquè els personatges han trencat amb el model que representava— la posició de doble desavantatge que n'esdevé és clara: no només han de construir-se una manera de viure al marge del model familiar, sinó que ho han de fer sense les eines que aquest model hauria d'haver-los proporcionat. El sentiment de no poder comptar amb ningú no genera només una mancança afectiva, genera una abscència de capital incorporat que complica tant la projecció de futur com la capacitat de sostenir-se en el present.

La tensió que representa la figura és el que apareix quan cap dels quatre —l'arrelament territorial, els vincles familiars, les xarxes de suport i la integració en el context d'acollida— no ofereix terra ferma.

Figura 3

Les expectatives imposades sobre el futur de la jove es relacionen amb la voluntat de decidir el propi futur i la voluntat de redefinir la pròpia identitat cultural a partir d'experiències diverses.

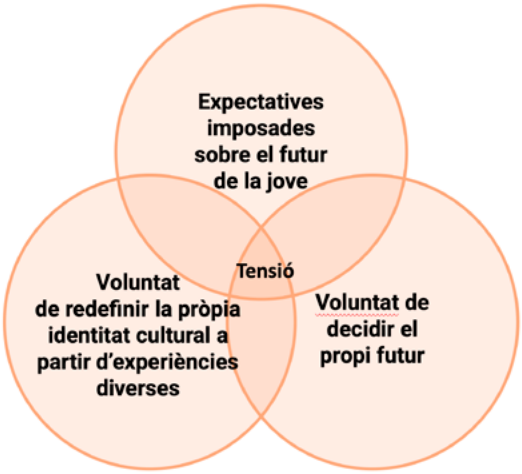

Aquest espai liminar ja s'ha anomenat en l'apartat anterior i s'ha començat a dibuixar amb el primer espai de tensió quan es parla de la posició liminar. La Barbera (2012) el conceptualitza com la posició dels "foradins": una doble localització estructural i constitutiva, en què la inclusió parcial coexisteix amb l'exclusió tant en la societat receptora com en la comunitat d'origen. Una de les joves torna a fer èmfasi en la idea que ha sortit en l'anterior cita. En interpretar les històries dels personatges, en captura l'essència que suposa el colofó del que s'ha anat traçant:

> ***"Al fin y al cabo, la chica no puede más porque está... no estás siendo tu misma, ¿sabes? Te está afectando en la mente y físicamente. En todo.Entonces, al fin y al cabo, tienes que vivir por ti misma, no puedes vivir por tus padres." (G.D joves Barcelona)***

El que comenta és, en efecte, una descripció de la posició dels "foradins" des de dins: quan les condicions estructurals que delimiten cada espai —familiar, comunitari, institucional— no deixen marge per a l'autodefinició de la Fàtima i la Hydeia, la tensió s'incorpora i es fa present en totes les dimensions de l'experiència. La seva formulació transcendeix l'experiència individual per revelar una posició sistèmica que no deixa lloc on ser.

La tensió que representa la figura s'articula al voltant de tres elements que s'entrecreuen: les expectatives imposades sobre el futur, la voluntat de redefinir la pròpia identitat cultural a partir d'experiències diverses i la voluntat de decidir el propi futur. El primer queda formulat amb una contundència que no admet ambigüitat:

> ***"Pues sus padres esperan pues que estudie, que trabaje para ellos y que se case y que siga el camino correcto y que no se desvíe." (G.D joves Barcelona)***

La cita descriu un futur ja traçat. Estudiar, treballar per a la família, casar-se, no desviar-se. No és una expectativa oberta, funciona com un itinerari preestablert en què cada pas ja està previst i la desviació del mateix és, per definició, una infracció. Per Cohen (1985), la comunitat no exigeix uniformitat de comportaments però sí retre homenatge als límits de la variació acceptable. Quan la Fàtima o la Hydeia s'aparta del camí previst, no vulnera només una norma familiar: posa en qüestió la seva pertinença al grup. I és precisament aquí on Cohen dona el relleu a Barth (1976). Si Cohen explica per què la frontera simbòlica és tan difícil de creuar, Barth explica per què no creuar-la no implica necessàriament acceptar tots els seus continguts. La identitat no és una essència fixa vinculada a trets culturals inalterables. Es pot entendre millor com una qüestió de manteniment i redefinició de fronteres. Els personatges poden qüestionar determinades normes o pràctiques de la comunitat d'origen sense que això impliqui un rebuig total de la seva pertinença cultural.

Una altra de les joves ho formula amb una claredat que il·lustra bé

la tensió entre el camí traçat i el desig de decidir:

> ***"También el padre quiere que ella sea una persona muy buena en el futuro porque todos los padres gustan que sus hijos tengan un buen futuro. Pero, de niños, creo, nuestros padres quieren controlar que con nosotros caminar en buena dirección." (G.D joves Barcelona)***

La cita fa una cosa important, ja que reconeix la intenció dels pares sense validar el mecanisme. El desig d'un bon futur per als fills és legítim. El control com a instrument per garantir-lo és el que es rebutja. Aquesta distinció és clau per entendre per què els personatges no poden simplement ignorar les figures parentals com a opressores alienes —les entenen— però tampoc no poden acceptar les seves imposicions sense renunciar a la pròpia autonomia.

El segon i el tercer elements de la figura —la voluntat de redefinir la pròpia identitat cultural i la voluntat de decidir el propi futur— es despleguen precisament en aquest espai de tensió. El cos és un dels territoris on aquesta redefinició es fa més visible. Com s'ha exposat en l'enquadrament teòric, les pràctiques corporals —portar ungles llargues i decorades, fer-se pírcings, combinar peces de roba tradicionals amb estils contemporanis— són maneres de marcar límits, desafiar codis i reafirmar l'existència pròpia. Però el cos no és l'únic territori. Els referents que abans venien exclusivament de la família o la comunitat ara es diversifiquen: amistats, xarxes socials digitals, experiències educatives, models globals de feminitat i autonomia. Aquest desplaçament dels referents normatius implica una assumpció d'un centre de gravetat propi sobre la construcció de la identitat.

Per a alguns dels personatges, el recurs residencial és precisament un dels espais on aquesta autoritat pot començar a exercir-se. Dues joves que parlen en primera persona ho declaren de manera directa:

“En mi país no. Y esto, si chica entra y esto tienes freedom para hacer si quiere, como salir que su padre no dejar, o de chica no hacer. Ella tiene oportunidad.” (G.D joves Barcelona)

“Estaba en (un recurso residencial) y esto yo salir, yo hacer mis cosas que yo quiero, comprar mis cosas que yo necesito. Pero, por ejemplo, cuando yo estaba con mi padre yo no hacer como así.” (G.D joves Barcelona)

Les dues cites descriuen el mateix desplaçament: del control a la possibilitat. El centre no apareix com un lloc exclusivament de restricció, sinó com un espai on, per primera vegada, algunes accions quotidianes —sortir, comprar, decidir— deixen de necessitar tant permís. Això no vol dir que el recurs residencial estigui exempt de tensions —es desenvoluparà més endavant— però sí que per a la Hydeia i la Fàtima representa una obertura que no havien tingut abans.

Tanmateix, com es pot sospitar, aquest exercici constant de negociació identitària té un cost. Els personatges es troben immersos en un procés complex entre dues lògiques sovint en conflicte: d’una banda, les expectatives familiars —la preservació del capital simbòlic, el respecte per les normes culturals, el manteniment de l’honor, formulats en la primera figura—; de l’altra, el desig d’autodefinició i d’un projecte vital propi. Comprenen d’on venen les pràctiques de control, però discrepen de les seves conclusions. I és precisament aquesta tensió entre comprensió i desacord —entre “ho entenc, però...”— la que fa la posició tan difícil de sostenir.

Les tres figures componen una cartografia de les tensions que motiven l’entrada als recursos residencials: l’allunyament del territori propi i l’absència de xarxes de suport, el control sobre el cos i la identitat, i la posició estructural dels “foradins” que no deixa lloc on ser plenament. Ara toca seguir als personatges a l’interior i cartografiar el que hi troben: les tensions que es perpetuen, les que es transformen i les que apareixen de nou —sovint amb altres

actors però amb lògiques que no seran del tot desconegudes per a qui ha llegit fins aquí. Entendre l'abans era el requisit. Ara comença el dins.

5.1.2. A l'interior del centre: tensions viscudes durant l'estada

Figura 4

L'exercici de control per part del pare, la normativització i regulació del centre i l'espai percebut com a oportunitat de millora (centre) es combina amb el desig de preservar la llibertat personal.

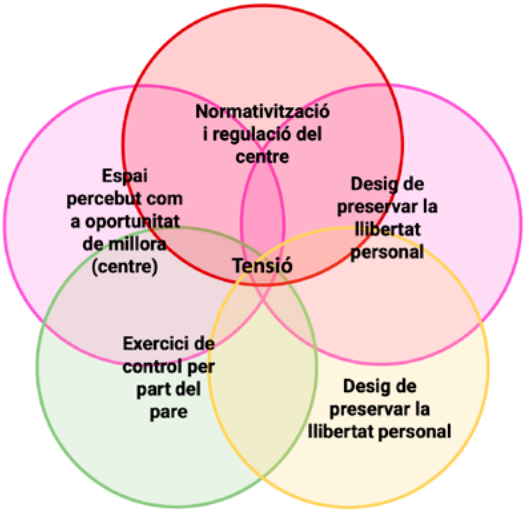

La Fàtima i la Hydeia arriben al centre residencial amb una expectativa que les cites copsen amb claredat. Per primera vegada, podran ser elles mateixes.

> ***"La Fátima en (recurso residencial) puede salir y no tiene que estar pensando 'tengo que volver a casa por mis padres, puedo estar tranquila'. O, por ejemplo, no tiene que tener cuidado de lo que se va a poner para no tener problemas con sus padres 'no te pongas shorts, no te pongas esto'. Y tiene pues más libertad.***

Puede tomar sus propias decisiones, o sea ser ella misma porque con su familia no era ella misma. Hacía lo que... estaba en un sistema de supervivencia." (G.D joves Barcelona)

El detall dels shorts no és menor. Com s'ha desenvolupat en el marc teòric i s'ha il·lustrat en la tercera figura, el cos és un dels territoris on la redefinició de la pròpia identitat es fa més visible. Poder vestir com una vol és poder ocupar el propi cos —i per extensió, la pròpia identitat— amb més marge per decidir. És precisament el tipus de pràctica corporal que en la tercera figura apareixia com a forma d'agència situada. Una manera de marcar límits i reafirmar l'existència pròpia. El centre apareix, en un primer moment, com l'espai on aquest marge s'eixampla.

És escaient recuperar la darrera idea de la cita. "Un sistema de supervivència", sintetitza tot el que s'ha descrit en les figures anteriors: la doble vida, el control sobre l'aparença, l'exhauriment emocional de gestionar presentacions incompatibles. El centre apareix, en un primer moment, com la sortida d'aquest sistema.

Tot i això, la realitat que troben és més complexa. El centre té normes, i les normes poden ressonar amb el control del qual fugien. Una de les joves ho posa en relleu de tal manera que expel·leix qualsevol simplificació:

"O sea, si por ejemplo también, yo he visto a una educadora que yo entiendo que lo haga, que por ejemplo una chica no sé, se va por dos días. Y ella, la educadora, va a la habitación y le abre con sus llaves. [...] A mí esto no me gusta, pero cada (x día) te miran la habitación. Vienen y mira la habitación que esté todo bien. Es un poco cárcel. Por eso digo que tienen que entender que muchas chicas venimos de casa donde nuestros padres

ya nos controlaban y no necesito que me controles tú ahora. Tengo (x) años, ¿me entiendes? Por eso, pero yo entiendo que lo hagan." (G.D joves Barcelona)

Segueix la reflexió:

"O sea que entiendo. Somos (x) chicas. Pero es eso de que o te vas (x) días, hay chicas que se van (x) días a casa de su amiga, tienes que anticiparlo. Es como que te recuerda a estar en la casa de tus padres. ¿Por qué me tienes que controlar? No es control, pero entiendo que lo hagan." (G.D joves Barcelona)

Les dues cites fan exactament el mateix moviment: comprenen i pateixen alhora. No és contradicció, és la mateixa ambivalència que ja havia aparegut en la relació amb les figures parentals. Com s'ha desenvolupat en l'apartat que precedeix, seguint a Izquierdo (2007), el "pare" no és una persona concreta, sinó una posició estructural que pot ser ocupada per múltiples actors. El centre, quan reprodueix mecanismes de disciplinament i vigilància —obrir habitacions amb claus pròpies, controlar els moviments, regular les sortides— ocupa aquesta posició.

Aquesta percepció situa els personatges davant d'un dilema que no és nou però que ara pren una forma diferent. Si segueixen les normes sense qüestionar-les, reprodueixen la dinàmica de subordinació que havien intentat deixar enrere. Si les transgredeixen, arrisquen perdre l'únic sostre que tenen. Una de les joves, en al·lusió a la Hydeia, ho posa en paraules de la següent manera:

"Ella conoce que de fundaciones es la vida allá. Hace su vida. Si ahora ella no, de cosas que le dicen para hacer de reglas y ella no hace, ella fuera. Porque tienes mucha gente que vive en la

calle, no tiene casa y esto." (G.D joves Barcelona)

El carrer com a alternativa al centre. La mateixa lògica que havia aparegut abans de l'entrada —acceptar o perdre— es replica a l'interior. És una elecció entre dos constrenyiments.

En aquest context, l'obediència emergeix com una estratègia. No tant una submissió passiva com el càlcul de qui entén que complir les regles és la condició per poder continuar construint-se.

"Ellas (educadoras) han dicho sienta yo sentar. 'Haz eso', yo hago. [...] Pero tienes cosas que tu haces porque ella (educadora) hace. No es todos años nosotros vivir allá. Step by step. Así 18 tu vives sola y futuro. Es señal de buena cosa para nosotros no para quedarse en el sofá. En centro tú escuchar. Si hace tú escucha a ellas es fácil y tienes cosas que ellas hacen para ti." (G.D joves Barcelona)

"***Al fin y al cabo, sí que tienes libertad personal, la tienes. Pero tienes que seguir reglas." (G.D joves Barcelona)***

L'obediència estratègica és una altra forma d'agència situada. Els personatges no acaten les normes perquè les considerin justes, les segueixen perquè entenen que complir-les és el camí per arribar a un futur on no caldrà complir-les. "Step by step." El centre com a trànsit, no com a destí.

Hi ha, però, una diferència fonamental entre el control familiar i el control institucional que no es pot passar per alt. Quan els personatges es van distanciar de la família —amb el cost emocional i material que això va suposar— ho van fer sostenint-se en una expectativa que els havia mantingut en peu: per fi podrien viure per elles mateixes. Aquí retorna el plantejament ofert per Coll-Planas i Missé apuntat en la secció de coordenades teòriques. Aquesta

expectativa era l'àncora. El que el centre posa en qüestió, sense voler-ho necessàriament, és precisament aquesta àncora. Si les normes institucionals recorden les normes familiars, si el control es replica sota altres formes, el sacrifici que van fer per arribar fins aquí pot perdre part del seu sentit. No és només que les normes molestin, és que amenacen el relat que les havia mantingut en peu. I quan aquest relat trontolla, el que queda és un personatge que ha pagat un preu alt per una llibertat que segueix sense ser del tot seva.

La tensió que representa aquesta figura emergeix, per tant, de la intersecció entre la normativització i regulació del centre, l'espai percebut inicialment com a oportunitat, el desig de preservar la llibertat personal i la continuïtat —sovint inesperada— de les lògiques de control que els personatges creien haver deixat enrere. El centre no és ben bé el que imaginaven.

Figura 5

L'allunyament del territori propi (barri, poble, ciutat) es combina amb l'espai percebut com fred i distant i la necessitat de sertir-se reconeguda i escoltada.

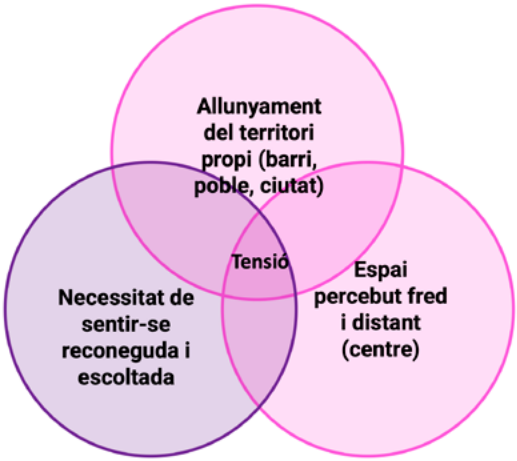

Hi ha una tensió que no es dirimeix en el pla de les normes ni dels recursos: té a veure amb la qualitat de la relació que els personatges poden establir dins del centre. Els personatges arriben al centre portant el pes d'un allunyament que no és només geogràfic: han deixat enrere el territori conegut, les relacions familiars i els codis que els donaven orientació. Elles són conscients que el centre no té la funció d'omplir aquest buit, però sí que pot crear les condicions per fer-lo més suportable. Quan no ho aconsegueix, la distància s'intensifica:

> ***"Nosotras estamos lejos de nuestros padres y nos hacen sentir más esta carencia. [...] Educadores saben que tú estás lejos de tu familia. Ellos saben tú lejos, ellos hacer... no sé. [...] (Necesitamos) más comprensión. Es que es más comprensión." (G.D joves Barcelona)***

La repetició de "más comprensión" és el signe d'una demanda que sap el que necessita però no disposa de les categories per formular-ho del tot. No és una queixa sobre recursos ni sobre normes: és una demanda de reconeixement. Que la distància sigui vista com a condició estructural que travessa l'experiència, que el cost d'estar lluny sigui llegit com a part substantiva de la situació i no com a fet puntual o individual.

Aquesta necessitat de reconeixement no és homogènia. Cada personatge arriba amb una trajectòria diferent, amb un procés administratiu diferent, amb un temps diferent:

> ***"Cada una tiene su tiempo de adaptación porque en el sitio en que estoy hay chicas que tienen papeles, hay chicas que han no han nacido aquí y no tienen papeles, hay chicas que tienes que estar más tiempo. Y las chicas que a lo mejor tiene DNI español, las echan antes. No es que las echen antes, pero te ponen un tiempo estipulado (...). Y a chicas que***

no tienen papeles pueden estar (x) años. No sé, es tipo: más comprensión porque cada una tiene su proceso. Hay chicas que vienen de matrimonios forzosos, chicas que vienen de otros países, otras que sus padres las pegaban." (G.D joves Barcelona)

La cita no és una queixa sobre la gestió administrativa, el que es posa sobre la taula és la conveniència d'adoptar una mirada més individualitzada. El que la jove assenyala no és una crítica ingènua al centre, sinó el reconeixement d'una tensió real. És conscient que s'intenta individualitzar l'acompanyament, però els constrenyiments estructurals —els terminis administratius, els criteris jurídics, els recursos limitats— acaben imposant marges que no sempre s'ajusten al ritme vital de cada personatge ni a la singularitat de cada trajectòria. El procés de cada jove no conclou quan s'acaba el termini.

És per això que quan el centre no aconsegueix materialitzar aquesta singularitat, la sensació de fredor i distància s'intensifica. Els personatges no descriuen el centre com un espai hostil. El que assenyalen és una bretxa: entre la lògica institucional —que opera necessàriament amb categories, terminis i marcs comuns— i la necessitat de ser vista en la pròpia particularitat, reconeguda en allò que fa la trajectòria de cadascuna diferent de les altres.

A l'exposat fins ara, s'hi afegeix la barrera lingüística, que no és només una dificultat pràctica, es tracta d'una forma d'exclusió simbòlica. La llengua no és únicament un instrument de comunicació, és el mitjà a través del qual una persona pot expressar qui és, defensar el que considera just, reclamar el que li pertany. Quan aquest mitjà falla —quan els matisos no es poden expressar, quan no es pot respondre a qui posa en entredit la pròpia dignitat o l'honor— la vulnerabilitat s'agreuja d'una manera específica. No és només no entendre o no ser entesa. El que està en joc és no poder ser plenament una mateixa davant dels altres. No poder defensar els propis drets quan cal. No poder sostenir-se

verbalment quan algú ho qüestiona. Aquesta dimensió s'il·lustrarà amb més detall en la figura següent.

És així com la combinació entre la necessitat de ser reconeguda i escoltada, l'allunyament del territori propi i dels vincles coneguts, i la percepció d'un espai que es viu com a fred i distant configura aquest espai de tensió. El que demanen els personatges és que allò que porten sigui reconegut.

Figura 6

La convivència imposada amb desconegudes (centre) es combina amb la dificultat per tenir relacions expressives, la manca de legitimitat per part del grup d'iguals per ocupar espai simbòlic, la dificultat per confiar amb al grup d'iguals i la necessitat de sentir-se reconeguda i escoltada.

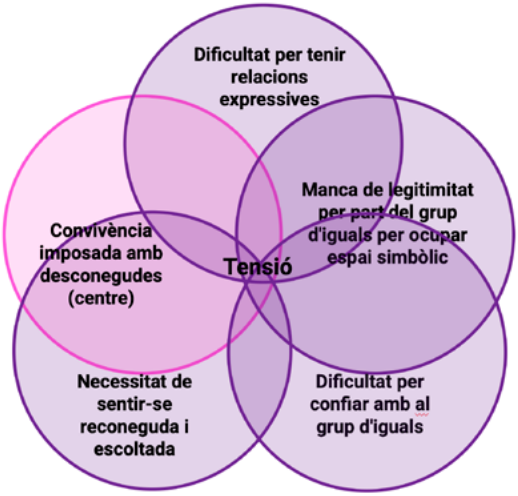

En aquest punt, la Hydeia i la Fàtima fan posar el focus en la tensió resultant de la confluència entre una convivència imposada amb desconegudes, la dificultat per construir relacions expressives en un context que ha erosionat la confiança, la manca de legitimitat per ocupar espai simbòlic dins del grup d'iguals, i la necessitat persistent de ser reconeguda i escoltada. Anem a pams.

En primer lloc, subratllen que la convivència al centre no és una convivència escollida. Els personatges comparteixen espai, temps i rutines amb persones desconegudes, amb trajectòries vitals molt diferents, com just s'ha especificat en la darrera part del text, sense haver pogut decidir amb qui viure. Aquesta realitat té conseqüències relacionals profundes.

Els conflictes quotidians en són el símptoma més visible:

> ***"Hay muchos problemas, problemas con la convivencia, de que hay algunas chicas que por cualquier tontería buscan problemas. Buscan cualquier excusa para genera conflicto o alguna pelea. Por ejemplo, muchas veces en la zona de comida, coges un plato y te lo quita de la mano." (G.D joves Barcelona)***

> ***"Como a cada una le dan tres monedas para la lavadora, entonces no hay mucho problema, pero si que hay problema en el... hay un terrado y no tienes que dejar tu ropa en el terrado porque muchas chicas roban tu ropa. [...] Yo también mi piso y tenemos llaves de armario. Otras chicas abrir armario y coger dinero." (G.D joves Barcelona)***

Llegits de manera aïllada, aquests episodis podrien semblar anecdòtics. Llegits des del marc que s'ha anat construint, diuen una altra cosa. En un context de precarietat material en què cada objecte té un valor afectiu i simbòlic considerable, la desaparició d'una peça de roba o d'uns diners no és un incident menor. Pot operar com una nova fractura de confiança en un entorn que ja n'havia acumulat moltes. Com s'apuntava en la primera figura, les joves han après que les relacions que semblaven expressives poden revelar-se instrumentals. Però aquí hi ha una capa addicional: no només és que la confiança s'hagi erosionat per experiències prèvies de vincles trencats o promeses incomplertes. És que el

propi context de la convivència al centre dificulta estructuralment la construcció de relacions expressives. Qui hi és, hi és perquè no ha tingut alternativa. No hi ha una elecció compartida, ni una història comuna, ni necessàriament uns valors o uns codis que facin de terreny comú. En aquest context, la cautela no és una dificultat individual: és una resposta lògica a una situació que no ofereix les condicions mínimes per confiar.

Però no tots els conflictes s'expliquen per la desconfiança apresa. Alguns responen a una dinàmica diferent: la creació de conflicte com a estratègia per alliberar la tensió acumulada. Quan no hi ha un espai per expressar el malestar, el conflicte amb una companya pot funcionar com una vàlvula —una manera de fer sortir el que no pot dir-se d'una altra manera. En aquest sentit, el conflicte no és el problema sinó el símptoma. La manifestació visible d'una tensió latent que no ha trobat altra via de sortida.

La Fàtima i la Hydeia ho saben llegir. Reconeixen quan algú està a punt d'explotar, quan qualsevol excusa pot convertir-se en detonador. I la seva resposta és desaparèixer, passar desapercebudes, no donar peu, no ser l'excusa. És una manera de gestionar activament el risc sense exposar-se. Una estratègia de qui ha après que en determinats contextos la invisibilitat protegeix millor que la presència.

La barrera lingüística, que en la figura anterior s'havia deixat oberta, es fa aquí més concreta. En la convivència entre iguals pren una forma particularment conflictiva:

> ***"En centro, es muy difícil para mi cuando ellos... como yo no entiendo de idioma y ellos hablar y yo ser como sola y yo no hablar con ellos. Es difícil. Y me gusta cerca y feliz y mirar la televisión, bailar y esto. Pero, poco a poco yo estudiar, hablar de idiomas y también ellas tienen chicas que hablan muy malas palabras. Ellas conocen que tú no puedes hablar***

idioma y hablar contigo malas palabras. Y esto, yo necesito fuerza para estudiar de idiomas." (G.D joves Barcelona)

Però hi ha un altre pla complementari que val la pena assenyalar. No dominar la llengua no és només una dificultat comunicativa. És una posició. Qui no parla bé l'idioma tendeix a ser llegida des del dèficit —com a menys capaç— i això li confereix un lloc per sota en la jerarquia informal del grup. A més, la llengua és el mitjà a través del qual s'accedeix als diferents registres que cada context social demana: el registre de la broma que crea complicitat, el de la confrontació que estableix límits, el de la negociació que obri possibilitats. Qui la domina pot moure's entre aquests registres amb naturalitat, jugar rere les bambalines i entrar en escena quan convé, fer-se valdre sense haver d'explicar-se constantment, ser reconeguda com a interlocutora vàlida sense haver de demostrar-ho a cada pas. Qui no la domina ha de destinar una part important de l'energia a fer visible el que per als altres és transparent: que és algú, que té alguna cosa a dir, que mereix ser escoltada. Amb el temps, aquesta sobrecàrrega pot erosionar l'autoimatge i reforçar la sensació de no tenir dret a ocupar espai. I, enmig de tot, una estratègia: aprendre l'idioma com a via de legitimació davant el grup, com a manera d'apropar-se, de poder participar, de recuperar una posició que la barrera lingüística havia fet impossible. "Y también hace 4 o 5 años yo estudiar idiomas." L'aprenentatge de la llengua, una forma més d'agència situada. La resposta possible quan l'entorn t'exclou.

Aquesta tensió —entre el desig de vincle i la por a l'exposició, entre la necessitat de ser reconeguda i la desconfiança apresa— és complexa de sostenir. Els personatges desitgen proximitat afectiva i reconeixement, però han après que obrir-se pot posar-les en situació de vulnerabilitat. El distanciament que de vegades mostren no és tancament ni incapacitat per vincular-se. És més plausible interpretar-ho com una protecció davant un context que no ha demostrat ser prou segur. Una estratègia de supervivència emocional que pot ser llegida per fora com a dificultat relacional, però que des de dins té una lògica precisa. I sense confiança, la

pertinença segueix sent parcial. Una altra versió del mateix: dins i fora alhora.

5.1.3. L'acompanyament: tensions en els equips professionals

Comprendre l'experiència de les joves exigeix comprendre també des d'on i en quines condicions són acompanyades. Les figures que segueixen giren la mirada cap als equips professionals, als quals aquesta recerca reconeix un lloc propi en l'anàlisi.

Figura 7

La rigidesa de les normes institucionals i les condicions laborals precàries i inestables es relacionen amb la solutid professional per manca de recolzament social i la incomoditat davant la pròpia figura com a "adult significatiu".

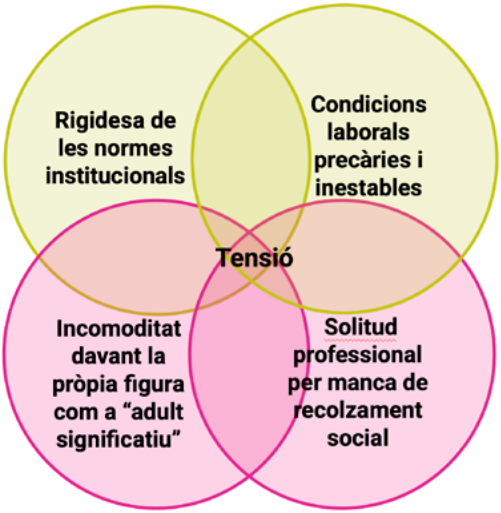

Per penetrar en les tensions que travessen els equips professionals, el recorregut s'inicia en el nivell més macro: les constriccions estructurals que emmarquen la pràctica educativa. Les condicions laborals precàries —caracteritzades per la manca de recursos materials, temporals i humans, per contractes inestables, per salaris insuficients, i per una organització del treball que sovint no respon a les especificitats de la càrrega

emocional i relacional derivada de les tasques a desenvolupar— es combinen amb la rigidesa de les normes institucionals, generant una pressió constant sobre els i les professionals. Una de les persones professionals així ho manifesta:

"El dinero es necesario obviamente, no diré que no quiero más dinero porque evidentemente lo necesito y sí que creo que me lo merezco que es otra cosa. No es que lo necesitemos, es que nos lo merecemos. Nuestra faena no está bien pagada, ya no de más dinero. Hablo de que no estamos bien valorados. Nuestro trabajo no está valorado. No genero dinero, no genero grandes beneficios, pero generamos otras cosas." (G.D professionals Barcelona)

La distinció entre necessitat i mèrit és analíticament rellevant. No es tracta únicament d'una qüestió de recursos materials, sinó també de reconeixement del valor social d'una pràctica que opera amb allò més complex i més fràgil: les trajectòries vitals de joves en situació de vulnerabilitat. La comparació amb les condicions laborals d'altres dispositius institucionals apunta a una jerarquia implícita en la valoració social d'aquesta feina:

"(En la DGAIA) los sueldos y las condiciones son muy diferentes. Si el Estado decide que estas son las condiciones dignas ¿por qué nosotras no?" (G.D professionals Barcelona)

La pregunta assenyala una contradicció estructural: l'Estat reconeix que determinades condicions laborals són dignes per a determinats perfils professionals, però no les extrapola a qui exerceix tasques equivalents en dispositius de titularitat diferent. Aquesta asimetria reforça la sensació de desvaloració i alimenta la tensió entre el compromís professional i les condicions en què s'exerceix.

A aquest marc extern —de precarietat material i rigidesa normativa— se superposa la incomoditat vinculada a la pròpia figura d'adult significatiu. Ser referent afectiu per a joves que han viscut trencaments profunds de confiança, ser figura d'autoritat

en un context on l'autoritat pot ser viscuda com a control, ser acompanyant en processos vitals marcats per la violència i la vulnerabilitat —tot plegat implica una càrrega emocional considerable que no sempre troba els espais adequats per ser processada:

> ***"Es que tenemos en nuestras manos la vida de las personas. Jugamos a ser dios o diosa." (G.D professionals Barcelona)***

La frase descriu amb precisió el pes subjectiu que comporta el rol: prendre decisions —o no poder-les prendre— sobre aspectes determinants de la vida d'una altra persona. I fer-ho, sovint, sense el suport necessari:

> ***"Las supervisiones son sobre los casos, pero no hay acompañamiento psicológico real. Los profesionales se sienten siempre en segundo plano en el trabajo. Les gustaría que esto (las supervisiones) fuera constante. También se dice que lo que se necesita es más bien una psicoterapia. 'Que nos pagaran un psicólogo individual especializado en nuestro trabajo'." (G.D professionals Barcelona)***

La distinció entre supervisió de casos i acompanyament psicològic és significativa. La supervisió aborda el que passa amb les joves; l'acompanyament psicològic que sol·liciten hauria d'abordar el que passa amb qui les acompanya. A tot això s'hi afegeix la qüestió dels límits del rol davant situacions que desborden el marc professional establert:

> ***"¿Por qué hay que normalizar que yo no tengo que comerme la violencia, de donde venga, sea de un familiar sea de dónde venga, porque soy educadora y ganarme el sueldo?" (G.D professionals Barcelona)***

La pregunta confronta una normalització que s'ha instal·lat de manera acrítica: l'assumpció que absorbir violència forma part de la feina. En qüestionar-ho, subratlla que aquesta normalització no és inevitable sinó la conseqüència de condicions laborals que no protegeixen adequadament qui treballa en contextos d'alta intensitat emocional.

La solitud professional derivada del poc reconeixement social de la tasca educativa en contextos residencials accentua tot el que s'ha descrit. La manca de suport i de valoració, tant per part de la societat com de les administracions, augmenta l'aïllament dels equips i dificulta la sostenibilitat emocional de la pràctica. Aquesta solitud remet a la manca d'espais de reconeixement col·lectiu del valor i la dificultat de la tasca, a la manca de suport institucional per processar les situacions doloroses que es viuen quotidianament, i a la manca de legitimació social d'una feina que sovint és percebuda com a menor.

El cost subjectiu d'aquesta precarietat estructural no recau únicament sobre els i les professionals. De manera colateral, pot afectar les joves a qui acompanyen, que es troben amb equips desgastats, amb pocs marges per innovar i amb una rotació constant de persones derivada de la inestabilitat laboral.

La tensió que representa aquesta figura pren forma en la distància entre dues realitats que coexisteixen de manera difícilment compatible. D'una banda, un context que no reconeix la tasca —amb salaris insuficients, condicions precàries, poc suport institucional i escassa legitimació social—; de l'altra, la consciència que aquesta mateixa tasca és fonamental. Els i les professionals saben que acompanyen persones que ja han estat vulnerabilitzades, i que la manera com ho facin pot suposar generar un nou greuge o contribuir a sortejar els obstacles. Sostenir aquesta responsabilitat en les condicions descrites és el que configura el malestar d'aquesta figura. No tant la dificultat de la tasca en si mateixa, més aviat la desproporció entre el que s'exigeix i el que es dona.

Figura 8

La rigidesa de les normes institucionals i la pressió per ajustar-se als criteris dels finançadors es combinen amb la dificultat d'adaptar el recurs a les necessitats individuals i la dificultat per generar espais de participació reals.

Si la figura anterior situava les tensions en el nivell de les condicions laborals i el reconeixement social, aquesta se centra en un nivell intermedi: les lògiques institucionals i de finançament que condicionen el disseny i la implementació de la pràctica educativa.

La necessitat de complir amb els criteris imposats pels organismes finançadors —que sovint prioritzen indicadors quantitatius, estàndards homogenis i objectius generalistes— es combina amb la rigidesa de les normes institucionals, que sovint impedeixen adaptar els recursos a les necessitats singulars de les joves i dificulten la creació d'espais de participació real. Aquesta tensió mostra una contradicció profunda: els i les professionals poden reconèixer amb claredat possibles millores en l'acompanyament que no es poden implementar perquè xoquen amb els criteris dels

finançadors, amb les normatives institucionals o amb la manca de recursos humans i materials.

La singularitat de cada trajectòria és un dels primers elements que queda subordinat a aquesta lògica:

> ***"Cada joven necesitaría un tiempo diferente y un recorrido diferente, pero no lo tenemos." (G.D professionals Barcelona)***

El que descriu és l'escletxa entre el que el rol professional reconeix com a necessari —una resposta individualitzada, sensible als ritmes i processos de cada jove— i el que l'estructura institucional permet oferir. Els criteris dels organismes finançadors, en la mesura en què no es construeixen sobre un coneixement profund de la realitat quotidiana dels centres ni sobre l'escolta de les necessitats expressades per les joves i pels equips educatius, actuen més com a limitadors de la pràctica que com a promotors de benestar.

A aquesta rigidesa s'hi afegeix la lentitud dels processos jurídics i administratius que marca tot el procés d'acompanyament. Una professional ho sintetitza amb una imatge que no admet ambigüitat: "Luchar contra gigantes." Els equips no només han de gestionar la complexitat de les trajectòries de les joves. També han de navegar estructures que operen a un ritme i amb una lògica que sovint no té en compte la urgència ni la singularitat de cada situació.

La capacitat dels equips professionals per incidir i modificar aquest marc és reduïda, cosa que genera una tensió estructural que es viu de manera continuada. Un element addicional que contribueix a aquesta tensió és la manca de consens intern sobre els marges d'autonomia professionals:

> ***"'Hacer y deshacer'. Hay margen de autonomía, quizás demasiado porque no se está consensuando." (G.D professionals Barcelona)***

La frase apunta a una paradoxa: l'autonomia professional, que podria ser un recurs per adaptar la pràctica a les necessitats de cada situació, esdevé una font addicional de tensió quan no hi ha un marc compartit que l'orienti. No és tant autonomia el que descriu com un buit normatiu. En alguns contextos, cada professional opera des dels seus propis criteris, cosa que pot generar inconsistències en l'acompanyament i dificultar la construcció d'una pràctica col·lectiva coherent.

Els espais de reflexió col·lectiva que podrien contribuir a construir aquest marc compartit no sempre troben el reconeixement que necessitarien:

> ***"A nivel de equipo a veces sí hay estos espacios, pero se consideran 'pérdida de tiempo' porque no se exige que estén. Se ocupa el tiempo en algo que no se controla." (G.D professionals Barcelona)***

La percepció que la reflexió col·lectiva és una "pèrdua de temps" dona testimoni d'una lògica institucional que prioritza allò que és mesurable i controlable per sobre del que és necessari per sostenir una pràctica reflexiva i de qualitat. Quan els espais de deliberació no estan reconeguts ni protegits institucionalment, queden desplaçats per la gestió de l'urgent i el compliment dels criteris externs.

En aquest escenari de constriccions sostingudes, la resignació i la impotència esdevenen riscos reals. La resignació implica acceptar que els marges de maniobra són mínims. La impotència implica viure el desfasament entre el diagnòstic —saber què caldria fer— i la impossibilitat d'actuar en conseqüència. Aquestes dinàmiques poden generar un cercle en què la manca de marges reals per actuar erosiona la motivació, la creativitat i la capacitat crítica dels equips, amb el conseqüent impacte sobre la identitat professional i la coherència ètica de la pràctica.

El solapament dels diferents elements que configuren en aquest espai de emfatitza que els equips han de sostenir una pràctica de qualitat en condicions que sistèmicament la dificulten.

Figura 9

La preocupació per la seguretat o el benestar de les joves es combina amb la voluntat de respectar les decisions de les joves, la necessitat d'intervenir sobre el que considera pot ser beneficiós per la jove i la incertesa davant els límits del propi rol professional.

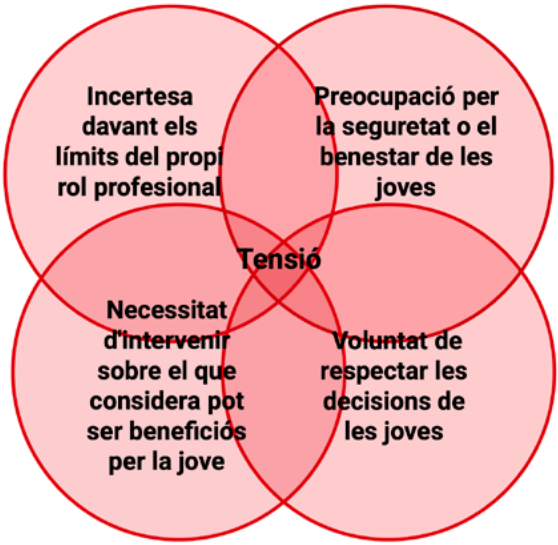

Les dues figures anteriors situaven les tensions en el pla estructural i institucional Aquesta se centra en el nivell més micro: el de la relació concreta entre la professional i la jove, i els dilemes ètics que aquesta relació genera.

La voluntat de garantir el benestar de les joves i d'intervenir en allò que es considera beneficiós per a elles entra sovint en tensió amb el respecte a les seves decisions i a la seva autonomia. Aquesta dualitat —entre protegir i respectar, entre intervenir i acompanyar— provoca, en determinades circumstàncies, el qüestionament dels propis límits de la pràctica professional:

"Es difícil encontrar el equilibrio entre el respeto de la autonomía y de la agencia. Esto de gestionar es incluso más difícil que la

situación de violencia en sí misma. Hay acostumbramiento a la violencia, pero no a la frustración de ver cómo los jóvenes están tomando decisiones que no les conviene." (G.D professionals Barcelona)

El que assenyala la cita és una asimetria significativa que connecta amb el que ja s'havia apuntat en la figura anterior: les situacions de violència disposen de marcs d'interpretació consolidats, categories diagnòstiques i protocols d'intervenció. La frustració davant les decisions autònomes de les joves —especialment quan impliquen un retorn a entorns considerats de risc— opera fora d'aquests marcs i manca de les mateixes eines de gestió:

"Muchos casos estas chicas nos cuesta entender porque vuelven después de pasar 2 o 3 o 5 años al punto de donde partían." (G.D professionals Barcelona)

"También hay una parte de contraposición. Cuando no hay una conciencia de violencia o los procesos no salen como lo que esperamos después de este acompañamiento, estos retornos a los entornos maltratantes o violentos... es como frustrante. No sé cómo podemos recogerlo." (G.D professionals Barcelona)

"No sé cómo podemos recogerlo" revela un buit que ja havia aparegut en la figura anterior sota una altra forma: l'absència d'eines per processar col·lectivament aquest tipus de malestar i la manca de mecanismes institucionals per recollir, sistematitzar i deixar constància del que ocorre, amb la intenció de poder-ho treballar de manera compartida quan es donin situacions similars. Quan aquests espais no existeixen, la gestió del malestar recau sobre cada professional a títol individual.

Un dels interrogants estructurals que travessa el quefer de l'acompanyament és la definició de la línia que separa el respecte a l'autodeterminació de la jove de la necessitat d'intervenir

per protegir-la. Aquesta línia varia en funció de les situacions concretes, els marcs institucionals, els valors professionals i les relacions de poder en joc:

> ***"Dificultad de encontrar un equilibrio: ¿Hasta dónde podemos opinar/ intervenir?" (G.D professionals Barcelona)***

En aquest punt, el grup va debatre sobre el significat de manipular en el context de l'acompanyament professional. El debat posava sobre la taula una tensió inherent al rol: qui té la responsabilitat de vetllar per l'interès d'una altra persona sap que, en determinades circumstàncies, allò que aquesta vol per a si mateixa pot entrar en conflicte amb allò que el rol professional demana protegir. En aquests moments, acompanyar implica persuadir i argumentar —complir el deure de protecció sense imposar una voluntat aliena. La pregunta que quedava oberta era com es gestiona la responsabilitat que aquesta influència comporta i on es troba la frontera entre la persuasió legítima i la imposició.

Aquest debat és profundament ètic perquè toca el cor del que significa acompanyar en un recurs residencial. La dimensió ètica inclou també el posicionament personal de qui acompanya: des d'on s'acompanya, quines expectatives s'hi projecten i com s'evita que les pròpies frustracions o conviccions personals contaminin el vincle professional. Adoptar un principi rígid —"sempre respectar l'autonomia" o "sempre intervenir per protegir"— pot resultar coherent en abstracte, però sovint és insostenible davant la complexitat de les situacions reals, on les decisions de les joves poden estar condicionades per contextos de violència, precarietat material o accés limitat a la informació.

La tensió s'aprofundeix quan es percep que l'acompanyament, en comptes d'enfortir l'autonomia de la jove, pot generar dinàmiques de dependència que la fragilitzen:

> ***"Que entran y se pone mucho énfasis al trauma, a toda esta contención también y se acostumbra, cada día: '¿cómo fue el***

día? ¿Cómo fue el psicólogo?' Como un acompañamiento muy muy heavy y que a veces incluso creamos una falsa red." (G.D professionals Barcelona)

La noció de "falsa xarxa" apunta a un risc estructural. La institució pot generar una relació de dependència que, un cop finalitzada l'estada, deixa la jove en una posició de major vulnerabilitat. La pregunta subjacent és fins a quin punt determinades pràctiques promouen les condicions per a una autonomia real o bé reprodueixen, sota altres formes, lògiques de dependència i tutela.

Qualsevol posicionament adoptat davant d'aquesta tensió comporta implicacions ètiques i emocionals difícils de sostenir, especialment quan s'han de gestionar en soledat —una soledat que, com s'ha vist en les figures anteriors, és alhora estructural i relacional. Decidir abstenir-se d'intervenir davant una decisió considerada perjudicial pot generar angoixa i por a les conseqüències. Decidir intervenir limitant l'autonomia de la jove pot generar malestar i interrogants sobre la legitimitat de la intervenció: s'està reproduint la lògica de control de la qual les joves fugien? S'està actuant des del respecte o des de la imposició?

Sostenir alhora la preocupació pel benestar, el respecte a l'autonomia, la necessitat d'intervenir i la incertesa sobre els propis límits —sense que cap d'ells cedeixi del tot— és el que configura el cost d'aquest rol. Un rol que exigeix decisions en condicions d'incertesa i sovint sense un marc col·lectiu que les recolzi.

5.2 El territori de Tànger

El recorregut per Barcelona ha permès traçar les tensions que configuren l'experiència de les joves i dels equips que les acompanyen en aquest context. Ara l'anàlisi es desplaça cap a Tànger. Les lògiques que s'hi despleguen no són equivalents a les de Barcelona, ni pretenen ser-ho: responen a una configuració local específica, amb els seus propis actors, les seves pròpies constriccions i els seus propis sentits. El que segueix no és una

comparació sinó una lectura situada d'un altre territori

5.2.1 L'abans: tensions prèvies a l'entrada al centre

Figura 1

La dificultat de cobrir les necessitats primàries (alimentació, vestit, habitatge) i la dependència envers l'aportació financera de les joves —sovint provinent d'ocupacions precàries o de la mendicitat— coexisteixen sovint amb les problemàtiques d'addicció, l'explotació parental i la necessitat vital de travar una relació estable amb almenys un adult referent.

Durant el primer grup de discussió dut a terme amb les noies del centre Amna apareix la Hasenia, 17 anys, personatge a través del qual les participants comencen a posar en relat certes dimensions de la seva experiència. La jove és descrita com estant «actualment en situació de carrer», «llevant-se cada dia cap al migdia» i «passant la nit [...] en espais ocupats», abans de baixar «al centre a captar» (G.D joves Tànger).

A través d'aquesta escena inicial comença a dibuixar-se el que apareix com un dels organitzadors centrals de les trajectòries

d'aquestes menors: unes condicions materials d'existència profundament marcades per la precarietat —o per la pobresa, tal com és esmentada pels equips professionals. Aquesta no constitueix un simple teló de fons, sinó que organitza concretament les temporalitats, les pràctiques quotidianes i els usos de l'espai. En el cas de la Hasenia, aquesta organització del quotidià revela i reprodueix simultàniament una dificultat persistent per cobrir les necessitats primàries: alimentar-se, allotjar-se, vestir-se. En aquest context, la captació no és una activitat marginal sinó que s'imposa com un recurs central de subsistència.

Aquesta dificultat va, tanmateix, més enllà de la situació individual. Els relats assenyalen que, en moltes situacions, els recursos generats per les joves participen directament a l'economia de la llar. La família apareix aleshores com un actor central en l'organització de les condicions materials de les menors. No constitueix —o no hauria de constituir— únicament un espai afectiu o protector, sinó també un espai de circulació i de redistribució dels recursos necessaris per a la supervivència. En el cas dels tres personatges —Hasenia, Inès i Sabrène— aquesta constatació s'imposa amb força: l'obligació de captar constitueix una realitat compartida.

A partir de la història de la Hasenia, les noies evoquen les seves pròpies experiències, on captar es converteix en una obligació. En aquest marc, la contribució de les menors tendeix a ser esperada com una funció de supervivència col·lectiva, sovint en detriment de les seves possibilitats d'individuació —en els termes de María Jesús Izquierdo (2007)— més que no pas reconeguda com una participació que obri un espai d'autonomia o de reconeixement. Aquesta instrumentalització econòmica de les joves sembla acompanyar-se freqüentment d'una fragilització dels vincles afectius i protectors.

En absència de figures familiars capaces de sostenir un sentiment de pertinença i de protecció recíproca, les joves semblen evolucionar en universos relacionals marcats per l'aïllament. La família perd aquí una altra de les seves funcions principals i ja no és l'actor «que nodreix el sentiment de solidaritat, entesa com

el fet de compartir un destí comú» (Izquierdo, 2006). Apareix així una necessitat marcada de relació amb una figura adulta estable i segurit zadora.

Ara bé, els vincles que la Hasenia teixeix, tot i que poden revestir una importància subjectiva, s'inscriuen en entorns ells mateixos precaris i no semblen oferir els recursos necessaris per assegurar una funció duradora de protecció o de mediació. Les participants expliquen que ella:

> ***«Passa temps amb un home més gran que ella que guarda cotxes. La seva relació no és ni romàntica ni sexual. Simplement passen temps junts perquè comparteixen addiccions» (G.D joves Tànger).***

Precisen que ell la va trobar «estirada al carrer» abans que comencessin progressivament a «fer-se companyia» (G.D joves Tànger). El vincle apareix menys com un espai de protecció estable que com una forma d'acompanyament mutu construïda en i per la precarietat.

En aquest marc, el consum de substàncies no pot ser aprehès com un fenomen aïllat. En el cas de la Hasenia, el fet de compartir addiccions amb un home més gran trobat en l'espai públic il·lustra la manera com aquestes pràctiques s'inscriuen en formes de sociabilitat lligades a la supervivència. L'addicció apareix simultàniament com una modalitat de regulació del quotidià i com un suport relacional que permet la inscripció en certes formes de sociabilitat, tot contribuint a reforçar la vulnerabilitat econòmica i relacional en la qual pren lloc.

La trajectòria de la Hasenia dona a veure una acumulació de privacions que toca les principals formes de capital —econòmic, cultural i social— que estructuren les possibilitats d'existència i de reconeixement en l'espai social (Bourdieu, 1979). Les relacions tendeixen aleshores a organitzar-se segons lògiques instrumentals estretament lligades a la supervivència immediata, fent més difícil l'establiment de vincles percebuts com a segurs

o desinteressats. La relació amb l'altre es troba així marcada pels imperatius de subsistència, que orienten les modalitats d'implicació relacional. La necessitat de recolzar-se en els altres per assegurar la pròpia seguretat material coexisteix amb una vigilància constant davant els riscos que aquestes relacions poden implicar, donant lloc a relacions ambivalents amb el social.

Aquest marc permet il·luminar la paradoxa que travessa l'experiència de la Hasenia: la necessitat vital del vincle social coexisteix amb una forma de desconfiança envers ell, en la mesura en què qualsevol relació és susceptible d'implicar un cost o un risc. El vincle social apareix simultàniament com una necessitat de supervivència i com una possible font de perill, situant les joves en una forma de negociació permanent amb l'altre.

Figura 2

Les agressions físiques i verbals patides per la noia, sumant-se als càstigs, al menyspreu i a la manca de reconeixement familiar, es combinen amb un context d'expectatives culturals rígides.

Cal dir que aquesta primera tensió no es desplega de manera aïllada, sinó que s'inscriu en configuracions on es superposen i interactuen. La seva comprensió suposa una lectura per estrats, a la manera d'aquelles obres d'il·lustració compostes de pàgines translúcides —paper vegetal o plàstic— on cada capa es diposita sobre l'anterior sense cobrir-la del tot. La imatge no es dona mai d'una sola mirada: es construeix progressivament, en el gruix de les superposicions. De la mateixa manera, cada font de tensió no pren ple sentit sinó en relació amb les que la precedeixen. La invitació al lector és clara: no aprehendre una tensió sense tenir en consideració la o les anteriorment explicades. La introducció del personatge de la Inès permet prolongar l'anàlisi, posant aquesta vegada l'accent en les dimensions familiar i cultural.

Aquesta jove es troba en situació de carrer, en un context on «el marit de la seva mare, morta, la va tirar al carrer» el dia que va tornar

a casa sense diners per lliurar-li (G.D joves Tànger). Tanmateix, aquesta expulsió no constitueix un esdeveniment aïllat. S'inscriu, al contrari, en una continuïtat de violències intrafamiliars ja profundament arrelades. Abans de la mort de la seva mare, la Inès ja era objecte de maltractaments repetits: aquesta «la colpejava i la maltractava» per obligar-la a captar (G.D joves Tànger). La violència no desapareix amb la mort de la mare; es reconfigura i es perllonga a través de la figura del padrastre, que reprèn i intensifica un règim de constricció centrat en l'exigència de rendiment econòmic. En els relats de les joves del centre Amna, aquest darrer és descrit com a algú que utilitza els diners aportats per consumir substàncies, inscrivint així la supervivència de la jove en una lògica de captació sistemàtica dels seus recursos.

En aquest marc, la vida quotidiana de la Inès —com la de la Hasenia— sembla enterament estructurada per l'obligació de produir diners. Com relaten les participants, «la primera cosa que feia en llevar-se era pensar d'on podria obtenir diners per donar-los al seu padrastre». Aquesta frase condensa, per si sola, una forma d'interiorització forçada de la supervivència, on el temps, els gestos i els pensaments estan organitzats per una exigència econòmica familiar, transformant el quotidià en espai de recerca permanent de recursos —associada, paradoxalment, a una forma de protecció.

I, què passa quan aquesta contribució econòmica, tot i ser central, no dona lloc a cap reconeixement? La instrumentalització de les menors no es tradueix en cap tractament de favor, ni en una valoració equivalent a la observada per als nois. El poder patern reposa, en molts casos —almenys en part— sobre la seva funció econòmica, que li confereix estatus, autoritat i legitimitat per controlar alhora els recursos materials i simbòlics —en termes bourdieusians, fins i tot podríem parlar d'honor— (Bourdieu, 1992). Ara bé, en les situacions descrites, aquesta funció paterna de control i de vigilància sembla mantenir-se tot i estar desconnectada de la seva funció de proveïdor. Si el gènere pot ser comprès com una posició de poder socialment atribuïda en una societat sexista (Izquierdo, 2008), el pare, fins i tot quan ja no

compleix el seu rol econòmic, conserva la seva posició dominant a través de la violència física i simbòlica, transformant la norma en un simple instrument disciplinari.

A la inversa, quan són les noies les que posen el pa a la taula, la seva contribució no es tradueix ni en un reconeixement major, ni en un guany de poder. El seu rol de proveïdores no les allibera de la rigidesa de les normes culturals, profundament imbricades en les expectatives de gènere. Les futures dones continuen sent avaluades a l'auna de criteris morals tradicionals —estètica, aparença, docilitat, capacitat de cura— i funcionen, en certa mesura, com a béns que circulen en un sistema d'aliances, el valor de les quals depèn de la seva conducta —castedat, reputació— (Bourdieu, 1998).

D'aquí que la Inès —com la Hasenia, la Sabrène i les noies del centre— es trobi atrapada en una configuració paradoxal: obligada a ocupar el carrer i a assumir funcions socialment associades al masculí, tot romanent sotmesa a les expectatives normatives assignades al femení. Les joves semblen evolucionar en una mena de llimbs: contribueixen a l'economia familiar —contribució que podria ser reconeguda si no entrés en tensió amb les lògiques d'honor— sense beneficiar-se d'un reconeixement efectiu. Assumeixen una doble funció sense que els siguin atorgats ni els recursos simbòlics ni les condicions materials que permetrien sostenir-la. La seva experiència quotidiana es converteix en una negociació permanent entre sobreviure, protegir-se i resistir les formes de violència que les travessen.

El model analític de les tensions, comprès com un camp de forces que empeny en direccions oposades, no sembla aleshores abraçar les experiències en la seva totalitat. Alguns relats —com els de la Inès o de la Hasenia— venen a complexificar l'abast de l'anàlisi. Quan les joves expliquen que la Hasenia «és al carrer a causa dels càstigs constants i dels cops dels pares [...] és inacceptable ser a casa», donen a veure menys una tensió que una força única i aclaparadora: els cops, els càstigs, la violència física. Aquí ja no es tracta veritablement d'una tensió entre forces

contràries, sinó d'un excés que ultrapassa el llindar del suportable i precipita la ruptura. Aquest tipus de situació posa a prova el model de les tensions proposat fins aquí. Tanmateix, fins i tot en aquestes configuracions aparentment unívoques, quelcom potser continua circulant. El fet que una partida es produeixi en un moment precís —i no en un altre— deixa entreveure l'existència d'un llindar subjectiu: un límit, una voluntat o una necessitat interna que transforma progressivament l'insostenible en decisió de marxar.

A través de la trajectòria de la Inès, aquesta segona figura de tensió es dona a veure en la imbricació entre violències patides —físiques, verbals i simbòliques— i formes de desqualificació en l'espai familiar. Les agressions, els càstigs i les formes de menyspreu que endura s'articulen amb una absència persistent de reconeixement, tot i que la seva contribució econòmica és feta obligatòria, especialment a través de la injecció a captar per subvenir a les necessitats de la llar. En aquest context, l'experiència de la jove s'estructura al voltant d'una paradoxa: la d'una necessitat profunda de ser reconeguda i validada per les figures familiars, que coexisteix amb pràctiques quotidianes de devaluació i de constricció.

Figura 3

L'estigmatització lligada al gènere o a la situació de carrer, les agressions i menyspreu per part de la societat i la pressió per ajustar-se als mandats culturals (gènere, futur...) es combinen amb la voluntat de resignificar la pròpia història o identitat i de no reproduir —certs— mandats de gènere.

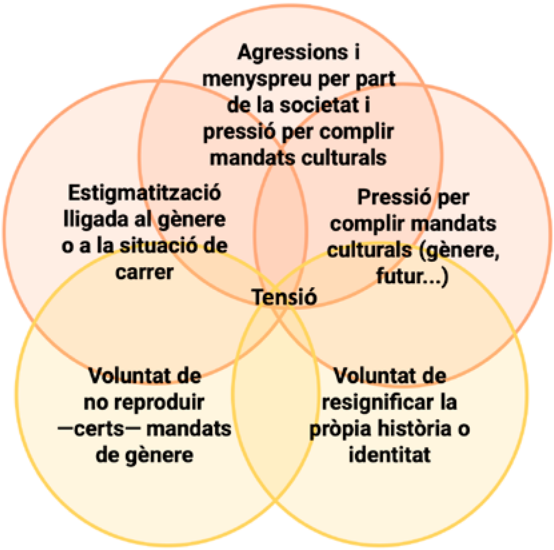

Aquestes experiències s'inscriuen en lògiques relacionals i culturals més àmplies, on les expectatives rígides imposades a les joves —especialment en matèria de comportament i de respecte de les normes de gènere— venen a reforçar els mecanismes de control, de sanció i de desqualificació que pateixen quotidianament. Aquests elements no poden ser compresos únicament com a esdeveniments puntuals o com a desplegant-se exclusivament en el si de la llar familiar, sinó com a manifestacions d'un ordre social que emmarca, limita i castiga certes trajectòries, contribuint a estructurar i intensificar les tensions ja en acció.

La tercera i última tensió, que constitueix la part submergida de l'iceberg precedent a la institucionalització de les noies, porta sobre la dimensió social i s'estén ara més enllà del simple marc

domèstic. Aquí fa la seva aparició la Sabrène —tercer personatge imaginat per les joves del centre Amna. Òrfena de pare i de mare, viu al carrer i capta per subvenir a les seves necessitats. Es tracta d'una manera de viure apresa malgrat ella, ja que, en vida de la seva mare, aquesta ja la forçava a captar per portar diners a casa. Per aquest motiu —i com a estratègia per protegir-se en els límits de les seves pròpies possibilitats— la Sabrène té un ritme de vida invertit: està desperta de nit i dorm de dia, perquè «de nit els bars estan plens i pot guanyar més diners captant» ja que «de nit, la gent és més generosa» (G.D joves Tànger).

Ara bé, fins i tot si la Sabrène percep una certa amabilitat, no es pot negar que la presència d'aquestes joves en l'espai públic, particularment de nit, constitueix per als vianants una ruptura amb l'esquema tradicional. En aquest darrer persisteix amb força la idea que les dones estan associades a l'intern, és a dir, al que pertany al domèstic, al «privat i amagat» (Bourdieu, 1998, p. 25). Les posicions socials de gènere dicten que la dona és —ha de ser— «mestressa de casa» (Izquierdo, 1992, p. 10); aquest mandat estableix una norma de presència i de comportament: les dones han de mantenir-se en l'espai privat, especialment a certes hores com la nit, mentre que l'espai públic només ha de ser ocupat en horaris considerats com a apropiats.

L'estigma recau sobre elles com una forma de sanció social. Si tornem a la història de la petita Inès, venedora de flors als bars, aquesta dimensió punitiva apareix de manera explícita:

> ***«Algunes persones l'insulten i fins i tot l'empenten» (G.D joves Tànger).***

D'aquí que, si noies menors ocupen el carrer, es converteixin en sospitoses: «Per què són al carrer? Per què a aquesta hora?». La resposta s'imposa gairebé per si sola: «Deu ser que han fet alguna cosa». Els cossos femenins no són igualment legítims en el seu ús de l'espai públic, concebut com a masculí històricament (Cedeño, 2013), la qual cosa habilita una lectura moralitzant de les seves accions que les transforma en culpables de la realitat que pateixen.

Per intentar esquivar aquesta mirada estigmatitzant, desenvolupen com una de les estratègies la intervenció d'aquest mateix cos, alhora com a lloc d'inscripció de les normes i com a espai potencial d'agentivitat (Esteban, 2013). Així, quan les noies del centre Amna intercanvien sobre els elements essencials per a la vida al carrer, subratllen ràpidament que el maquillatge constitueix una clau per «ser vistes com a noies» (G.D joves Tànger) i que portar roba «bonica» es converteix en un recurs estratègic per evitar ser immediatament identificades amb una situació d'erràtica i reclamar així una certa dignitat i evadir el càstig.

La desconfiança envers la mirada social i envers l'altre s'inscriu en trajectòries marcades per experiències repetides de no-protecció. Moltes joves han après molt aviat que dependre d'algú —inclosa la pròpia família— no garanteix cap seguretat. Han hagut de valdre's per si mateixes des de ben petites, desenvolupant alhora formes d'autonomia i una vigilància constant envers les figures adultes. Això podria il·luminar el fet que, quan se les interroga sobre el seu futur, cap no menciona el desig de convertir-se en mare o esposa. Els seus interessos es giren cap a activitats sovint associades al masculí —com jugar a futbol per a la Hasenia i la Sabrène, o al bàsquet per a la Inès— i les seves aspiracions cap a oficis com «xefs de cuina», «enginyeres» o «actrius» (G.D joves Tànger), figures que remeten a formes d'autonomia i de reconeixement.

A través d'aquestes projeccions, elaboren identitats que estan en conflicte amb els mandats de gènere. Tot cercant ser vistes com a noies, s'allunyen, almenys en part, dels mandats tradicionals. Aquest procés no pot ser comprès com una simple expressió individual, sinó com una dinàmica situada. En ressò als treballs de Judith Butler (1999, 2016), el subjecte no es construeix fora de les normes, sinó en i a través d'elles. Les joves no són, doncs, exteriors a les constriccions que les travessen; les reprenen i les negocien. La seva agentivitat no rau en una ruptura total, sinó en la possibilitat d'obrir, des d'aquestes mateixes constriccions, espais de redefinició de si mateixes i d'imaginar-ne noves possibilitats.

A través de la trajectòria de la Sabrène, aquesta tercera

figura de tensió es dona a veure en l'articulació entre formes d'estigmatització lligades al gènere i a la situació d'erràtica, experiències d'agressions i de menyspreu en l'espai públic, i la pressió persistent de mandats culturals que emmarquen les conductes esperades de les joves. Aquestes dimensions s'entrecreuen amb una voluntat, no sempre evident però present, de resignificar la pròpia història i de no reproduir certs rols de gènere; sempre entre assignació i intent de redefinició.

5.2.2 A l'interior del centre: tensions viscudes durant l'estada

Figura 4

La normalització i la regulació del centre i l'espai percebut com una oportunitat de millora es combinen amb el desig de preservar la llibertat personal.

El moment de l'entrada al centre constitueix un punt de ruptura major en les trajectòries de vida de les joves; les seves maneres de viure s'interrompen bruscament pel sol fet de travessar les portes del centre d'allotjament. En efecte, passen sobtadament d'una existència inscrita en un espai on eren les úniques a governar el seu quotidià —sense família ni institució per emmarcar-les— a un entorn desconegut. Com explica la Inès:

«L'única cosa que sabia abans d'entrar era que al centre tindria menjar, estudis i activitats» (G.D joves Tànger).

Basculen cap a un univers a l'oposat del que coneixien, ara estructurat i emmarcat.

La quarta figura d'anàlisi que obre la seqüència d'anàlisi de les tensions en el període de presa al càrrec institucional posa en evidència una tensió central que parteix de la normativització del centre. Per a joves que han construït la seva identitat i les seves estratègies de supervivència en contextos marginals, la integració en aquest marc normatiu engendra una tensió significativa. Si la regulació institucional persegueix un objectiu de protecció, pot no obstant ser percebuda com una amenaça d'esborrat de si mateixa.

Un dels pocs recursos dels quals disposaven al carrer era la llibertat —certament, una noció de llibertat limitada i condicionada si s'entén com a múltiples opcions reals— però com un element central en la seva construcció identitària. En una lectura bourdieusiana (Bourdieu, 1979), davant la desposseïment radical dels capitals econòmic i social, la llibertat es converteix en l'únic capital simbòlic que aquestes joves poden encara reivindicar per preservar la seva dignitat i marcar la seva existència en un espai social que les esborra.

D'aquí el xoc. Si, com indica La Barbera (2015), la identitat és quelcom que es fa més que quelcom donat, aleshores el que aquestes joves poden fer al centre ja no correspon al que podien fer abans. En aquest desfasament, els referents a partir dels quals es concebien a si mateixes es troben profundament embolicats pel canvi de context. Dit d'una altra manera, el que constituïa un dels pocs punts d'ancoratge simbòlic al carrer —la llibertat tal com la vivien i s'hi reconeixien— tendeix a transformar-se, fins i tot a desaparèixer en el nou entorn institucional. Com subratlla la Inès:

«Al principi, tot semblava horrible» (G.D joves Tànger).

«Al principi, tenia pensaments de fugir del centre, ja que volia la llibertat» (G.D joves Tànger).

Clar com l'aigua.

Però un element no negligible salta a la vista. Les noies romanen al centre, el perceben com una oportunitat de millora de la seva vida —atenció, tercera font de tensió que ve a completar la quarta figura— susceptible, a la llarga, d'induir un canvi en les seves trajectòries. En aquesta mateixa perspectiva, les joves d'Amna expliquen que la Inès, després d'un temps, «va arribar a estimar-hi la vida [al centre], la qual cosa li va permetre reflexionar sobre el seu futur i les diferents perspectives que se li oferien» (G.D joves Tànger).

Les noies són plenament conscients d'aquesta paradoxa: saben perfectament que aquesta llibertat no és suficient per garantir-los un futur millor. Són conscients que, tot i que se les considera responsables de les seves decisions, mai no han disposat realment d'un veritable ventall d'alternatives. El pas pel centre representa una oportunitat fonamentalment ambigua. D'una banda, el reconeixen com una veritable possibilitat de millora i senten la pressió de demostrar que saben treure'n profit. De l'altra, obeir certes normes institucionals pot ser viscut íntimament com una traïció envers elles mateixes, una traïció de l'armadura que han hagut de forjar des de zero per sobreviure fins aquí. La fugida del centre no és, doncs, únicament «escapar de tot allò que és normat» (G.D joves Tànger), és una voluntat de reconquerir el que les constitueix, el que han pogut construir. La fugida pot ser el símptoma —o l'indicador—, en definitiva, la manifestació del latent.

Al cor d'aquest creuament de forces es genera una tensió identitària significativa. Per desactivar aquest conflicte, és crucial que puguin comprendre que el fet de modificar certs comportaments o d'actuar de manera estratègica no implica de cap manera renunciar al que són profundament. Aprendre a operar en un doble pla —navegar entre el que pensen i desitgen realment, i el que els

convé adoptar en un context institucional donat— pot constituir una eina d'adaptació alhora útil i alleugeradora. L'autenticitat i l'estratègia no són dimensions incompatibles; representen dues formes de relació amb l'entorn que poden perfectament coexistir en benefici de la jove. Un dels reptes de l'acompanyament podria consistir a suggerir que la llibertat s'aprèn també com una forma de responsabilitat envers una mateixa.

Figura 5

La ruptura dels vincles i la dificultat per confiar (en els iguals o en els adults) es combinen amb la necessitat de sentir-se reconeguda i escoltada.

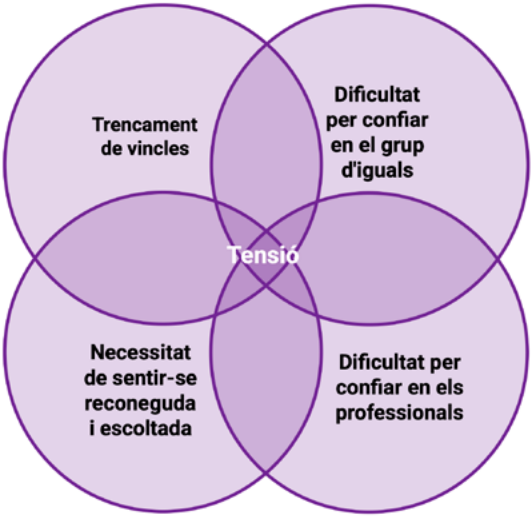

En aquesta continuïtat, l'entrada al centre no constitueix únicament una ruptura puntual: aquesta es perllonga i es reconfigura en el temps. Pot semblar evident de recordar-ho, però per comprendre el que es juga a continuació, cal nomenar-ho: en habitar aquest nou espai, les joves es troben necessàriament confrontades amb les altres —amb les altres noies, amb les professionals, amb les regles i les noves formes de coexistència. D'aquí que l'esfera relacional no pugui quedar fora de camp.

La solitud i els vincles instrumentals que caracteritzen el viure de les noies abans de la seva entrada al centre no es queden fora, se'ls emporten a la motxilla i, aquest contingut, el que s'ha après, s'expressa amb noves formes i matisos —petit recordatori aquí del factor temporal de l'iceberg. Les joves del centre durant el tercer grup de discussió són portades a interpretar a través de la teatralització una jornada normal al centre de la Hasenia, la Sabrène i la Inès. Les tres representacions estan marcades pel conflicte i la desconfiança entre l'conjunt dels personatges, tant les joves com les professionals. L'entrada al centre, lluny de significar per a les joves una simple posada a recer, constitueix una prova afectiva major, que colpeja estratègies de supervivència construïdes sobre la hipervigilància.

Les joves es troben així atrapades en un conflicte intern: d'una banda, la necessitat psíquica de reconstruir una xarxa relacional per constituir-se i mantenir-se com a subjecte; de l'altra, la por intensa que qualsevol nou vincle es converteixi en una font addicional de vulnerabilitat o de traïció. El marc institucional apareix aleshores com un espai fonamentalment paradoxal, on la recerca de reconeixement social ha de compondre permanentment amb mecanismes d'autoprotecció sòlidament arrelats.

Fins i tot si les seves experiències relacionals abans de l'entrada al centre són —com ja s'ha assenyalat— instrumentals i emocionalment fràgils, es troben confrontades a una ruptura amb els seus escassos vincles afectius. De fet, quan les joves descriuen les emocions de la Sabrène al centre, diuen en primer lloc que «està trista perquè no pot parlar amb la seva millor amiga» (G.D joves Tànger). Aquesta transició imposa una discontinuïtat radical amb el seu univers familiar, confrontant-les a l'escomesa psíquica d'haver de reconstruir una existència en un espai imposat, que no han escollit integrar.

En aquest nou entorn constret, un dels sentiments més recurrents és la por de patir de nou maltractaments, per part del personal educatiu com de les altres residents. Aquesta por s'ancora en experiències anteriors de violència i en la idea que aquesta

tendeix a reproduir-se. L'entrada a la institució s'acompanya d'una reconfiguració dels rapports de poder. S'hi recreen jerarquies i formes de reconeixement directament lligades a les dinàmiques del carrer, on certes joves havien construït un dels pocs capitals simbòlics al seu abast (Bourdieu, 1979). Per a les que ja es coneixien abans del placement, la por de perdre aquesta posició o aquesta autoritat simbòlica apareix aleshores com a central, en un context on la institució és també viscuda com un risc d'esborrat de si mateixa.

L'espai col·lectiu es converteix en el lloc d'una disputa al voltant de recursos simbòlics essencials —la influència en el si del grup, el reconeixement pels iguals o la mestria dels codis relacionals— que participen a estructurar les posicions ocupades per cadascuna en el si del col·lectiu. Aquesta lluita pel reconeixement pot ser compresa com una lluita pel capital simbòlic, és a dir, per les formes de legitimitat i de reconeixement que permeten existir socialment en la mirada dels altres (Bourdieu, 1994).

Els equips professionals descriuen en efecte l'existència de joves considerades com a caps o figures dominants en el si del grup, particularment entre les que ja han viscut al carrer. La seva posició no sembla necessàriament lligada a l'edat o al nivell escolar, sinó més aviat a una capacitat percebuda de comprendre els codis del carrer, de gestionar les relacions col·lectives o d'imposar una certa forma d'autoritat. Com subratlla una professional:

> ***«La majoria de les noies més respectades són les que ja han viscut al carrer» (G.D Professionals Tànger).***

Aquest reconeixement sembla lligat a la seva capacitat de «reunir i gestionar les altres», i de vegades fins i tot d'inspirar por. Quan certes joves ja es coneixien abans de l'entrada al centre, aquestes jerarquies i aliances preexistents tendeixen a reactivar-se en el si de la institució —afirma igualment l'equip professional de Tànger.

Si formes de solidaritat i de protecció mútua aconsegueixen de vegades emergir, romanen travessades per aquests rapports

de força simbòlics i per un clima d'ambivalència marcat per la coexistència de la necessitat de vincle i de la desconfiança envers l'altre. L'arribada de noves residents dona lloc aleshores a formes de lectura ràpides i estratègiques de l'altra: fins on es pot revelar? quines són les seves intencions reals? representa una amenaça, un suport o un risc addicional? Dit d'una altra manera, les relacions entre iguals apareixen façonades per trajectòries on el vincle social ha estat sovint simultàniament necessari i problemàtic.

La vida col·lectiva s'organitza com un espai de recomposició permanent dels equilibris relacionals, on els afectes circulen tant com es regulen. Les tensions no es manifesten sempre on prenen naixença; reprenent la distinció de Merton (1964) entre manifest i latent, el que roman latent pot migrar d'una persona a una altra, o bé del subjecte cap al grup mateix. Aquestes lògiques de ressonància fan de vegades difícil la identificació del seu punt d'origen o els malestars individuals es contagien o s'expressen per intermediari de tercers. D'aquí que les interaccions es converteixin també en espais de posicionament, on es juguen reptes de reconeixement, d'influència i de mestria dels codis relacionals.

Figura 6

La dificultat per confiar en el grup d'iguals està lligada a la pressió per adaptar-se a les normes implícites del grup, l'exigència de lleialtat o d'aliances dins del centre i la voluntat de construir vincles afectius més enllà de l'entorn familiar.

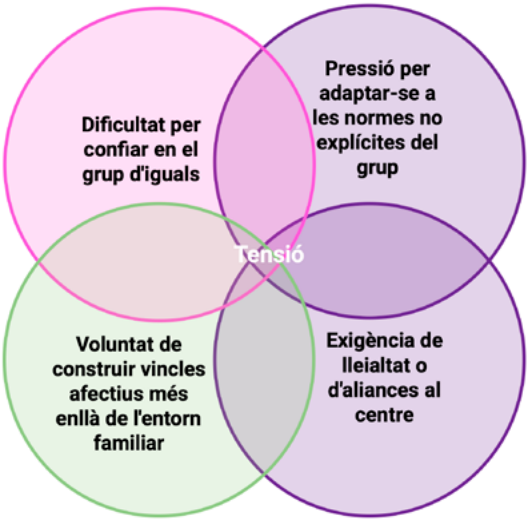

La tercera i última figura del període d'estada al centre d'allotjament aprofundeix la dimensió relacional posant més específicament en llum la dificultat de confiar en el grup d'iguals. Aquesta sembla estretament lligada a la pressió d'adaptar-se a les normes implícites del col·lectiu, a les exigències de lleialtat o d'aliances que estructuren la vida quotidiana en el si del centre, així com al desig de construir vincles afectius més enllà de l'entorn familiar.

La necessitat de ser reconeguda i validada pels altres coexisteix aleshores amb una vigilància constant davant el risc d'exclusió, de traïció o d'humiliació. En aquest context, el grup d'iguals no constitueix únicament un espai de socialització o de suport; funciona també com un sistema normatiu informal, en el si del qual es negocien la pertinença, l'estatus i les possibilitats mateixes del vincle. Aquesta dinàmica apareix de manera particularment

il·luminadora a través del relat produït per les joves durant una representació teatral, on se'ls demanava de posar en escena el seu quotidià —d'un dia normal— en el si del centre:

> ***«Les dues noies la convenyen de sortir i l'informen que és un pretext per a una fugida del centre; volen que les recolzi en el seu pla perquè és nova i innocent, i l'educadora té confiança en ella.» (G.D joves Tànger).***

Aquest fragment narratiu revela una organització col·lectiva on els rols responen a una lògica instrumental, la integració exigint sovint l'adhesió a dinàmiques de transgresió. Lluny de ser simples vincles d'amistat, aquestes aliances funcionen com un veritable camp de forces on la protecció i el reconeixement són objecte d'una negociació permanent. L'exigència de lleialtat incondicional tendeix a imposar-se com una norma, sense correspondre sempre a un veritable desig de vincle. Els recursos mobilitzats —influència, legitimitat relacional— constitueixen capitals simbòlics essencials per mantenir la seva posició i la seva seguretat en el si del grup (Bourdieu, 1979). En resulta una profunda ambivalència emocional: la necessitat vital de suport coexisteix amb una vigilància constant davant el cost relacional que implica la pertinença al grup.

Aquesta dificultat per instaurar vincles seguritzadors es conjuga amb una real fragilitat semàntica: allà on el llenguatge falla a posar en paraules el viscut, l'absència de recursos per tractar la tensió acumulada porta aquestes joves a reduir la seva complexitat vital a un únic prisma, el de l'addicció. En situar en la substància l'origen exclusiu de les seves dificultats, s'apropien d'un relat de responsabilitat individual que invisibilitza els factors estructurals que han condicionat la seva existència. Aquesta saturació del discurs per la temàtica de la droga, invocada sistemàticament com a causa i conseqüència gairebé única dels seus mals —«és a causa de la situació de manca de drogues»; «estava molt nerviosa i estressada ja que és consumidora de drogues» (G.D joves Tànger)— acaba per ocultar qualsevol altra lectura de la seva

realitat. Aquest procés, que redueix l'addicció a una simple feblesa personal, genera una culpabilitat paralitzant; romanen presoneres d'una narració on tot recau sobre les seves espatlles, sentint-se incapaces de transformar un entorn que ja no saben descodificar més enllà del prisma de la dependència.

L'atac a la carn, a través de l'automutilació, s'inscriu aleshores en una dinàmica més àmplia d'explosió —incloent-hi conflictes, crisis o fugides— que es converteix en l'única via d'alleujament davant una tensió interna desproveïda de canal de sortida. El cos s'estableix com aquest encreuament on s'articulen l'opressió patida i una resposta somàtica (Esteban, 2004), convertint-se en el principal protagonista de les estratègies que apunten a buidar un malestar i a catalitzar el conflicte. La recerca de descàrrega apareix de manera clara en els intercanvis:

> ***«En una situació tensa, una de les noies va començar a automotilar-se» i una altra noia afegeix que aquesta mutilació apareix com «reacció de violència envers ella mateixa»* (G.D joves Tànger).***

El gest sobre si mateixa es converteix en el darrer recurs per manifestar la seva presència i exterioritzar una càrrega emocional altrament insostenible. Transformar aquest pes indicible en paraules pot ser comprès com una etapa clau de l'acompanyament, no únicament per a la seva autonomia emocional, sinó també per substituir la necessitat de la ruptura per una posada en sentit del viscut, alleugerint un fardell que, fins ara, només saben alliberar per l'esclat.

5.2.3 L'acompanyament: tensions en els equips professionals

Figura 7

La necessitat de fer respectar les normes internes està lligada a la voluntat de garantir els drets dels joves, la manca de personal especialitzat i la inquietud per la seguretat o el benestar dels joves.

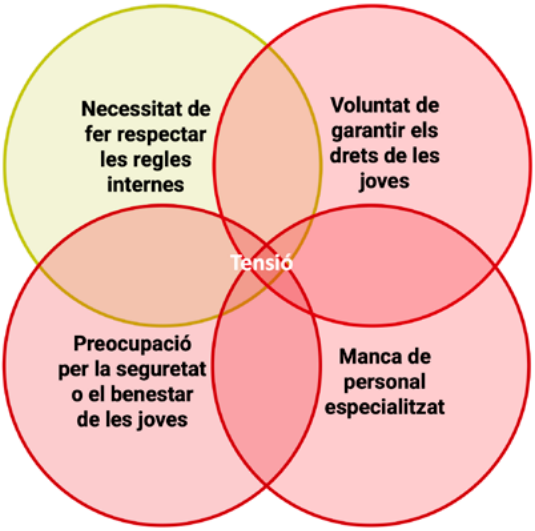

Per aprehendre l'acompanyament en tota la seva complexitat, és essencial comprendre que les tensions que habiten l'experiència de les joves no estan aïllades: ressonen i es desplacen cap als equips professionals. Per als equips professionals, el malestar no pertany únicament al registre relacional, sinó que emergeix més àmpliament de la fricció entre les exigències institucionals i l'ètica de l'acompanyament. La necessitat de fer respectar les normes internes, la inquietud constant per la seguretat de les joves, la manca de personal especialitzat o la insuficiència dels recursos disponibles es superposen, situant els equips en posicions de tensió permanents.

Els i les professionals subratllen que «la disciplina és un altre dels límits», especialment en l'articulació entre el respecte del

reglament intern i el dels drets de les menors, afegint que «el problema sorgeix quan les noies no estan disciplinades» (G.D professionals Tànger). Tanmateix, la norma no constitueix necessàriament un obstacle a la protecció; pot també complir una funció essencial d'aquesta. Per a joves que han crescut en entorns marcats per l'arbitrarietat, la violència o la incoherència de les sancions, l'existència d'un marc explícit i relativament estable pot representar una experiència inhabitual, de vegades fins i tot contenidora i seguritzadora. La dificultat apareix quan el respecte de les regles és exigit sense que la institució sigui plenament capaç de garantir, en contrapartida, les condicions que permetin una presa al càrrec protectora i adaptada.

Aquest punt de ruptura es fa visible davant certes situacions específiques, especialment les lligades al consum de substàncies. Els equips insisteixen en la necessitat de disposar de més professionals especialitzats, tot constatant una manca de personal, «sobretot durant la nit». Aquesta insuficiència es torna d'autant més problemàtica quan reconeixen que, davant les joves consumidores de drogues, «ningú entre nosaltres és capaç d'afrontar aquest problema» (G.D professionals Tànger). En aquest context, l'exigència de disciplina arrisca de vegades de convertir-se en una resposta per defecte a situacions que necessitarien més aviat recursos clínics, educatius i relacionals més amplis.

La desproporció entre les exigències institucionals i les capacitats reals d'acompanyament produeix una forma de malestar que ja no es limita a la relació amb les joves, sinó que tendeix també a desplaçar-se en el si mateix dels equips. Les tensions es replegen aleshores en l'espai professional sota forma de frustració, de saturació emocional o de conflictes interns, especialment quan les situacions excedeixen els recursos individuals disponibles i la responsabilitat de les decisions ha de ser absorbida col·lectivament. La cohesió del grup es troba aleshores posada a prova, mentre que el clima de treball es fragilitza. El desgast apareix com una realitat circulant: no travessa únicament les trajectòries de les menors, sinó que s'inscriu també en l'emotivitat

de qui les acompanya, fent de la salut dels equips una dimensió indissociable de la qualitat mateixa de la presa al càrrec.

Figura 8

La voluntat de garantir els drets dels joves està lligada a la inquietud per la seguretat dels joves i a la necessitat de respectar les dinàmiques culturals o familiars.

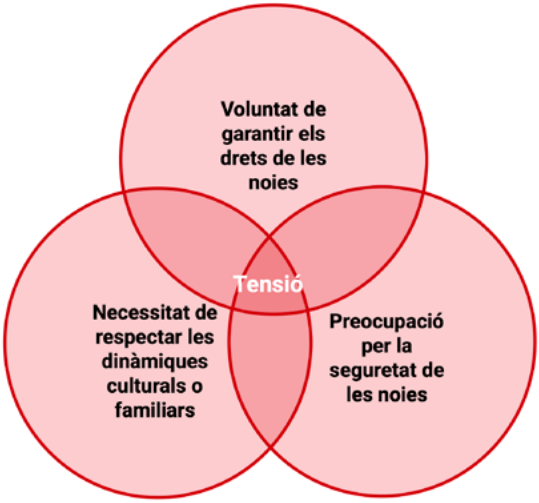

Aquesta figura d'anàlisi del costat dels professionals posa en llum la manera com la voluntat de garantir els drets de les joves entra en tensió amb la preocupació per la seva seguretat, però també amb la necessitat de tenir en compte les dinàmiques culturals i familiars en les quals les seves trajectòries prenen sentit. La intervenció educativa no consisteix aleshores únicament a aplicar un protocol institucional: obliga els equips a evolucionar en una zona d'incertesa permanent, on el respecte de les pertinences familiars i culturals pot entrar en contradicció amb l'imperatiu de protecció física i psíquica de les menors. Es planteja aleshores, de manera constant, una interrogació ètica fonamental: fins on la institució pot —i ha de— intervenir en l'esfera familiar quan aquesta constitueix simultàniament el principal punt d'ancoratge identitari de la jove i un dels espais on s'han produït les violències?

Aquest dilema es cristal·litza particularment al voltant de la qüestió de la mediació familiar. Els i les professionals evoquen l'existència d'aquesta possibilitat, tot qüestionant-ne la pertinença en certes situacions:

> ***«Existeix la possibilitat d'una mediació familiar amb les famílies, però sovint els professionals es pregunten si té sentit dur-les a terme» (G.D professionals Tànger).***

Especialment quan «la violència en el si de la família és a l'origen de la situació de les noies» (G.D professionals Tànger). Els equips recorden també que «les famílies mateixes són víctimes de violències socioeconòmiques», desplaçant la mirada d'una lectura individualitzant cap a una comprensió més estructural de les trajectòries familiars. La família apareix en tota la seva ambivalència: espai de violència i de maltractament, però també, molt sovint, únic referent afectiu i simbòlic encara disponible per a les joves.

Aquesta ambivalència es torna d'autant més complexa en un context marcat per l'absència de dispositius institucionals prou robustos per assumir una funció de relleu duradora. El centre Amna, concebut inicialment com un recurs d'urgència per a estades de tres mesos, es veu confrontat a una realitat on les joves hi romanen molt més enllà dels terminis previstos, per manca d'alternatives familiars o d'estructures de relleu capaces de prendre-les al càrrec. Aquest lliscament del temporal cap a l'indefinit accentua la manca de recursos especialitzats —continuïtat educativa, contenció emocional, seguiment psicològic— i deixa els equips davant dilemes difícilment resolubles: com protegir sense aïllar més? Com evitar el retorn cap a espais familiars potencialment violents quan no existeix cap alternativa estable a llarg termini? La manca de recursos especialitzats que puguin funcionar com una mena de família ampliada —entorn de cura que ofereixi una contenció emocional, un seguiment constant i un accés a les oportunitats socials— deixa un buit immens.

L'absència de respostes clares a aquestes preguntes submergeix els i les professionals en una forma d'incertesa estructural. La tensió ja no es manifesta únicament en la relació amb les joves, sinó que circula també en el si mateix dels equips, sota forma de frustració, de saturació emocional o de vegades de conflictes interns. Quan les situacions depassen els recursos disponibles o les competències individuals, la responsabilitat de les decisions tendeix a ser absorbida col·lectivament, posant a prova la cohesió del grup professional. El desgast apareix aleshores com un fenomen compartit: no travessa únicament les trajectòries de les menors, sinó que s'inscriu també en l'experiència emocional de qui s'encarrega d'acompanyar-les. En aquest context, la salut de l'equip es converteix ella mateixa en un element indissociable de la qualitat i de l'abast real de la presa al càrrec.

Figura 9

La voluntat de respectar les decisions dels joves es combina amb la necessitat d'intervenir sobre allò que es considera que pot ser beneficiós per a la noia i la incertesa davant els límits del seu propi rol professional.

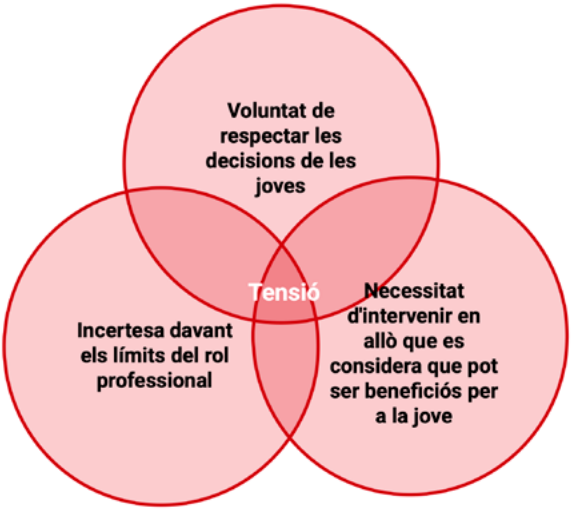

Aquesta figura d'anàlisi porta sobre la tensió entre la voluntat de respectar les decisions de les joves i la necessitat d'intervenir en funció del que es considera beneficiós per a elles, a la qual s'afegeix una incertesa estructural quant als límits del rol professional. Aquesta configuració compromet un repte ètic central: com reconèixer i sostenir el dret a l'autonomia de les menors els processos de les quals s'han construït en contextos marcats per l'absència de protecció, d'estabilitat i de referents seguritzadors? La intervenció educativa se situa aquí en una línia de cresta, entre el risc d'un paternalisme desqualificador i el d'un retir institucional susceptible de ser viscut com un abandonament, cada decisió portant en ella la possibilitat d'un desajust ètic.

Aquesta tensió travessa explícitament els discursos dels equips quan evoquen «un dilema constant entre la benevolència i la posada en pràctica dels reglaments» (G.D Professionals Tànger), remetent a una recerca d'equilibri entre exigències professionals i valors educatius. No pertany a una dificultat puntual sinó a un principi estructurant de l'acompanyament, particularment saillant en el treball amb joves els marges d'autonomia de les quals s'han construït en l'adversitat. Si aquestes trajectòries donen testimoni de capacitats d'adaptació i de decisió, romanen no obstant façonades per condicions que limiten fortament l'abast real de les opcions possibles, fent de vegades indistingible la frontera entre decisió i constricció interioritzada.

En aquest context, la intervenció professional es desplega en un espai d'inestabilitat on es tracta simultàniament de sostenir l'emergència d'una capacitat d'actuar i d'intervenir davant situacions de risc. Aquesta doble exigència, sense resolució evident, situa els equips en una responsabilitat asimètrica: han de decidir en contextos on els criteris d'acció no estan ni totalment estabilitzats ni enterament compartibles, en absència de dispositius prou estructurats per assegurar-ne el suport.

A tot això s'afegeix la incertesa quant als contorns mateixos del rol professional. Per manca de protocols plenament operants o de recursos especialitzats disponibles de manera contínua,

les decisions reposen àmpliament sobre arbitratges situats, individuals i col·lectius, susceptibles de variar segons els equips i els contextos. Aquesta variabilitat introdueix una forma de fragilitat en la intervenció, tot exposant els i les professionals a una fatiga ètica progressiva, lligada a la necessitat de decidir sense garantia d'encert.

Aquestes tensions no troben resolució immediata; es despleguen i es recomposen en ajustaments situats, cas per cas, al llarg de les situacions trobades. Fan així indispensables espais de deliberació en el si dels equips, per tal de poder ser elaborades col·lectivament sense traduir-se en respostes disjuntes o contradictòries. La intervenció pren aleshores la forma d'una pràctica de pas permanent entre exigències heterogènies: el respecte de la voluntat de les joves i la responsabilitat d'actuar davant el risc. En un context marcat per l'escassetat dels recursos i la incertesa dels referents, cap lectura unívoca de la bona decisió —tot comprenent que el que és bo no és definit— no pot veritablement imposar-se, fent de l'acció educativa un exercici continu de discerniment més que no pas una aplicació estabilitzada de pràctiques.

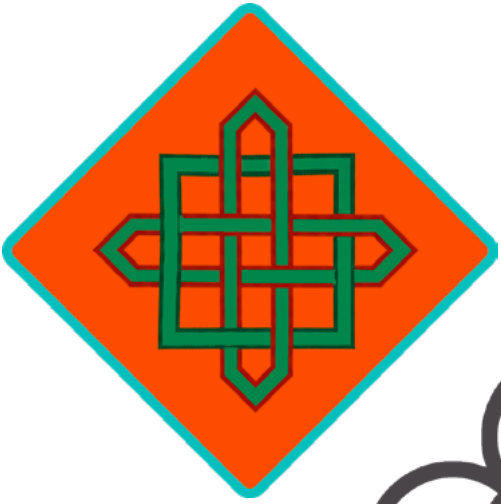

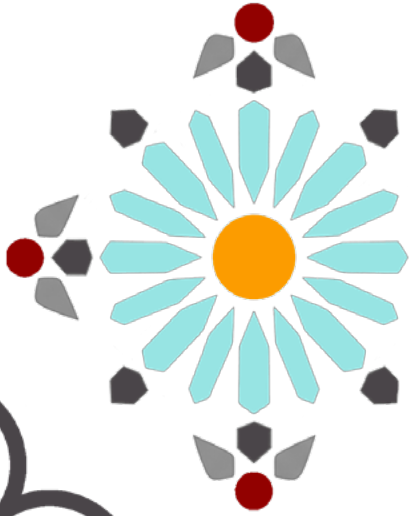

6. De l'anàlisi a la pràctica: Recomanacions

Tot el que s'ha construït al llarg d'aquest informe —les eines conceptuals, les figures de tensió, les veus de les joves i dels equips professionals— desemboca ara en una sèrie de recomanacions. Com les històries dels personatges, aquestes recomanacions comparteixen elements comuns i d'altres que responen a la singularitat de cada context. Per això s'organitzen en tres blocs —un de recomanacions generals, un d'específic per al context de Barcelona i un d'específic per al context de Tànger— cadascun articulat en tres nivells: el nivell macro, que aborda les condicions estructurals e institucionals; el nivell meso, que se centra en les pràctiques organitzatives i les dinàmiques d'equip; i el nivell micro, que apunta al posicionament i les eines concretes de l'acompanyament. No es tracta de posar en equivalència els dos contextos sinó de reconèixer que, malgrat les lògiques compartides, cada territori produeix les seves pròpies constriccions, recursos i necessitats.

6.1 Recomanacions generals

6.1.1 Nivell macro: marc estructural i institucional

L'anàlisi posa en evidència la necessitat d'una resposta sistèmica, articulada a diversos nivells del marc institucional. Les recomanacions formulades s'inscriuen en un enfocament que vol actuar simultàniament sobre les dimensions normatives, organitzatives, operacionals i simbòliques de l'acompanyament. Reposen, tanmateix, sobre una condició transversal essencial: la garantia d'un finançament públic estable i suficient, sense la qual les transformacions proposades en els altres nivells resulten difícilment assolibles.

1. Finançament públic estable i condicions laborals dignes

La precarietat laboral dels equips professionals constitueix un factor de risc tant per a la qualitat de l'acompanyament com per a la sostenibilitat dels dispositius. En aquesta perspectiva, cal:

- Garantir un finançament públic estable i suficient destinat als recursos residencials per a joves en situació de vulnerabilitat, que permeti als centres planificar a llarg termini, consolidar equips i desenvolupar projectes educatius amb continuïtat.

- Garantir una dotació de personal suficient que permeti reduir les ràtios professional-jove i assegurar les condicions necessàries per a un acompanyament emocional de qualitat, una escolta sostinguda i la construcció de vincles de confiança.

- Millorar les condicions materials dels centres: espais dignes, infraestructures adequades i recursos tècnics i materials suficients.

- Establir condicions laborals que reconeguin la complexitat, la qualificació i la càrrega emocional del treball educatiu en contextos residencials, incloent-hi mecanismes de suport emocional, supervisió i formació continuada.

- Reduir la càrrega de justificació administrativa que resta temps i energia a l'acompanyament educatiu.

2. Efectivitat del marc normatiu

Les avances legislatives en matèria de protecció de menors i joves en situació de vulnerabilitat sovint no es tradueixen en transformacions concretes de la pràctica institucional. L'escletxa entre el marc jurídic i la seva aplicació efectiva constitueix una de les tensions estructurals més persistents identificades en tots dos contextos. En aquesta perspectiva, cal:

- Garantir la coherència entre el marc normatiu i les condicions materials per fer-lo efectiu. La distància entre el que la llei estableix i el que es pot implementar respon sovint no a una manca de voluntat dels dispositius sinó a la insuficiència dels recursos que els mateixos organismes que n'exigeixen el compliment haurien de proveir. Els mecanismes de seguiment han de tenir en compte aquesta paradoxa i no atribuir les disfuncions exclusivament als centres.

- Incorporar mecanismes de participació de joves i professionals en la definició dels criteris de qualitat, els indicadors d'avaluació i les prioritats de finançament, de manera que el saber experiencial de qui viu i treballa en els recursos pugui informar les decisions institucionals.

- Incorporar indicadors qualitatius en l'avaluació dels dispositius —qualitat de l'acompanyament, satisfacció de les joves, sostenibilitat emocional dels equips, capacitat d'adaptació a les necessitats singulars— de manera complementària als criteris quantitatius ja existents.

- Reconèixer que les trajectòries de les joves no segueixen una línia lineal de progressió i que els criteris d'avaluació han de poder donar compte de la complexitat i la no-linealitat dels processos vitals.

3. Reconeixement social de la tasca educativa

El poc reconeixement social de la pràctica educativa en contextos residencials intensifica el desgast dels equips i contribueix a la seva solitud professional. Les dificultats trobades pels actors de terreny revelen un desfasament entre la complexitat de les situacions preses al càrrec i els recursos disponibles per respondre-hi. En aquesta perspectiva, cal:

- Establir un reconeixement salarial adequat que reflecteixi la complexitat, la qualificació i la càrrega emocional del treball.
- Desenvolupar una regulació laboral específica que reconegui les especificitats del treball educatiu en contextos residencials: necessitat de suport emocional, supervisió, espais de reflexió col·lectiva, formació continuada i mecanismes de prevenció del burnout.
- Promoure accions de sensibilització social per visibilitzar el valor i la complexitat de l'acompanyament educatiu amb joves en situació de vulnerabilitat, construint un relat social que reconegui la dignitat i la professionalitat de qui treballa en aquests àmbits.

4. Transformació de les representacions socials estigmatitzants

Els obstacles a l'acompanyament s'ancoren també en representacions socials estigmatitzants que invisibilitzen les situacions viscudes per les joves i dificulten el seu reconeixement com a subjectes de dret. En aquesta perspectiva, cal:

- Promoure accions de sensibilització i deconstrucció de les lògiques d'estigmatització que associen les trajectòries de les joves a la desviació moral o a la responsabilitat individual, reposicionant-les en una lectura estructural.
- Desplaçar el focus d'una lectura individualitzant cap a una aproximació sistèmica que qualifiqui aquestes situacions com a qüestions de protecció i de drets humans, contribuint a legitimar una intervenció institucional reforçada.

- Reforçar les dinàmiques de visibilització en l'espai públic i institucional per inscriure aquestes situacions de manera duradora en l'agenda política i afavorir l'assignació de recursos adequats.

6.2.2 Nivell meso: pràctiques organitzatives i dinàmiques d'equip

A l'escala meso, els reptes se situen en el nivell de les pràctiques professionals i de les dinàmiques organitzatives, on es juguen concretament les modalitats de posada en pràctica de l'acompanyament. L'anàlisi dels contextos estudiats posa en evidència tensions estructurals en l'exercici professional, resultants alhora del desfasament entre la complexitat de les situacions trobades per les joves i els recursos mobilitzables per respondre-hi, i de conflictes lligats a qüestions ètiques i a fragilitats en l'organització del treball. En aquest context, les recomanacions apunten a sostenir conjuntament la qualitat de l'acompanyament de les joves i la sostenibilitat de les pràctiques professionals.

1. Supervisió, suport emocional i reflexió col·lectiva

Els i les professionals evolucionen en un context marcat per la complexitat de les situacions preses al càrrec, generant una forta càrrega emocional que no es pot gestionar individualment. Els equips necessiten espais institucionalment reconeguts i protegits per processar col·lectivament les dificultats inherents a la pràctica. En aquesta perspectiva, cal:

- Institucionalitzar supervisions externes periòdiques a càrrec de persones especialitzades en acompanyament educatiu i gestió d'equips en contextos de vulnerabilitat. Aquests espais permeten transformar els afectes vinculats a la pràctica en objectes d'anàlisi i enfortir la qualitat de les intervencions.

- Crear espais de reflexió col·lectiva interns als equips on es puguin compartir dificultats, dubtes ètics, malestars i estratègies sense por al judici. Quan aquests espais no estan reconeguts institucionalment queden desplaçats per la gestió

de l'urgent, amb el conseqüent cost per als equips i per a la qualitat de l'acompanyament.

- Reconèixer institucionalment les emocions que genera la feina educativa i disposar de mecanismes de suport quan es detecten situacions de risc de desgast.

2. Participació real de les joves en la vida del centre

La participació no pot ser un objectiu educatiu abstracte sinó una pràctica concreta que transformi l'organització quotidiana del centre. Les normes institucionals tendeixen a ser percebudes com a arbitràries o constrictives, especialment quan reactiven experiències prèvies de control. L'objectiu és reconfigurar-les com a objectes negociats i apropiables, més que com a instruments imposats. En aquesta perspectiva, cal:

- Institucionalitzar assemblees periòdiques on les joves puguin debatre, proposar i decidir sobre aspectes de la convivència: normes d'ús dels espais comuns, organització d'activitats, gestió de conflictes i propostes de millora del funcionament del centre.

- Desenvolupar mecanismes de co-construcció de les normes que transformin el seu estatut, d'instruments imposats a marcs negociats, i que redueixin les tensions vinculades a la seva aplicació.

- Habilitar espais d'escolta individual i col·lectiva on les joves puguin expressar malestars, necessitats, crítiques i propostes, facilitats per professionals de confiança i orientats a la millora real de les condicions de vida al centre.

- Garantir canals de queixa i reclamació externs a la pròpia institució, per assegurar que les joves puguin reclamar drets sense dependre exclusivament dels i les professionals del centre.

3. Coordinació i treball en xarxa

Les joves en recursos residencials sovint necessiten suports que excedeixen el que el centre pot oferir. La fragmentació de serveis genera ruptures en els processos d'acompanyament que dificulten la continuïtat de les trajectòries. En aquesta perspectiva, cal:

- Establir protocols de coordinació àgils amb serveis de salut mental, orientació laboral, serveis jurídics, habitatge i serveis educatius.

Garantir referents de serveis externs que coneguin les joves i que puguin oferir continuïtat en l'acompanyament més enllà del centre, evitant que les joves hagin d'explicar la seva història múltiples vegades a persones diferents.

Desenvolupar protocols de derivació i acollida entre recursos que garanteixin que els canvis de centre no suposin pèrdua d'informació, ruptura de vincles o desaparició de suports. Les transicions han de ser acompanyades i planificades.

4. Avaluació participativa i millora contínua

Els centres han de disposar de mecanismes d'avaluació que incorporin les veus de les joves i dels equips professionals i que es tradueixin en transformacions concretes. En aquesta perspectiva, cal:

- Realitzar avaluacions periòdiques participatives on es reculli la satisfacció de les joves, les dificultats detectades pels equips i les propostes de millora.

- Definir indicadors de qualitat amb participació de joves i professionals: qualitat de la convivència, satisfacció amb l'acompanyament, percepció de seguretat i respecte, sostenibilitat emocional dels equips.

- Elaborar plans de millora concrets derivats de les avaluacions, amb recursos assignats i responsabilitats clares. L'avaluació no pot ser només diagnòstic: ha de comportar transformació.

- Avaluar periòdicament el benestar emocional dels

equips i disposar de plans de reducció de càrrega quan es detecten situacions de risc.

6.1.3 Nivell micro: postura d'acompanyament i treball sobre el rol professional

A l'escala micro, els reptes se situen en la relació concreta d'acompanyament i en el posicionament de qui l'exerceix. Les recomanacions que segueixen apunten a sostenir una reflexivitat sobre el propi rol i a afavorir pràctiques que reconeguin l'agència de les joves com a condició de partida.

1. Gestió del propi rol professional

Les tensions ètiques que travessen la pràctica professional no es resolen amb principis rígids sinó amb una atenció sostinguda al propi posicionament. En aquesta perspectiva, cal:

- Entendre les tensions dels equips i les de les joves com a vasos comunicants: el malestar professional, si no es canalitza, acaba repercutint en la relació d'acompanyament.
- Ajustar les expectatives i evitar el personalisme: identificar quines necessitats personals es posen en joc en la feina per no carregar-les sobre les joves.
- Prioritzar el llarg termini: els efectes de la tasca professional sovint es projecten cap al futur i no són controlables del tot.
- Delimitar clarament la frontera entre allò personal i allò professional, prevenint el burnout mitjançant espais individuals i col·lectius de reflexió.

2. Posicionament davant la realitat de les joves

El reconeixement de l'agència de les joves és una condició per a un acompanyament que no reprodueixi les lògiques de control de les quals moltes d'elles fugen. En aquesta perspectiva, cal:

- Evitar actituds paternalistes i reconèixer que les joves han desplegat estratègies i coneixements vàlids per sostenir-se en contextos difícils.
- Evitar falses promeses sobre futurs atractius però allunyats de la realitat actual de les joves.

- Validar la seva crítica i incorporar les observacions que les joves fan sobre el funcionament dels centres com a material de treball i de millora.

- Identificar i nomenar el que les joves experimenten però no aconsegueixen formular, com a eina per facilitar l'elaboració i reduir la pressió de la tensió acumulada.

6.2 Recomanacions pel context de Barcelona

6.2.1 Nivell macro: marc estructural i institucional

L'anàlisi del context de Barcelona posa en evidència disfuncions específiques que el marc de les recomanacions generals no aborda del tot. Les recomanacions que segueixen es focalitzen en les tensions pròpies d'aquest context, especialment pel que fa a l'organització del sistema de recursos residencials i als criteris de finançament que el regulen.

1. Reconfiguració del sistema de recursos residencials

El sistema de recursos residencials per a joves en situació de vulnerabilitat a Barcelona presenta disfuncions estructurals que cal adreçar per garantir la continuïtat i la qualitat dels processos d'acompanyament. En aquesta perspectiva, cal:

- Ampliar l'oferta de recursos residencials especialitzats, en particular dispositius intermedis i de mitjà i llarg termini que permetin donar resposta a trajectòries que no s'ajusten als terminis estipulats pels recursos d'urgència.

- Revisar els terminis d'estada en funció de les necessitats reals de cada jove, reconeixent que la lentitud dels processos jurídics i administratius —especialment la Llei d'estrangeria— condiciona de manera determinant els ritmes de les trajectòries.

- Reforçar els mecanismes de coordinació entre recursos per fluidificar els itineraris, evitar les ruptures en els processos d'acompanyament i limitar els retorns forçats a entorns familiars o situacions de carrer.

2. Revisió dels criteris de finançament

Més enllà de les recomanacions generals sobre finançament, el context de Barcelona presenta especificitats que cal adreçar. En aquesta perspectiva, cal:

- Revisar l'asimetria entre les condicions laborals dels dispositius de titularitat pública i els de titularitat privada o concertada que exerceixen funcions equivalents, establint condicions dignes equiparables per a tots els perfils professionals que treballen en recursos residencials per a joves.

- Garantir que els criteris de finançament incorporen la complexitat específica de les trajectòries de les joves ateses: irregularitat administrativa, trencaments familiars profunds i manca de xarxes de suport.

6.2.2 Nivell meso: pràctiques organitzatives i dinàmiques d'equip

A l'escala meso, les especificitats del context de Barcelona es concentren principalment en dues dimensions que no apareixen amb la mateixa intensitat en el marc general: la diversitat lingüística i cultural de les joves ateses i la gestió de situacions de salut mental que desborden els recursos dels equips educatius.

1. Atenció a la diversitat lingüística i cultural

La diversitat de procedències de les joves ateses als recursos residencials de Barcelona —i les barreres lingüístiques que en deriven— constitueix una dimensió específica que cal integrar en l'organització dels serveis. En aquesta perspectiva, cal:

- Garantir la disponibilitat de serveis de mediació intercultural i interpretació en els processos d'acollida, acompanyament i gestió de conflictes.

- Formar els equips professionals en competències interculturals que permetin llegir els comportaments i les demandes de les joves des dels seus propis marcs de referència, evitant interpretacions que no tinguin en compte la dimensió cultural i estructural de les trajectòries.

- Reconèixer el pes emocional que suposa no poder expressar-se en la llengua materna i habilitar espais on les joves puguin parlar obertament sobre els obstacles que la barrera lingüística els genera en la vida quotidiana al centre i en la construcció de vincles.

6.2.3 Nivell micro: postura d'acompanyament i eines pràctiques

A l'escala micro, les especificitats del context de Barcelona se situen en les eines concretes d'acompanyament i en la dimensió grupal de la vida al centre, dos elements que emergeixen de manera particular en l'anàlisi d'aquest context.

1. Eines pràctiques en l'acompanyament

A partir de les tensions identificades en el context de Barcelona, es poden assenyalar algunes orientacions per a la tasca quotidiana d'acompanyament. En aquesta perspectiva, cal:

- Facilitar la comprensió dels codis implícits i de les maneres de fer dels entorns on les joves volen moure's, ja que és el que realment obre portes i amplia marges d'acció.

- Tenir present la sensibilitat idiomàtica: el pes emocional de no poder expressar-se en la llengua materna és una dimensió que ha de ser reconeguda i treballada explícitament en l'acompanyament.

- Treballar des de la perspectiva del llarg termini: els efectes de l'acompanyament sovint no són immediats ni lineals, i cal sostenir la pràctica sense esperar resultats ràpids ni necessàriament visibles a curt termini.

2. Metodologia grupal

La dimensió grupal de la vida al centre és alhora una font de tensió i un recurs potencial per a l'acompanyament. L'anàlisi posa en evidència la pertinença d'incorporar una mirada grupal en la lectura de les dinàmiques individuals. En aquesta perspectiva, cal:

- Llegir les expressions individuals de malestar o

resistència com a possibles senyals de dinàmiques col·lectives, treballant-les amb el grup sencer quan sigui pertinent.

- En els debats grupals, prioritzar preguntes que parteixin dels significats que les pròpies joves atribueixen a les situacions —com el concepte de llibertat o el de norma— per sobre de qüestionaments que podrien ser viscuts com a judicis.

- Incorporar l'observació del llenguatge corporal, els silencis i les absències com a material de treball, retornant aquestes observacions al grup en forma d'hipòtesi que permeti a les joves elaborar la reflexió per si mateixes.

6.3 Recomanacions pel context de Tànger

6.3.1 Nivell macro: marc estructural i institucional

Les recomanacions que segueixen complementen el marc general de la recerca responent a les tensions i necessitats pròpies d'aquest territori. En aquesta perspectiva, es proposen dos eixos d'intervenció específics.

1. Reconfiguració del sistema de presa al càrrec i dels itineraris d'orientació

El sistema actual sembla caracteritzar-se per una saturació estructural que transforma els dispositius d'urgència en espais d'estabilització prolongada. Aquesta situació resulta alhora de limitacions en els mecanismes d'orientació i d'una insuficiència de l'oferta d'estructures adaptades. En aquesta perspectiva, cal:

- Reforçar la coordinació entre els diferents actors per fluidificar els itineraris, evitar les ruptures de presa al càrrec i limitar els retorns forçats cap a entorns familiars perjudicials.

- Desenvolupar estructures residencials especialitzades de mitjà i llarg termini que permetin assegurar la continuïtat dels itineraris i reduir la pressió exercida sobre els dispositius d'urgència existents.

2. Reforçament de les capacitats professionals i especialització clínica

L'elevada prevalença de situacions de doble diagnòstic —traumatismes i conductes addictives— revela un desfasament entre la complexitat de les situacions preses al càrrec i els recursos disponibles per respondre-hi. En aquesta perspectiva, cal:

- Integrar professionals especialitzats en salut mental i addictolocia o garantir protocols d'accés àgil a aquests serveis, per adaptar les respostes institucionals i alleugerir la càrrega que pesa sobre els equips educatius.

- Consolidar els equips professionals i garantir l'estabilitat dels recursos humans com a condició per assegurar la continuïtat de l'acompanyament i permetre una especialització progressiva de les intervencions.

6.3.2 Nivell meso: pràctiques organitzatives i dinàmiques d'equip

En el context de Tànger, l'especificitat del nivell meso es concentra en la qüestió de la mediació familiar, una dimensió que no apareix en el marc general i que requereix un tractament propi.

1. Estructuració de protocols de mediació familiar contextualitzats

La família ocupa en aquest context una posició ambivalent —alhora espai de socialització, de constricció i, en alguns casos, de violència— que fa necessari un enfocament matisat de la mediació familiar. En aquesta perspectiva, cal:

- Consolidar el rol de les mediadores en termes de reconeixement institucional i de formació, per tal que puguin actuar com a interfície entre les joves, les famílies i els centres d'allotjament.

- Treballar amb les famílies per transformar, quan sigui possible, les condicions de retorn o de manteniment del vincle, sense presumir de la seva pertinença en tots els casos.

6.3.3 Nivell micro: postura d'acompanyament i treball sobre les relacions amb un mateix i amb la institució

Les especificitats del context de Tànger al nivell micro se situen en la relació de les joves amb els seus propis relats i amb les normes institucionals. En aquesta perspectiva, cal:

- Proposar espais que permetin a les joves no reduir la seva experiència a una sola dimensió —especialment la del consum— sinó explorar altres aspectes de la seva història social, familiar i afectiva, afavorint una comprensió més àmplia del propi itinerari.

- Treballar la possibilitat de pensar les normes del centre no únicament com a dispositius de control sinó també, en determinats contextos, com a recursos de protecció i d'estabilització temporal de les trajectòries.

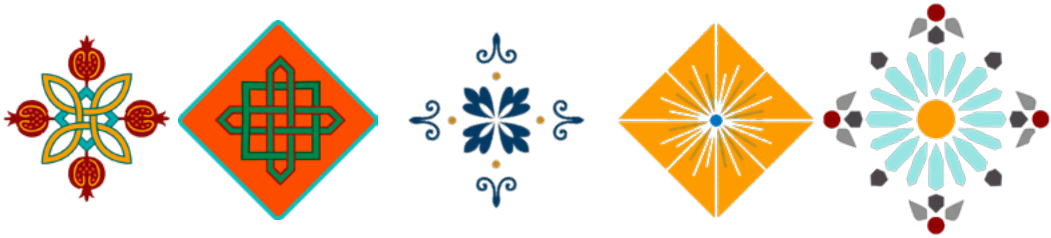

7. Bibliografia

Aixelà, Y. (2012). **La presentación social del cuerpo marroquí en contextos migratorios: Entre la afirmación identitaria y el rechazo islamófobo. Disparidades**. Revista de Antropología, 67(1), 19–48.

Barth, F. (1976). **Los grupos étnicos y sus fronteras**. Fondo de Cultura Económica.

Binda, N. U., & Balbastre-Benavent, F. (2013). **Investigación cuantitativa e investigación cualitativa: Buscando las ventajas de las diferentes metodologías de investigación**. Revista de Ciencias Económicas, 179–187.

Bourdieu, P. (1998). **La distinction: Critique sociale du jugement. Les Éditions de Minuit**. (Obra original publicada el 1979)

Bourdieu, P. (2000). **La dominación masculina** (J. Jordá, Trad.). Anagrama. (Obra original publicada el 1998)

Brusotti, M. (2013). **Tensión: Figuras y concepto en Nietzsche**. Estudios Nietzsche: Revista de la Sociedad Española de Estudios sobre Friedrich Nietzsche, 13, 87–105.

Butler, J. (2002). **Gender trouble. Routledge**. (Obra original publicada el 1990)

Butler, J. (2004). **Precarious life: The powers of mourning and violence**. Verso.

Camarasa i Casals, M., & Francolí i Sanglas, N. (2013). **Empoderament de noies tutelades contra la violència masclista: Informe de la recerca a Catalunya**. Empowering Care.

Canales Cerón, M. (2006). **Metodologías de investigación social: Introducción a los oficios**. LOM Ediciones.

Cardús, S., & Estruch, J. (1986). **Teoria i provocació: Reflexions per a una epistemologia paradoxal**. Papers. Revista de Sociologia, 26, 69–104.

Castro Neira, Y. (2005). **Teoría transnacional: Revisitando la comunidad de los antropólogos.** Política y Cultura, 23, 181–194.

Cedeño, M. (2013). **El cuerpo femenino en el espacio público urbano**. Zainak: Cuadernos de Antropología-Etnografía, 36, 325–341.

Chavarría-González, M. C. (2011). **La dicotomía cuantitativo/cualitativo: Falsos dilemas en investigación social**. Actualidades en Psicología, 25(112), 1–35.

Cohen, A. P. (2013). **Symbolic construction of community**. Routledge.

Coll-Planas, G., & Missé, M. (2015). **La identidad en disputa: Conflictos alrededor de la construcción de la transexualidad**. Papers: Revista de Sociologia, 100(1), 35–52.

Comas, M., & Quiroga, V. (2005). **Menors que emigren sols del Marroc a Catalunya**. Editorial Mediterrània.

Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). **Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. Gender & Society**, 19(6), 829–859.

Crenshaw, K. (1989). **Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics**. University of Chicago Legal Forum, 1989(1), 139–167.

de Ventós, X. R. (2004). **Filosofia d'estar per casa**. Edicions 62.

Donato, K. M., et al. (2006). **A glass half full? Gender in migration studies. International Migration Review**, 40(1), 3–26.

Esteban, M. L. (2016). **Antropología del cuerpo, itinerarios corporales y relaciones de género**. Perifèria. Cristianisme, Postmodernitat, Globalització, 3(3).

Foucault, M. (1989). **La voluntad del saber: Historia de la sexualidad** (Vol. 1). Siglo XXI.

Garcés, M. (2018, 21 de setembre). **La universidad debe ser un lugar donde la alianza entre el conocimiento y la ignorancia sea posible** [Discurs d'inauguració de curs]. Universitat Politècnica de Catalunya.

Giménez, G. (2005). **La cultura como identidad y la identidad como cultura**. Consejo Nacional de la Cultura y las Artes.

Gimeno-Monterde, C., Mendoza-Pérez, K., & Rodríguez-García-de-Cortázar, A. (2024). **Niñas y adolescentes que migran solas: Análisis de expedientes de protección**. Papers, 109(2), e3201.

Goffman, E. (1959). **The presentation of self in everyday life**. Anchor Books.

Hamzeh, M. (2011). **Deveiling body stories: Muslim girls negotiate visual, spatial, and ethical hijabs. Race Ethnicity and Education**, 14(4), 481–506.

Haraway, D. (1988). **Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. Feminist Studies**, 14(3), 575–599.

Heràclit. (s.d.). **Fragments d'Heràclit. Encyclopaedia Herder**.

Ibáñez, J. (1986). **Perspectivas de la investigación social: El diseño en las tres perspectivas. En El análisis de la realidad social: Métodos y técnicas de investigación**. Alianza Universidad.

Izquierdo, M. J. (1994). **Uso y abuso del concepto de género. Pensar las Diferencias**, 1, 31–53.

Izquierdo, M. J. (1998). **El malestar en la desigualdad**. Cátedra.

Izquierdo, M. J. (1999). **Del elogio de la diferencia y la crítica de la desigualdad a la ética de la similitud**. Papers. Revista de Sociologia, 59, 25–49.

Izquierdo, M. J. (2006). **Familia y ciudadanía democrática**. Arxius de Sociologia, 14, 163–184.

Izquierdo, M. J. (2007, 5 de novembre). **Lo que cuesta ser hombre: Costes y beneficios de la masculinidad** [Ponència]. Congreso SARE 2007, Emakunde, Donostia-San Sebastián, España.

La Barbera, M. (2012). **Feminismo "multicéntrico": Repensando el feminismo desde los márgenes**. En Experiencias jurídicas e identidades femeninas (pp. 249–258).

La Barbera, M. (2020). **"Vivir entre fronteras": vulnerabilidad y transformación de la identidad en la era de la globalización**. Bajo palabra, (23), 261-286.

Levitt, P. (2001). **Transnational migration: Taking stock and future directions**. Global Networks, 1(3), 195–216.

Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de medidas de protección integral contra la violencia de género.

Ley Orgánica 3/2007, de 22 de marzo, para la igualdad efectiva de mujeres y hombres.

Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista.

Llei 11/1985, de 13 de juny, de protecció dels menors.

Llei 17/2015, de 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes.

Llei 17/2020, de 22 de desembre, de modificació de la Llei 5/2008.

Llorent-Bedmar, V. (2004). **La inmigración magrebí en España: Experiencias y líneas de futuro. En La educación en contextos multiculturales: Diversidad e identidad** (pp. 671–685). Sociedad Española de Pedagogía.

Merton, R. K. (1964). **Teoría y estructura sociales**. Fondo de Cultura Económica.

Mesias, O. (2010). **La investigación cualitativa**. Universidad Central de Venezuela.

Montenegro Martínez, M. (s.d.). **La investigació acció participativa** (P01/10050/00968). Universitat Oberta de Catalunya.

Müller-Lauter, W. (1999). **Nietzsche: His philosophy of contradictions and the contradictions of his philosophy**. University of Illinois Press.

Nolin, C. (2006). **Transnational ruptures: Gender and forced migration**. Ashgate Publishing.

Olabuénaga, J. I. R. (2012). **Metodología de la investigación cualitativa** (Vol. 15). Universidad de Deusto.

Pàmies, J., Bertran, M., Ponferrada, M., Narciso, L., & Aoulad, M. (2013). **Trajectòries d'èxit i continuïtat acadèmica entre joves marroquins a Catalunya**. Temps d'Educació, 44, 191–207.

Pitts, V. L. (1998). **Reclaiming the female body: Embodied identity work, resistance and the grotesque**. Body & Society, 4(3), 67–84.

Rocca, A. V. (2007). Nietzsche: **La ficción del sujeto y las seducciones de la gramática**. A Parte Rei, 49.

Schutz, A., & Natanson, M. A. (1974). **El problema de la realidad social**. Amorrortu.

Simmel, G. (1906). **The sociology of secrecy and of secret societies**. American Journal of Sociology, 11(4), 441–498.

Solano, D. M. (2019). **Los límites del conocimiento y el alcance de la racionalidad** [Tesi doctoral]. Universidad de La Rioja.

Swann, W. B. (1987). **Identity negotiation. Journal of Personality and Social Psychology**, 53, 1038–1051.

Veredas Muñoz, S. (2011). **Identidad étnica y género entre adolescentes de origen marroquí.** Papers: Revista de Sociologia, 96(1), 117–144.

8. Apèndix

Unitat d'anàlisi 1 – grup de professionals Tànger.
Corresponent a l'apartat **2.2 mostra** (pàgina 49)

Taula 1

Observació: Tipus d'estudis: Atès que falta una resposta, el total es basa en deu respostes.

Organització de referència	Casal dels Infants				Amna		
	2				9		
Gènere	Dona				Home		
	9				2		
Edat	20 -. 29	30 – 39			40 – 49	50 – 65	
	2	1			1	7	
Territori de residència	Tànger				Altres		
	11				0		
Origen	Marroc				Altres		
	11				0		
Nivell d'estudis	Primària	ESO/ Secundària	Batxillerat	Formació professiona	Grau/ Llicenciatur	Màster	Doctorat
	0	0	1	1	6	2	1
Tipus d'estudis	Educació social	Treball social	Lletres/ Literatura	Dret/ Drets humans	Economia	Geologia	
	1	2	2	3	1	1	
Rol en l'equip	Educador/a	Administració	Coordinació	Direcció			
	3	2	3	3			

Unitat d'anàlisi 1 – grup de professionals Barcelona.
Corresponent a l'apartat **2.2 mostra** (pàgina 49)

Taula 2

Observació: Tipus d'estudis: El total correspon a vuit persones. Tanmateix, el nombre de recorreguts acadèmics s'eleva a nou, ja que una mateixa persona ha seguit dos estudis universitaris i, per tant, es compta dues vegades.

Organització de referència	Casal dels Infants		Fundació Idea		Fundació de l'Esperança		
	2		3		3		
Gènere	Dona				Home		
	7				1		
Edat	20 -. 29	30 – 39			40 – 49	50 – 65	
	2	2			2	2	
Territori de residència	Barcelona				Altres		
	8				0		
Origen	Espanya		Colòmbia		Marroc		
	6		1		1		
Nivell d'estudis	Primària	ESO/ Secundària	Batxillerat	Formació professiona	Grau/ Llicenciatur	Màster	Doctorat
	0	0	0	0	6	3	0
Tipus d'estudis	Psicologia	Educació social	Antropologia	Filologia àrab	Estudis àrabs i hebreus		
	1	5	1	1	1		
Rol en l'equip	Educador/a social	Interpretació i mediació	Direcció	Coordinació			
	4	1	1	2			

Unitat d'anàlisi 2 – grup de noies i joves Tànger.

Corresponent a l'apartat **2.2 mostra** (pàgina 49)

Gènere	Dona			Home		
	31			0		
Edat	5-9	10-14	15-17	18-24	25-30	30-35
	6	5	19	1	0	0
Nacionalitat	Marroquina			Altres		
	31			0		
Territori de residencia	Tànger			Altres		
	30			1		
Origen	Marroquina			Altres		
	31			0		
Situació migrant	Persona migrant			Persona no migrant		
	1			30		
Regularització administrativa	Regularitzada		No regularitzada		En curs de regularització	
	21		9		1	
Nivell d'estudis	Escola primària		Secundària/ ESO		No escolaritzada	
	21		9		1	
Ocupació actual	Estudiant			No estudiant		
	3			28		
Nivell d'estudis dels pares	Escola primària	Secundaria/ ESO	Batxillerat	Grau/ Llicenciatura	No escolaritzada	No consta
	22	3	1	1	1	3
Beneficiària de prestacions socials	Beneficiària de prestacions			No beneficiària de prestacions		
	1			30		
Ingressos	Menys de 1000 MAD	1000-2000 MAD	2000-3000 MAD	3000-4000 MAD	Més de 4000 MAD	Sense ingressos
	0	0	0	0	0	31

Unitat d'anàlisi 2 – grup de noies i joves Barcelona.

Corresponent a l'apartat **2.2 mostra** (pàgina 49)

Taula 2

Observació:
Ingressos: Atès que falta una resposta, el total es basa en tretze respostes.

Organització de referència	Casal dels Infants		Fundació Idea		Fundació de l'Esperança	
	4		3		7	
Gènere	Dona		Home			
	14		0			
Edat	5-9	10-14	15-17	18-24	25-30	30-35
	0	0	0	13	1	0
Territori de residència	Barcelona			Altres		
	14			0		
Origen	Algèria	Espanya	Hondures	Marroc	Perú	Síria	Ghana
	1	2	1	5	2	2	1
Situació migrant	Persona migrant			Persona no migrant		
	12			2		
Regularització administrativa	Regularitzada		No regularitzada		En curs de regularització	
	8		4		2	
Nivell d'estudis	Primària	ESO/ Secundària	Formació professional	Grau/ Llicenciatura	Màster	Sense estudis
	3	6	4	1	0	0
Ocupació actual	Contracte a temps complet	Contracte a temps parcial	Recerca de feina	Estudiant	Altres	
	2	3	5	3	1	
Nivell d'estudis dels pares	Primària	ESO/ Secundària	Formació professional	Grau/ Llicenciatura	Sense estudis	No consta
	1	4	0	0	1	8
Beneficiària de prestacions socials	Beneficiària de prestacions			No beneficiària de prestacions		
	0			14		
Ingressos	Menys de 500 €	500 -750 €	750 – 1000 €	1000 – 1200 €	Més de 1200 €	
	9	1	1	2	0	

Una iniciativa de :

*Amb el suport de l'**Agència Catalana de cooperació al Desenvolupament de la Generalitat de Catalunya***

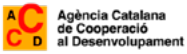

Amb la col·laboració de :

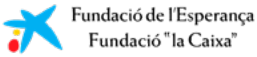

Chams

Per a la protecció i visibilitat de les noies menors i joves en situació de violència de gènere